

קונטרס

מסירות נפש

תיאודי וסיפורי
גבורת נפש עילאית
בשמירת הצורה היהודית
במשך הדורות

למען
שלימות
הזקן

הרב משה
ניסן זיינער

"אצל היהודי, הזקן היה אבר שהנשמה תלויה בו.
היהודי מסוגל היה להבין יותר בנקל, שאפשר
לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן..."

— ספר אמרי שמחה

הזקן
היהודי

עש"ז

עמ"י

קונטרס

מסירות נפש

תיאורי וסיפורי
גבורת נפש עילאית
בשמירת הצורה היהודית
במשך הדורות

למען

שלימות הזקן

מאת

משה ניסן זוינער

מח"ס הדרת פנים זקן בענין
גילוח וגידול הזקן לאור ההלכה

ניו יארק, תשפ"ד

הדרת
פנים
זקן

SELF-SACRIFICE TO PRESERVE THE BEARD

A Compilation of
Historical Documentation

PUBLISHED AND COPYRIGHT ©2024

BY

RABBI MOSHE NISAN WIENER

HADRASPONIMZOKON@GMAIL.COM

AUTHOR OF SEFER

HADRAS PONIM ZOKON

REGARDING THE BEARD AND SHAVING
IN HALACHIC PERSPECTIVE

לעילוי נשמת

אא"ז היקר

מעיר פאניוועז (פוניבז) שבליטא

איש תם וישר ירא אלקים קובע עתים לתורה

(מנוסח המצבה המקורית שנהרסה יחד עם כל בית החיים דפוניבז)

מו"ה זאב ב"ר משה ע"ה

ווינער

נפטר בן נ"ו שנה

ביום ה' לחודש טבת ה'תרס"ז

ומ"כ בעיר פאניוועז (פוניבז)

תנצב"ה

מוקדש על ידי נינו

מחבר חיבור הנוכחי

משה ניסן ווינער

**"עדי ראי' שמילטו את נפשם מגי ההריגה
מסרו לי שאבא מארי הגאב"ד דקאוונא
הי' היחידי בגיטו הליטאי שלא גרע מזקנו
על אף המשחיתים, והי' מוכן ליהרג
ולא להעביר את זקנו".**

- הקדמת בן המחבר לשו"ת דבר אברהם ח"ג, תחת הכותרת:
"במקום הקדמה - נהי' ודמעה"

הג"ר אברהם דובר כהנא שפירא הגאב"ד קובנא ומח"ס שו"ת
דבר אברהם הי' מצאצאי ר' חיים מוולוז'ין ולמד בישיבת וולוז'ין.
אחד מגילויי הגבורה האישיים של הרב היה התייחסותו ל"גזירת
הזקן" נגזרה גזירה על כל היהודים, כולל הרבנים, להוריד את
זקנם.

הרב היה מן הבודדים שלא הוריד את זקנו, למרות הסכנה, ובכך
היה לסמל לעמידה איתנה על כבוד ישראל.

לא ייפלא, אפוא, שהמנהיג הדגול ששמר על כבוד ישראל זכה
לכבוד גדול במותו (אתר "זכור" של מכללה ירושלים).

תוכן ענינים

פרק א. מסירות נפש שלא להסיר הזקן בזמן חורבן בית שני..... ט

פרק ב. מסירות נפש שלא להסיר הזקן בזמן גזירות וסכנות..... י

רבינו יהודה החסיד: אין להסיר הזקן אפילו בשעת הסכנה \ גם בעת הסכנה - לא הסיר את זקנו אפי' במספרים \ רבי ארי' ליב דרשן התחנן אל התליין - לענות אותן יותר אבל להניח לו זקנו \ מסירות נפש בתימן \ בעל "חידושי הרי"ם" פסק הלכה למעשה - הסרת הזקן בעת גזרת הלבוש בפולין: "יהרג ואל יעבור" \ מסירות נפש נגד גזירת הממשלה שאסור לגדל זקן ופאות \ גידול פאות גם בזמן הגזירה \ שו"ת אמרי אש: אין להסיר הזקן אפילו בשעת הגזירה \ חולה עצום - לא רצה להניח לגלח את זקנו \ אל תדאג לבריאותך - גדל זקן \ הזקן והפאות - עליהם אנחנו מצווים למסור את נפשינו ממש \ הגה"ק בעל צ"צ מסר נפשו על הדבר הזה \ מסירות נפש לגידול הזקן בתקופת מלחמת עולם הראשונה

פרק ג. מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני..... יז

בעל "דבר אברהם" גאב"ד דקוונא: בגיטו דקוונא - הי' מוכן ליהרג ולא להעביר זקנו \ "היתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו" \ הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל מקופישניץ: עדיף לחתוך את אצבעותי, אבל לא לחתוך לי את הזקן \ הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר: "הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא" \ הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר נס ההצלה בשלימות י"ג תיקוני דיקנא - עוד פרטים ע"ד מס"נ ונס ההצלה של הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר \ בפולין - סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן \ גזיות הפאות והזקן ע"י הנאצים ימ"ש - גרם שירד מהדרך \ על הזקן שמרו - עד הכבשנים \ ראשית פגיעתם - בזקנים של יהודים \ תלשו את זקנו בידיהם \ הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים \ כל זאת באתנו "רצוני ללכת מן העולם עם זקן" \ "אל תיגע בידיך הטמאות בזקני" \ עיר טומשוש-מזוביצק: שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים \ "איבדתי את צלם האלקים" \ "הושענא מרוטת לחי" - יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן \ מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם \ יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" - ובלבד שלא יגלחו את זקנם \ קהילת דונאסרדאהלי: לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו \ העיירה סטויאנוב בגליצ'י: מסע הדיכוי במלוא היקפו \ מסירות נפש של יהודי העיר לודז' (פולין) גידלו זקן - עם כל הסכנה שבדבר \ המניעים הנפשיים לגבורה היהודית רבים מאוד - העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן \ העיירה קולבוסוב בגליצ'י: "הרגשתי טעמה של מיתה" \ טומשוש-לובלסקי: העדיפו וסבלו רבעון כדי שלא ייאלצו לגלח זקנם \ קראשניק: "אם נגזר עלי למות - מוטב עם הזקן" \ האדמו"ר מליסקה: זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן \ הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו \ לוקוב \ צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן \ "הבחורים הללו - הם שהצילו את הכבוד היהודי" \ "תירו בי - הרגו אותי - לא אתן לגזוז את זקני" \ עד לשעת הגירוש - הזקן והפאות נשארו \ כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית \ "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית" \ יש להסתכן בגלל הזקן \ מסירות נפש של בחורי גור \ מגדולי הרבנים שהקפידו שלא לחתוך כלל שערות השפם (אפי"י במצב סכנת נפשות) \ הגאב"ד קאשוי: "לא רציתי לגלח פאות וזקן שלי" \ דרך ארץ בפני צלם אלוקים - הזקן

פרק ד. מסירות נפש שלא להסיר הזקן בברית המועצות

מב

חסידי ליובאוויטש לא אבו לשמוע ואף לא להעלות על דעתם להסיר חס ושלום את ה'צלם האלקים', דיקנא קדישא \ "את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!" \ היו מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב \ מסירות נפש בסמרקנד \ "תחתכו קודם את הראש" \ החסיד שעבר התקף לב כשגילוהו את זקנו \ למה בכה הגר"מ פיינשטיין וצ"ל \ הגה"ק ה"בבא סאלי": גידול הזקן למרות לחצים חברתיים ומסירות נפש לגידול הזקן בתקופת מלחמת עולם הראשונה

פרק ה. מסירות נפש על גידול הזקן בארה"ב

מז

שמר אבא על צלמו החסידי, ומעולם לא נגע בזקנו, ואפילו במקצת - גם כאשר ממש לא הי' לנו מה לאכול \ סבל רבות בגלל הזקן שגידל \ איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול הזקן לפני בואו של הרבי הריי"צ לארה"ב \ לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם

פרק ו. מסירות נפש לגדל זקן למרות לחצים

מט

הגר"ר זלמן סורוצקין: אפילו אם תהי' א' ומיוחד בעיר או במדינה שיש לך דיקנא יקירא - לא תשחית פאת זקנך \ אבותינו במצרים מסרו נפשם על שלימות הזקן ולכן זכו לגאולה \ בעקבות משיחא יהי' דור אשר הזקנה והלובן שער תהי' עבודה של מסירת נפש גם בבני תורה \ תשובת מרן הגראי"ל שטיינמן לתלמידי ישיבות כשכל הבחורים בישיבה אינם מגדלים את זקנם \ הגר"ר אברהם קלמנוביץ, ראש ישיבת מיר: הבחור היחידי בישיבת סלבודקה שגידל זקנו \ מרן הגר"ח קניבסקי: "הייתי כמעט היחידי שלא גילחתי הזקן"

פרק ז. מסירות נפש לגדל זקן למרות בעיות מצד כיבוד אב ואם

נא

תשובת מרן החפץ חיים לאביו של בחור שהי' לו קשיים גדולים בענין שידוך מחמת זקנו המגודל \ תשובת מרן החזון איש לבחור כשהוריו היו להם צער מגידול זקנו \ שיטת הגאון רבי אהרן קוטלר בדין בחור שהוריו מתנגדים לגידול זקנו \ הגה"ק מוהריי"צ מליובאוויטש: "דער בפועל דאַרף זיין ניט מיט דעם גרעסטן תוקף" \ הגה"ק מוהריי"צ מליובאוויטש: "הוריך ישלימו אתך מתוך נח"ר" \ פסק הגר"י קמנצקי - אין להוריו לגעור בו \ לא יפסיד את ההתקשרות לאביו \ שיטת הגה"ק מקלויזנבורג: "אינו חייב לשמוע לאביו... לכו"ע אל ישמע לו" \ פסק השו"ת מנחת יצחק - אינו מחוייב לעשות רצון האב \ פסק הגרי"ש אלישיב - אין לשמוע לאביו \ דעת מרן הגראי"ל שטיינמן בדין בחור שהוריו מבקשים ממנו לגלח זקנו עם מכונת גילוח או סם \ פסק שו"ת תשובות והנהגות: בודאי אין לו לשמוע לאביו \ דין בעל תשובה שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

פרק ח. מסירות נפש לגדל זקן למרות בעיות בשלום בית

נו

מרן החפץ חיים: ע"י קישוט הזקן - הפסד שלום בית והפסד פרנסה. "לשמחה מה זו עושה" \ הגה"ק ה"בבא סאלי: "אם לא תמנע בעלה לגדל זקן יתכפרו מחצית מעוונותי" \ מענות לאנשים שביקשו לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך \ "אל ייבוש מפני המלעיגים" בגידול הזקן \ מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שבעלה יגדל זקן? דעת הגר"ר אביגדור מילר - \ מרן הגר"ח קניבסקי: "לא אמרתי שאשתך תגדל זקן" \ הגר"ח קניבסקי: אל תגע בו יד לקצר הזקן - אפילו עם יתערער שלום בית

עי"ז \ לגלח זקנו לצורך שידוכים: "חס ושלום"

ס. פרק ט. מסירות נפש שלא לגלח הזקן בצבא

כדי שלא יגלחו זקנם - חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחטרי אבר \ מרן החפץ חיים: אין לאנשי הצבא לגלח זקנם, אפילו במספרים אף אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעיגים עליו עבור זה ואפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו \ הגאון ה"סטייפלער" - לא נגע בזקנו, אף בבחורותו ואפילו בצבא הרוסי \ מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב

הוספה

עמדתו של הגה"ק מליובאוויטש בענין מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב

דברי סיום

"... דבר פשוט שראוי לכל אחד לעצמו להחמיר ולא לספר זקנו, וכן שמעתי מכבוד מורי החזון איש זצ"ל שאמר דכשבא לפניו יהודי בלי זקן כמעט שמקיא, וכן גדולי האדמו"רים זצ"ל החמירו בזה מאד, וכמבואר בכתבי האריז"ל, ויהודים הרבה גילו מסירות נפש ממש ע"ז..."^[1]

1. הג"ר משה שטרנבוך (מחבר ספרי "מועדים וזמנים"; שו"ת תשובות והנהגות וש"ס) במכתבו ממוצש"ק פרשת תצוה תשל"ו

פרק א

מסירות נפש שלא להסיר הזקן בזמן חורבן בית שני

איכה רבתי (ה, ה):

”על צוארנו נרדפנו, אדריאנוס שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכחנן שיערא ביהודאי, ארימון ראשי מיני [אם אבוא ואמצא שער ביהודי, הסירו ראשו ממנו], הדא הוא דכתיב על צוארנו נרדפנו“.

ופי ב”יפה ענף“ על המד”ר שם, שאולי הכוונה שגזר עליהם שיגלחו שערם ולא ימצאו להם פאת ראש וזקן, ומי שעובר ע”ז ישאו ראשו ממנו, אמנם המה לא שמעו בקולו והקשו כנגדו עורף.

[ולא הסירו זקנם ע”י מספריים כעין תער או ע”י סם].

”וכמה מסרי נפשיהו אבוה“ק על פאות הראש והזקן בעת הגלם אותם מא”י לחו”ל. כמ”ש (ברבה איכה פ”ה) בפסוק על צוארנו נרדפנו שאדרינוס שחיק עצמות פקד ואמר שיגלחו פאת ראשם וזקנם ואם לאו ישאו את ראשם מהם. והם לא שמעו בקולו והקשו עורף נגדו. ולז”א על צוארנו נרדפנו. כן פי’ מו”ז ביפה ענף שם. עי”ש.^[1]

1. ספר עמודי ארזים, לריא”ז מרגליות, ירושלים, תרצ”ב, עמוד עא,ב.

פרק ב

מסירות נפש שלא להסיר הזקן בזמן גזירות וסכנות

רבינו יהודה החסיד: אין להסיר הזקן אפילו בשעת הסכנה

ספר חסידים (סימן קצט):

“אבל יהודי שלא המיר לא יקח עליו שום תכשיט [בכ"י בולוניא: “שום צלם” ובכת"י פארמא: “שתי וערב”], ולא יתקן עצמו כעין כומר כדי שלא יכירוהו, אבל ישנה בגדיו, ולא יגלח זקנו.”^[2]

“הרי בפירוש אסור לגלח זקנו אפילו בשעת הסכנה במכ"ש שלא בשעת הסכנה.”^[3]

גם בעת הסכנה - לא הסיר את זקנו אפי' במספרים

וחזינן דגם בעת שהיו יסודי תתוה"ק בסכנה והמלכות גזרה שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבטלו נדות, הלך ר' ראובן בן איסטורובלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם (מסכת מעילה י"ז, א) ופירש"י שם (ד"ה וסיפר קומי) שגילח השער שעל מצחו והניח השער של אחריו כעין בלורית שהעכו"ם עושין, כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי, עיי"ש. אבל לא הסיר את זקנו גם במספרים^[4] ואפשר דמשום זה הכירו בו שהוא יהודי כמבואר שם, ולא אמרו שנודע להם שהוא יהודי, רק הכירו, היינו בצורת פרצוף שלו עם זקנו כצורת יהודי.^[5]

רבי ארי' ליב דרשן התחנן אל התליין - לענות

אותן יותר אבל להניח לו זקנו

ויש ליקח מוסר מהמסופר בס' תואר פני שלמה ובס' עמודי עולם להגר"ש אבד"ק שטרומ (דפוס ברלין תק"א), מהגה"ק רבי ארי' ליב דרשן דק' פוזנא שנתפס

2. נראה ששיטת רבינו יהודה החסיד כאן היא שלא כשיטת גדולי הדור הנוכרים בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קנט, שכתב אשר "בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתי רגליהם לשנו' מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירו האויבים... ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה". וראה ס' הדרת פנים זקן ערך "רבינו יהודה החסיד" ובמילואים לשם, שב"ספר גימטריאות" לרבינו יהודה החסיד כתוב מפורש שאסור לגלח הזקן אף במספרים, ושם בס' הפ"ז מובא מעשה נורא בעשירי שגילח זקנו במספרים, וש"נ (וא"כ לא מסתבר שאיכא איזה טעות הדפוס בספר חסידים כאן כמ"ש מהרי"ו, ובפרט שגירסת כל הכת"י והדפוסים הקודמים כמ"ש כאן בפנים).

3. בעהמח"ס "זקן אברהם" בהערותיו לקובץ "וילקט יוסף" מח' י"א סוף קונט" כ"ף מכתב ח'.

4. יש להעיר מס' האלים (להיש"ר מאקאנדי) ח"א דכ"ט: "...הקיסרים הקדמונים היו מגולחים והרבה מן האומות בדרכם הולכים עד היום".

5. שו"ת תירוש ויצהר סימן ס"ח תשובה ב'.

בער"ה שנת תצ"ז יחד עם השתדלן הרב הקדוש רבי יעקב ע"ה ע"ד עלילת דם, ועמדו בנסיגנות ומתו בקידוש השם ע"י יסורים קשים ומרים, שהניחו להם כדורי ברזל מלובנים באש תחת זרועותיהם ואצילי ידיהם עד שהרגישו שנתכוצו הריאות שלהם, ומתו במיתות משונות ר"ל. ובהמשך הדברים יסופר שם כי ביום ו' לחדש חשון שלחו התליין אל הרב הדרשן ולהשתדלן להקיף פאת זקנם וכל שערות גופם באומרם פן ואולי בשערות גופם יעשו כשפים שלא ירגישו בעינויים הקשים. ואר"י שאג ישאג ונתן קולו בקול מר בבכי והתחנן אל התליין לענות אותו בעינויים חצי שעה יותר מזמן הקצוב מבעל המשפט ולהניח לו הדרת זקנו שלא יהי' נגד המשחיתים אבל תפלתו לא עשתה פירות כמבואר שם באורך תסמר שערות הקורא.^[6]

מסירות נפש בתימן

"אנשי תימן . . הם מוסרים נפשם על המצוה הזאת, כעל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים. וכמו שאירע בדורנו בר' יוסף הלוי אלשיך הי"ד מעיר צנעא, שאנסוהו הישמעאלים להקיף פאת ראשו והוא אצלם כהמרת כל הדת כולה, ומסר נפשו למיתה בשנת תרכ"ג, כאשר העיד אבן ספיר בהליכות תימן.^[7]

בעל "חידושי הרי"ם" פסק הלכה למעשה -

הסרת הזקן בעת גזרת הלבוש בפולין^[8]: "יהרג ואל יעבור"

"... תקנת גזירת הלבוש שנתפרסמה בשביל יהודי פולין פורסמה בשנת תר"ו הכילה איסורים רבים והן אסרו ליהודים ללבוש קפוטות של משי, מעילים ארוכים עם מכנסים קצרים . . . והעיקר שאסור לגדל זקן ופיאות. וליהודים בווארשה נקבע מועד להחליף את בגדיהם הנ"ל . . . וכל העובר על זה אחר בוא זמן המוגבל יענש בעונש חמור של תפיסה וכו' . . . וכל היראים והחרדים, החיל אשר נגע ה' בלבם התאווננו ויזעקו מרה על הגזרה ההיא אשר תכלית כוונתה להסיר כל מחיצה והבדל בין ישראל לעמים, והיו אז כמה לומדים וחסידים בערי המדינה שהשמיעו דעתם בין המון בני"שע"פ דין לא יהיו רשאים להכנע ולקבל

6. שו"ת תירוש ויצהר שם.

7. פי' קסת הסופר לשו"ת מן השמים סי' כ.

8. גזירת הלבוש הוא כינוי לגזירת שינוי הלבוש שגזר הצאר ניקולאי בשנת תר"ד על היהודים. באותה גזירה צווה הצאר על היהודים לשנות את מלבושיהם שיראו כמלבושי שאר האומות. הגזירה הגיע עד לפולין ואף הביאה למעצרו של האדמו"ר מגור בעל חידושי הרי"ם. בעקבות שורת הפגנות מחאה ברוסיה ובפולין נתבטלה לבסוף הגזירה. והשקן"ט ההלכתית (והחילוקי דיעות בין גאוני הדור), ראה בארוכה מאמרו של הרב לרקע ההיסטורי עמרם בלוי, "גדולי החסידות וגזרת המלבושים", בתוך: היכל הבעש"ט, גליון י"ב, ניו יורק תשס"ו, עמ' צ"ו-קכ"ד.

עליהם הגזרה הרעה ההיא רק להתייצב נגד זה בכל היכולת, ואפילו אם יהי הדבר נוגע למאסר בתפיסה וכו' . . . המתנגדים לא ראו בחילוף הלבוש איסור תורה . . . בסתר לבבם היו מלאים שמחה וחדוה מפאת הוצאת הפקודה לפועל המה התאמצו לפרסם לכל אחב"י כי ענין המלבושים הוא רק מנהג בעלמא, וכן גילוח הזקן ופאות הראש שלא בתער אינו שום נדנוד איסור רק מנהג שטות של חסידים . . . אולם רבינו זצ"ל עמד בתוקף בדעתו דעת תורה שעל גזירה זו חל הדין של 'יהרג ואל יעבור'. ובשיטתו זו החזיק גם הרה"ק מטשעכאנאווי זצ"ל . . .^[9]

מסירות נפש נגד גזירת הממשלה שאסור לגדל זקן ופאות

כשהיה הרה"צ רבי יהושע מסוסנוביץ' ילד בן תשע שנים, ביקש פעם אביו הרה"ק רבי שלמה-לייב מלינצ'נא מהרה"ג רבי שמואל שינובר, רבה של לינצ'נא, שיבחן את בנו בתלמודו. קרא הרב לילד ובחן אותו במשנה במסכת גיטין שאומרת "התקין רבן גמליאל הזקן". התחיל הילד לפרש את המשנה ואמר: "רבן גמליאל תיקן את הזקן . . ."

כששמע הרב את פירוש הילד, תיאר לעצמו שאם הילד אינו מבין את פירוש המילים של המשנה, בוודאי אין הוא מבין את העניין עצמו, והפסיק לבחון אותו על המשנה. הרב הצטער מאוד ולא ידע אם להודיע לאביו של הילד על תוצאות הבחינה, דבר שבוודאי יגרום לו צער רב מאוד. אך בעוד הוא חוכך בדעתו מה לעשות, שאל הצדיק בעצמו את הרב כיצד מצא חן בעיניו תלמודו של בנו. ואז נאלץ הרב לספר לו שבנו אינו יודע אפילו את פירוש המילים של המשנה, וחזר על הפירוש שאמר הילד. אבל כשהצדיק שמע את הפירוש, קרא בתימהון שהיה מהול בשמחה גדולה: "לא ידעתי שכל כך גדלה מעלתו של בני!"

לימים, כשגדל הילד והיה לצדיק, יצאה גזירה מאת הממשלה שהיהודים יהיו חייבים לגלח את זקנם. אמר הצדיק רבי יהושע: "בימי ילדותי פירשתי את המשנה 'התקין רבן גמליאל הזקן, שרבן גמליאל תיקן את הזקן של בני ישראל, כך ששום אומה ולשון לא תוכל לשלוט בו'. זמן קצר לאחר מכן נתבטלה הגזירה.^[10]

9. ספר מאיר עיני הגולה (תולדותיו וכו' - נדפס בהסכמת הגה"ק אברהם מרדכי מגור) ח"א אות שצ"ט ואילך (בארוכה) ובח"ב דף מ"א (בקיצור).

10. "סיפורי חסידים" [תורה] עמ' 300.

גידול פאות גם בזמן הגזירה

”מלכות זדון גזרה גזירה לאסור על היהודים לגדל פיאות, בימי הסליחות הלך חסיד אחד לבית הכנסת לומר סליחות, ושכח להחביא הפיאות מתחת לכובעו.

”שוטר שפגש את החסיד רצה לעצרו, וצעק כנגדו ‘פיאות’, ‘פיאות!’ יהודים שעברו ברחוב, שיחדו את השוטר בכסף, והלה שחרר מיד את החסיד. כשהחסיד הגיע בשמחה לבית הכנסת, אמר ‘מה שקרה לי עכשיו עם השוטר הגוי, מזה אני מבין לכוון פסוק בתורה בפרשת התוכחה ‘ישא ה’ עליך גוי... אשר לא תשמע לשונו’ (דברים כח, מט), שלכאורה איזה קללה יש כאן, והרי אפשר ללמוד את הלשון והשפה של הגוי? אבל עתה נתברר לי, שהשוטר הגוי צעק ‘פיאות’, ‘פיאות’, והוא התכוון לכסף... שפת דבור כזה קשה להבין’...“^[11]

בהקשר זה יש סיפור, אחד הכי מופתיים של רבי הלל מפאריטש, שהיתה פעם גזירה להוריד פאות. לרבי הלל היו פאות ארוכות, וכמובן לא היה מוכן להוריד אותן, ונכנסו חילי הממשלה בכח, עם חרבות, ובאו לגזור לו את הפאות (כמו לכל היהודים). הוא תפס מאד חזק בפאות שלו ולא נתן להם לנגוע בפאות. לא דקרו אותו מיד, אבל התחילו עם החרבות להכות על ראשו וכתפיו, וכל פעם שהרביצו לו הוא צעק בקול גדול אבל לא הרפה מלהחזיק בכח את הפאות. הם מרביצים לו והוא מחזיק וצועק. היה שם שכן חיט, לא כל כך מצדיקי היהודים, אבל היתה לו פרוטקציה אצל צבא הצאר כי היה תופר להם את המדים - במיוחד לפקידי תפר מדים מיוחדים ויפים. הוא שמע את הצעקות ונכנס מיד, נתן לפקידי שוחד ואמר להם לרדת מיהודי זה, והיות שהיתה קרבה הצליח שיסתלקו. רבי הלל גם פנה אליו - זה נשמע כסיפור המהר"מ מרוטנברג - ואמר לו שבזכות זה אני מבטיח לך שתהיה קבור לידי. שוב, זה היה אחד לא צדיק בכלל - חוץ ממעשה זה שעשה. סוף הסיפור שרבי הלל לא נפטר באותו מקום, אלא מאד רחוק - בחרסון - ושם הוא קבור. החיט הזה האריך ימים הרבה אחרי רבי הלל, אבל בסוף ימיו לגמרי בהשגחה מן השמים נסע לבקר משפחה שלו בקרבת מקום, נכנס לתוך איזו אכסניה, ושם נפטר בצורה פתאומית. זה היה באמצע החורף, שהיו שלגים מאד גדולים על הארץ, והחברא קדישא ראו שנפטר יהודי פשוט שצריך לטפל בו. עשו טהרה ולקחו אותו לבית עלמין של היהודים, ולא ראו כלום בגלל השלג - מצאו מקום שאין מצבה וקברו אותו. רק באביב, לאחר הפשרת השלגים, פתאום הח"ק נדהמו לראות שקבור סמוך לרבי הלל מפאריטש - שהרבה שנים שמרו שאף אחד לא יקבר שם, כמו אצל צדיקים. ממש נדהמו וגם פחדו שעשו איזה פשע - דבר ראשון במקרה כזה מה עושים?

11. ס' הליכות עולם, ראש השנה, סתקפ"א סי"ז ספורים ומשלים הערה 5.

זה היה יהודי מאד פשוט, אז כתוב איזה טלגרם (מברק, פקס) לעירה שלו לשאול מי זה. אז קבלו בחזרה את הסיפור הזה, שהיה ידוע, וכך התקיימה הבטחתו אחרי הרבה שנים. לנצח, בלשון חז"ל, זה גם לזכות (לזכות ולזכות) - רבי הלל גם זכה שלא ותר על מנהגו וגם זיכה יהודי פשוט לגמרי בעולם הבא גדול מאד.

שו"ת אמרי אש:

אין להסיר הזקן אפילו בשעת הגזירה

בשנת תר"ד גזרו גזירה אחרת בעיר קראקא שבגליציה, דכל הרוצה לישא אשה לפני שמלאו לו שלשים שנה, צריך להתלבש בבגדי נכרים ואסור לו להתלבש בבגדי היהודים וחייב לגלח את זקנו. אך אין זה אלא בנישואין עד גיל שלשים, ולאחר שימלאו לחתן שלשים שנה שוב יכול הוא לשאת אשה בלי לשנות את לבושו. וכונתם היתה בזאת להביא לידי שינוי הלבוש בידעם שדרך היהודים שבן שמונה עשרה לחופה ובודאי לא יתאחרו מלהתחתן עד גיל שלשים, ואפשר שעיקר כוונתם למעטם מפו"ר וכעצת פרעה "הבה נתחכמה לו פן ירבה". ושוב עלתה שאלה חמורה על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, האם לבטל מצות פו"ר ולדחות את הנישואין עד גיל שלשים כדי שלא לשנות את הלבוש, או שמא מצות פו"ר בעתה ובזמנה דוחה איסור שינוי הלבוש. הגאון ר' שאול לנדא רב העיר והגאב"ד מהר"א יענער פנו לגדולי הדור בשאלה כיצד לנהוג, ושני גדולי עולם פסקו את פסקם. בשו"ת אמרי אש (יו"ד סימן נ"ה) פסק לאסור. וכן פסק הגאון ר' אברהם זאב פרנקל שהיה רבה של ריישא, בשו"ת משיב כהלכה (סימן ז' - ח') כנ"ל דאין להקל בזה. ועיין שם בשו"ת אמרי אש בסוף התשובה: "לגלח פאת זקנם ע"י מספרים יש בו עכ"פ משום דבחוקותיהם לא תלכו".

והעירני הג"ר יעקב חיים סופר (ראש ישיבת כף החיים בירות"ו) לעיין שו"ת אמרי נועם ח"ב (סי' ט"ז) מהגה"ק מדזיקוב ז"ל, שנשאל "בעסק הגזירה רח"ל שלא ישא אשה עד שילביש את עצמו במלבושי נכרי ולגלח הזקן, אם מותר עפ"י התורה", יע"ש מה שהאריך לפלפל אם היתה הגזרה שיהרג באם לא יעבור על הנ"ל, אם היה צריך למסור נפשו על זה, ומסיק (בד"ה ומעתה) דתליא במחלוקת רש"י וטטה מקובצת, וכתב "ומעתה בנ"ד שהמלכות גזרה שיגלח זקנו וילביש עצמו במלבוש נכרי ובאם לאו יהרג, הוא באמת קום ועשה שצריך לעשות את העבירה בידיים, רק שבידים לכופו ולגלח זקינו בעל כרחו, א"כ הדבר תלוי בשני הטעמים וכמ"ש דלרש"י ז"ל אסור כי הוא בקום ועשה, ולשטמ"ק כיון שבידים לכופו ולגלחו בעל כרחו, גם הוא עצמו מותר לו לעבור ואל יהרג" וכו', ושם בסוף דבריו (דכ"ח ע"ב ד"ה תשובה) כתב "וכי אנו חוששין מחמת לאו דלא תקיפו, הלא יכול ע"י סמים, אלא עיקר החשש שלא ילך בדרך עכו"ם שיש צניעות בדבר וזה אסור אף ע"י

סמים^[12], וע"ז בידם לכוף" וכו' ע"ש.

צא ולמד חומר הענין ודו"ק.

חולה עצום - לא רצה להניח לגלח את זקנו

"עובדא ה' בעת שהי' חולה עצום ר"ל בכל גופו ובעל יסורים גדול והרופאים ציוו עליו להעביר כל השערות מעל ראשו פניו ולא רצה להניח לגלח את זקנו ופאת הראש וגם לא להעביר בסם רק קרעו את השערות ומובן את היסורים שהי' לו ע"י קריעה כמעט מכל שער נתז דם מפניו בעת הקריעה ויסורים כאלה הי' לו שני פעמים בחייו. מזה אנו למדין עד כמה מסר נפשו אותו צדיק על כל מצוה ומצוה, הרופאים אומרים אם נמרטו את השערות לא יגדלו אח"כ עוד ויהי' בזיון לאיש כזה בלי זקן ופיאות, עכ"ז לא הביט על דבריהם ובטוח שיחזור ויגדלו וכן הי' הקב"ה חס על כבודן של צדיקים"^[13].

אל תדאג לבריאותך - גדל זקנך

"סיפר אאמו"ר מאוה"ג זצ"ל: מוהר"ר יצחק שלמה בערגער זצ"ל הי' נוסע לאונסדארף. אמר לו מורי ורבי [הגאון בעל "תפארת אהרן"]: אבקש ממך לגדל זקנך. ענה ר' יצחק שלמה: חולה אני במחלת עור וקשה לי לגדל זקני. אמר לו רבינו: אל תדאג לבריאותך. שמע בקולו וגידל זקנו והבריא"^[14].

הזקן והפאות - עליהם אנחנו מצווים למסור את נפשינו ממש

לפיכך, בכדי להבטיח בס"ד שמלאכת שמים וכל עבודת הקודש יצליחו וישיגו מטרתם המלאה, עלינו להזהיר על דברים קטנים שבני אדם מזלזלים בהם, שבאמת לאמיתה הם הם היסודות הגדולים והעמוקים לדברים העומדים ברומו של עולם. והם הם גדרי התורה ומגיניה. הם הם הכלים המחזיקים כל הברכות לישראל. וכבר למדונו חז"ל, שיעקב אע"ה מסר נפשו וחזר להציל פכים קטנים, וזה להורות, שדוקא הדברים הקטנים הם שזקוקים לשמירה יתירה, ועליהם אנחנו מצווים למסור את נפשינו ממש, כי הם השרשים הדקיקים שבהם טמון ואגור כח ויסוד הצמיחה, הם הם יונקי הלחות וכוחות הפיריון מן המקור. והם

12. ראה ספר הדרת פנים זקן פ"ט ("סם") אות ג; שם פ"ד.

13. סיפור נכד המחבר בס' "דרכי חיים" הוא ליקוט תורותיו כו' של הגאון רבי חיים יעקב נפתלי (זילבערבערג) מווארשא [מח"ס "תורת חיים" על סדר קדשים, "תורת חיים" על שו"ע או"ח יו"ד חו"מ, "תורת חיים" ענינים שונים ועל הרמב"ם, "ענפי זית" על סדר נזיקין, "זכרון חיים" על סדר נשים, וש"ס - תלמיד הגאון בעל "בית הלוי" רבי יוסף דוב (סולובייצק) אב"ד בריסק והגאון רבי ישראל סאלאנטער], עמ' 6.

14. ס' "בית ישראל השלם" (להג"ר ישראל טויסיג, אדמו"ר ממאטערסדארף, רב דמאה שערים ורי"מ תפארת אהרן) ח"ח מהדורא תנינא (הו"ל ע"י בן המחבר הרב בונם יואל טויסיג - ירות"ו, תשמ"א) בהערותיו לקצשו"ע סק"ע (ע' רט).

הם המספקים חיות ורעננות לשרשים הגדולים, ולכן הם המגינים והמבטיחים גידולו וקיומו של האילן על ענפיו, ועל עליו ופירותיו... עלינו לדעת את האמת ההיסטורית של עם ישראל, שדוקא הזקן והפאות עשו אותנו לחטיבה מיוחדת, והם שהזכירונו תמיד, בכל עת ובכל שעה ובכל מקומות פזורינו - שיהודים אנחנו, ושלכן נוצרנו, להיות עם סגולה, מובחר ומרומם, מובדל ושונה מכל העמים! ובכח התודעה הזאת עמדנו בכל הנסיונות של הכלל ושל הפרט, והזקנו מעמד. היוצא לנו מזה, שההופעה החיצונית שלנו שימשה לנו ככלי המחזיק ברכה לכל התורה והמסורה ולכל היצירה הרוחנית שלנו. כי היא בבחינת "אור המקיף" המאסף ומכיל כל פרטי המצוות והמעשים הטובים, ומגין עליהם שלא יאבדו חלילה, מאוצרו של עם ישראל. וכבר אמרו חז"ל (יבמות כא, ע"א) "אדם משמר פרדס: משמרו מבחוץ - כולו משתמר, משמרו מבפנים - שלפניו משתמר שלאחריו אינו משתמר". הרי לנו שהשמירה המעולה היא דוקא זו שמבחוץ בהופעה החיצונית, שכן היא הערובה היחידה לשמירה כוללת מבית ומבחוץ.^[15]

הגה"ק בעל צ"צ מסר נפשו על הדבר הזה

"הרבה גדולים והפוסקים שסברו הפי' דבמספריים פטור אבל אסור... ואחרון חביב הגאון מליבאוויטש זצ"ל בשו"ת צמח צדק (חיו"ד סי' צ"ג) האריך העמיק והרחיב לבאר איסור גילוח הזקן במספרים מדינא ע"ש... הוא הצ"צ להגה"צ מליבאוויטש זצ"ל קרוב לדורנו (שר התורה רבן של ישראל, נכדו ותלמידו של הגה"ק הרב בעל התניא זצ"ל) ... גאון ישראל וקדושו רבשכבה"ג זצ"ל... ונחתום במעשי הצדיקים אשר שמענו וידעו כי הגה"ק בעל צ"צ זצ"ל מסר נפשו על הדבר הזה בבית הקיסר ניקלאי הראשון".^[16]

בענין מסירות נפש לגידול הזקן בתקופת מלחמת עולם הראשונה - ראה לקמן סוף עמוד מו.

15. מאמר "מגן ומושיע" מאת הרה"צ מרן רבי אברהם אבא מפיטסבורג (אשדוד, תשמ"ט).

16. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן מח.

פרק ג מסירות נפש על הדיוקן היהודי בתקופת מלחמת עולם השני

בעל "דבר אברהם" גאב"ד דקוונא:

בגיטו דקוונא - הי' מוכן ליהרג ולא להעביר זקנו

כתב בנו רבי ירוחם יהודה ליב שפירא בהקדמתו לשו"ת דבר אברהם:

"... עדי ראני שמילטו את נפשם מגי ההריגה מסרו לי שאבא מרי הגאב"ד דקאוונא הי' היחידי בגיטו הליטאי שלא גרע מזקנו על אף המשחיתים, והי' מוכן ליהרג ולא להעביר את זקנו".

וכן העיד בשו"ת ממעמקים: **מסירות נפש למען הזקן בגיטו דקובנה**
"בדין גלוח הזקן בסכנת הגיטו" [דקובנה, ליטא].

"שאלה: כשהיינו נתונים בצרה ובשבי" ומושמים ללעג וקלס על ידי הגרמנים הארורים ימ"ש שהתנכלו לגרום לנו יסורי גוף ונפש על ידי גזירותיהם שהיו מחדשים עלינו בכל יום, היתה אחת התואנות שגוללו עלינו שמזוהמים אנחנו ומלאים חלאה ולכלוך וגורמים על ידי כך להפצתן של כל מיני מחלות מדבקות.

"ביחוד שפכו את זעמם והעירו את כל חמתם על כל יהודי מגדל זקן כדרכם של החרדים לדבר ה', עד שהיתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו, ובראות הזדים הארורים יהודי בעל זקן הי' מוצג מיד לסכנת מות, לכן הורידו כל יושבי הגיטו את זקנם, וגם הרבנים וגדולי ישראל שהיו נמצאים שם נאלצו לעשות כן אחרי שראו אי אפשרות גמורה להשאר בזקנם מגודל, אף שבמסתרים בכתה עליהם נפשם ולבם כאב ודאב עליהם על דמות דיוקנם שהורדה מעליהם וצלם אלקים שנשחת מעל פניהם, וגדולי ישראל נאלצו לעשות כן מלבד הסכנה הנ"ל, גם בגלל העובדה שהגרמנים היו ממהרים לשפוך את דמם של גדולי ישראל ברצונם להשחית ולחבל עד כמה שאפשר יותר את כרם בית ישראל, לכן פקעו בראש ובראשונה במנהיגי ישראל ומפני כן התאמצו גדולי ישראל שנמצאו בגיטו לעשות הכל לבל יכירום הזדים הרוצחים כי רבנים המה לזאת גם בגלל זה מוכרחים היו להוריד את הודם מעליהם ולגלח את זקנם כדי שיהיו דומים בכל ליתר יושבי הגיטו ולא יתבלטו כרבנים ומנהיגים בישראל.

"רק שנים היו בין כל יושבי הגיטו ששמרו על הדרת פניהם ולא הורידו את זקנם, האחד הי' הגאב"ד דקובנה מרן ר' אברהם דובער שפירא זצ"ל [בעל "שו"ת דבר אברהם"] הוא לא הוריד את זקנו בגלל העובדה שהי' ידוע ומוכר למדי

לפריצי הגיסטפו שידעו שהוא הנהו הרב הראשי של קובנה, מנהיג ורועה נאמן לעדתו, ולזאת לא היתה בהורדת הזקן אף משום הצלה פורתא בשבילו, ומלבד זאת שמר על כבודו כבוד ישראל לבל יפולש בעפר על ידי הרוצחים ימ"ש.

"והשני הי' אחד מבעלי הבתים החשובים בקובנה מחסידי חב"ד ר' פיבל זוסמאן הי' שמו, שסיכן את עצמו למרות שהוזהר על הסכנה הכרוכה בדבר ולא הוריד את זקנו, ובמשך זמן ניכר הצליח לשמור על הודו והדרו דיוקנא דיהודאה, אבל בסופו של דבר נתפס בעת 'פעולת הילדים' (קינדער אקציאן בלע"ז) בימים ג' וד' ניסן תש"ד שחיפשו בחורין ובסדקין במחילות עפר ובעליות גג אחרי ילדי האומללים שנתפסו להרוג ולאבד ה' ינקום דמם הקדוש והטהור ככתוב על ידי עבדיו הנביאים לאמור, ונקיתי דמם לא נקיתי...".^[17]

"היתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו"

כאמור משו"ת ממעמקים ח"א סי"ט שרק שנים היו בין כל יושבי הגיטו דקובנה ששמרו על הדרת פניהם ולא הורידו את זקנם למרות שהיתה ממש סכנת נפש לכל בעל זקן להראות בחוצות הגיטו, האחד היה הגאב"ד דקובנה (בעל שו"ת דבר אברהם) והשני היה אחד מבעלי הבתים החשובים בקובנה מחסידי חב"ד ור' שרגא פיבול זוסמאן ע"ה הי"ד היה שמו.

לאחרונה נדפס זכרונות מבנו ר' ארי' לייב זוסמאן ע"ה בשם "אני מאמין" ושם בעמוד 73 מסופר פרטים נוספים בהנ"ל:

"הגרמנים ניסו למחוק כל מה שקשור ליהדות, ואפילו אסרו על היהודים לגדל זקן, אבל אבא שלי סירב לגלח את זקנו, יום אחד בזמן שהוא היה במרכז חלוקת המזון, נכנס קצין גרמני אחד והחל לקצץ את זקנו של אבא בסכין, הוא חתך חצי ממנו, ואז משהו הסיח את דעתו, אבא לא נגע בזקנו, הוא עטף את פניו בצעיף, כמו שאנשים נהגו לעשות כשסבלו מכאבי שיניים, וככה הוא הסתובב עד שזקנו צמח שוב".^[18]

הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל מקופישניץ:

עדיף לחתוך את אצבעותי, אבל לא לחתוך לי את הזקן

"הוסיף לי ר' ישראל שטערן, ששמע מנכד הרה"צ [הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל מקופישניץ] הנ"ל, [ה"ה] הרה"צ רבי יצחק מאיר פלינטנשטיין

17. שו"ת ממעמקים, חלק ראשון, סימן יט.

18. מתורגם מאנגלית במכ"ע כפ"ח ח' טבת תשע"ז עמוד 43.

[האדמו"ר מקופשיניץ בירושלים], שאנשי הגיסטפו קראו את זקינו הרבי לדרישה וחקירה, וביקשו לגלח את זקנו.

אבל הרבי הושיט להם אצבעותיו, ואמר:

'הא לכם שתי אצבעותי, תחתכו אותם אבל אל תגעו בזקני!' - ובשמעם כך,

עזבוהו לנפשו.^[19]

19. ספר "שה לבית - גשמי ברכה" (לרב שמעון הירשער, לונדון, תש"ע), עמוד שצט.

המעשה נזכר בעוד מקורות, בשינויים קלים:

• בס' הרב מאפסא (יצחק אלפסי, ירושלים, תשמ"א), עמוד 209.

"ברצח" עם כניסת הנאצים לוינה סבל רבות, נאסר על ידם ואולץ לעבוד בעבודות בזויות, באחד הימים ציוו עליו ועל גיסו רבי אברהם יעקב מסאדיגורה יחד עם עוד רבני וחשובי העיר לטאטא את רחובות העיר ולנקות את הביוב, עבודה זו נעשתה תחת קול צחוקם הפרוע של קלגסי הנאצים שקראו ליהודים לראות בעבודת הרביים, כן שדדו ממנו את כל הכלי הכסף והפצצים יקרי ערך שהיו לו בירושה מבית אבותיו.

"באחת מפרשיות ההתעללות גזזו הנאצים את זקניהם של האדמו"רים והרבנים שנאסרו על ידם, בהגיע תורו נעמד באומץ 'הושיט ידיו כלפיהם ואמר להם:

"את שתי אצבעותי תורידו ואל תיגעו בזקני", הקלגסים שנשתוממו מעוז רוחו נרתעו והניחוהו לנפשו."

• בס' "במחיצתם של גדולי ישראל" להרב שלמה לורנץ, חלק שני (ירושלים, תשס"ח), עמוד 342 - איש הס. נבהל.

"סיפרו רבי יואל פולק ורבי אליעזר ברויאר, שנכחו בעת שניגש איש ס.ס. אל האדמו"ר ורצה לגלח את זקנו. האדמו"ר אחז ביד אחת את זקנו ואת ידו השנייה הגיש לאיש הס.ס.: 'די צווי פינגער ווערין זיא מיר אפשינידען, אבער נישט דעם בארד'. [את שתי האצבעות האלה אתה יכול לחתוך, אבל לא את הזקן שלי.] איש הס.ס. נבהל, ועזב את האדמו"ר לנפשו."

• *The following is the testimony of R' Syshe Heschel, son of the Kaptschnitzer Rebbe, as recorded by Jerome R. Mintz (1930-1997; Professor of Anthropology and Jewish Studies at Indiana University) in his book Hasidic People (Harvard University Press, 1992), page 72.*

"Hitler marched into Austria in March 1938. After the annexation, the Anschluss, the persecutions of the Jews became daily occurrences. My father and my older brother were badly beaten by the SS and by the local Nazi hoodlums. As the terror mounted everyone thought of escaping, but my father wouldn't hear of it. How could he leave his people behind? He maintained that it was his duty to stay with his Hasidim. One day, early on, the Nazis herded all the Jews together and one of the highlights of their fun was to shave off the men's peyes and beards. The frightened people were lined up, helpless, terrified. When my father's turn came he held out his index finger and said to the Nazi soldier, **'Bitte, please cut this off but [pointing to his beard] leave this on!'** The SS man was taken aback and then, miracle of miracles, burst out laughing and told the other SS men about this dumb Jew. For whatever reason he let my father go without touching his beard. In retrospect this incident must have saved our lives. Subsequently the Nazis discovered that when they needed a photo event of a Jew being humiliated they had no photogenic subjects anymore. Until someone remembered that there was a bearded Jew left in Vienna. And so nearly every day my father was dragged out of the house and forced to march in front of the jeering Austrian Nazis and made to mop up a freshly painted swastika on the street. Initially my father insisted that he could tolerate the ordeal, that it wasn't that terrible an ordeal. But then they came each Shabbes and the trauma and hurt of having to desecrate the Shabbes or yontev was more painful to him than any torture. So finally he relented on not leaving Vienna. We left in February 1939, almost a year after the annexation. When we left I was nine years old. My father then was a Rebbe on the Lower East Side of Manhattan, on Henry Street, near the Boyaner."

• *Heroes of Spirit – 100 Rabbinic Tales of the Holocaust by Rabbi Dovid Hoffman (Israel Bookshop Publications, 2009), page 320.*

"The Kapyschnitzer Rebbe, was renowned for his supreme kindness and great ahavas yisrael (love of ones fellow Jew). On his weak and frail shoulders, he carried the pain and suffering of countless individuals, and often when he heard of the problems of others, he would break down weeping uncontrollably. With the outbreak of the First World War in 1914, R' Avraham Yehoshua fled with his family to Vienna. When Jewish life was shattered by the German occupation of Vienna, the Rebbe was seized and forced to clean the streets to the amusement of the jeering Germans. On one occasion in an attempt to humiliate the Rebbe, the Germans sent one of their officers to

הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר: "הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא"

ראה ס' מושיעין של ישראל (ח"ח עמ' קטז) שבעת שהגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר הי' בארה"ק בשנת תשי"ט הביאו לו את הס' "זכור ואל תשכח" מהר"ר ירמיה טעסלער ע"ה, אשר הי' מעסקני הצלתו, ואז נענה הגה"ק הנ"ל ואמר: הי' לי החלטה כמעט עד למסירות נפש שלא להוריד את הדיקנא קדישא.

"כן יש לציין שבעת שהותו של רבינו [הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר] בקאלאמבוס-לאגער בבודאפעסט נכנס בא' הימים דייטשער אפיציר וכשהבחין שרבינו מעוטר בזקן ופיאות ציוה עליו לגלחו, ואיים עליו שאם לא ימלא פקודתו תוך כמה שעות אז ירה יירה ח"ו, ורבינו נעצב מאוד על לבו ובפרט שדימו אז בנפשם שהנה הם כבר יוצאים לחירות עולם, ולפני השיחרור הוא יצטרך לגלח זקנו אשר מסר נפשו עליה, וא' מהציונים ששהו יחד עם רבינו בשם 'יאקאב קליין' שנתפעל מלראות עבודתו בקודש של רבינו וכן משיחותיו שלו נתרשם מגודל אצילותו ופקחותו, וכשראה עצבון לבו הגדולה של רבינו הלך לדבר על לבו של א' מראשי הציונים שעבדו שלובי זרוע עם הדייטשן מנהיגי הלאגער שיפעל לטובת רבינו, ואכן הם הבטיחו לסדר את הענין ושלא יאונה כל און, ואחר המלחמה פגש הציאניסט יאקאב הנ"ל את הרה"ח ר' חיים מרדכי שטיינברג ע"ה וסיפר לו דברים כהווייתן.^[20]

הרה"ח ר' פנחס בערקאוויטש ע"ה סיפר שהגאון רבי יונתן שטייף זצ"ל סיפר לו שהרי הוא היה אז בעיר ליניץ יחד עם רבינו הק' [בעל "דברי יואל" מסטאמאר], וגם הוא עבר הוכרח לעבור אצל הרופא שבדק הזקן שלו והרופא עצרו וגילח זקנו, וכשבדק זקנו של רבינו אמר שהוא צח ונקי ולא נגע בו, וסיפר הגר"י - אז בשעת מעשה מאוד נפלאתי במה נקי יותר זקנו של רבינו מהזקן שלי, אמנם כאשר באתי לאמריקא וראיתי מקרוב את עבודתו של רבינו, אז הבנתי שהדיקנא קדישא שלו נקי יותר... ע"ש.^[21]

cut off his beard. **The Rebbe promptly stuck out two fingers and told the officer, "Rather cut off my fingers, but don't touch my beard."** The German, startled by the Rebbe's courage, left without carrying out his evil orders. Despite the pleas of his chassidim that he flee Vienna, the Rebbe stayed put, refusing to leave his followers behind. Tortures and threats did not bother him. Only when it became increasingly difficult to keep the Torah and mitzvos did he finally give in and reluctantly agree to leave Vienna. On his arrival in America, the Rebbe settled in the Lower East Side of New York where he opened his beis hamedrash (study hall) and immediately threw himself into the task of saving the lives of the Yidden he had left behind in Europe."

20. ס' משולחן מלכים ח"ו, טבת, תשע"ז עמ' כב.

21. ס' מושיעין של ישראל (ח"ח עמ' רל"א).

הגה"ק בעל דברי יואל מסאטמאר נס ההצלה בשלימות י"ג תיקוני דיקנא

"נס של הצלה של כ"ק מרן רביה"ק רוח אפינו ומאור עינינו שליט"א נעשה בחודש כסלו... וראוי ג"כ לתאר שהצלת כ"ק מרן רביה"ק הוא מעין הצלת שמן טהור של המנורה... וניצל כ"ק מרן רביה"ק שליט"א בחותמו של כה"ג בשלימות שהן הן הדיוקנא קדישא חתימת הזקן וכידוע, שזהו ממש חוץ לדרך הטבע שיהא נשאר בין רשעים הללו בשלימות...".^[22]

עוד פרטים ע"ד מס"נ ונס ההצלה של הגה"ק בעל "דברי יואל" מסאטמאר

"סיפר לי הרה"ק מסאטמאר זי"ע בעת ששהה בעיר ירושלים, על אודות הנס הפלאי אשר קרה אותו בהיותו במחנה השמדה אצל הנאצי'ס ימ"ש, בענין זקנו. "רבינו הקדוש סבב אז את פניו הקדושים עם מטפחת כדי לכסות את זקנו הקדוש שלא יתנפלו עליו הנאצי'ס ימ"ש להשחיתו.

"באותו העת הגיעה השמועה שהנאצי'ס ימ"ש באו פתאום למקום אשר נשי ישראל היו אסופים שם, וגלחו את שער ראשן, והבינו כולם שהסכנה רוחפת על זקן רבינו ועוד מעט הם באים להשחיתו, ולכן חיפשו מספריים לרבינו, כדי שיהיה לו מוכן לעת הצורך ויוכל לסלק זקנו מבלי חשש איסור תורה עכ"פ, ולא יסתכן בנפשו, והניחו המספריים בתוך השק הקטן שהיה שייך לרבינו.

"כשהגיעו הקאמיסיאר והרופא לרבינו כבר היה לעת ערב, והחושך כבר כיסה את עין הארץ, והוליכו עמהם נר עלעקטרי גדול (פראדזשעקטער) להאיר לפניהם, ובעת בדיקת זקן רבינו, שאל הרופא את רבינו "למה כסית את פניך במטפחת", ורבינו השיב לו שדבר זה יש לו ענין עם האזנים והפה, צוה הרופא להתיר את המטפחת, ובעת הסרת המטפחת נפל מתוכו זקנו הקדוש, והקאמיסיאר האיר את המקום בהנר העלעקטרי הנ"ל, והרופא הביע: זה הוא זקן נקי ויוכל להשאיר (עס איז א ריינס בארדע עס קאן בלייבען).

"כשסיפר לי מרן רבינו את המעשה הזה הביע על זה 'זה אינני יודע עד היום מה קרה אז'" (פעולת צדיק לחיים, פרק ד' עמ' מח-מט)

"שמעתי מעת יעקב קליין (מאנשי המזרחי), שהיה עם רבינו זי"ע במחנה קאלאמבוס תחת רשות הנאצי'ס ימ"ש וסיפר לי כדלהלן:

"היה זה במחנה קאלאמבוס בעיר פעסט, ונכנסתי לבית רבינו וראיתי ששורה בשברון רוח, והיה הדבר הזה לפלא בעיני, כי נודע היה ומפורסם שרבינו מנחם ומחזק את כל אחד, ועתה הוא בעצמו שבור ורצוף, והיה זה לחידוש בעיני, ושאלתי על זה מרבינו מה זה ועל מה זה, וסיפר לי שזה עתה היה אצלו נאצי אחד (עס. עס.) והתרה בו שבאם בעוד שתי שעות לא יגלח את זקנו אזי יגרשו אותו תיכף לאושוויטץ, עניתי לו: הרב מסאטמאר ימתין עד שאלך ואדרוש בעיני, והלכתי להרופא דר. פישער שהיה מאנשי נעלאגען, והסברתי לו באופן פילוסופי המשמעות של פאות זקן אצל הרב מסאטמאר, וכמה קשה הדבר בעיניו להפרד ממנו, כדי שיבין הענין.

"הרופא דר. פישער התקשר עצמו תיכף להראש של העס. עס. ובא עמו בדין ודברים, וטען עמו שהיות שהוא הראש על זה הטרנספארט, וכל תהליכות הענינים מתנהגים על ידו, האיך נעשה כדבר הזה שאיש זר התערב עצמו בענין לא לו, והתריע קשות בהרב מסאטמאר.

"הדייטשים רצו להראות שהם אנשי דיבור ואמנה (האלטן וואָרט), והשיבו לדר. פישער שהמשלחת לא בא על פיהם, ואין ידם בזה, וחקרו ודרשו מי הוא שהתרה ברבינו והשליחו ממשרתו, ואמרו לדר. פישער שרבינו א"צ לגלח את זקנו.

"אח"כ הלכתי ביחד עם דר. פישער לבית רבינו, וראינו שעקיבא גלאזנער שהיה רב של הקהלה העירית של קלונבורג ומזרחי נלהב, ישב שם עם רבינו, והפצירו והטריחו מאד בדבריו שישלח ידיו לגלח זקנו, בהסבירו לו שאין עבירה זו בגדר יהרג ואל יעבור, כשמוע דר. פישער כדברים האלו, ענה בקול ובאידיש דייטש 'סאַטמאַר'ער ראַבינער איך בין אייך געקומען זאָגן אַז איר ברויכט אייך נישט אָפּשניידן דעם באָרד', ואז פנה דר. פישער עצמו כלפי גלאזנער ואמר לו בעקיצה 'און איר קלויזנבורגער ראַבינער קענט אייך לאַזן וואַקסן דעם באָרד', ע"כ שמעתי מפי יעקב קליין.

"ואח"כ כשהייתי בארץ ישראל שמעתי סיפור זה מפי מרן רבינו זי"ע.^[23]

בפולין - סבלו, שפכו דם, אבל לא נגעו בזקן

העיד הג"ר שמחה עלבערג (מח"ס שלמי שמחה, עורך "הפרדס" ומנהל אגודת הרבנים דארצות הברית וקנדה): "בפולין הוכו יהודים במשך מאות שנים. את היהודי הכירו מיד, קודם כל בזקנו, ואמנם, יהודים עטורי זקן סבלו במידה הרבה ביותר.

הרבה עצות חיפשו איך להשתיק את החיות הללו, אך לעולם לא חשבו - אולי צריך לגלח את הזקן במספרים ולהקל בכך במעט על צרות היהודים. סבלו, שפכו דם אבל לא נגעו בזקן.

"אבי ז", ומאות אבות אחרים, מסרו נפשם בעד הזקן, שלא יקצץ חס-ושלום ע"י הגרמנים ימח שמם. ברחוב נהגו לחטוף יהודים עם זקנים לעבודות פרך. מה עשה אבי? הליט את פניו בצעיף, הסתיר את הזקן, וכך הולך בדרכי סכנה ובעיקר כדי להציל את צורתו היהודית - את הזקן".^[24]

גזיזת הפאות והזקן ע"י הנאצים ימ"ש - גרם שירד מהדרך
 "סיפר אחד מניצולי השואה של"ע ירד מהדרך ונעשה חילוני, וסיפר שבשעה שהנאצים ימ"ש גזזו פאותיו וזקנו, הרגיש בזה ירידה כל כך גדולה, שלאט לאט הפסיק לשמור תורה ומצוות, מכיון שכבר הרגיש שחסר לו הסימן היהודי".^[25]

על הזקן שמרו - עד הכבשנים

"על הזקן שמרו יהודים משך כל זמן הכיבוש, עד זיבולא בתרייתא ממש, עד הגיעם אל פי הבורות, או עד הכבשנים, תאי-הגאזים באושוויץ, טרבלינקי, חלמנו ומקומות-השמדה אחרים".^[26]

ראשית פגיעתם - בזקנים של יהודים

"אך נכנסו 'הם' [הכוונה - לגרמנים] לאחת הערים, או העיירות, היתה ראשית פגיעתם בזקנים של יהודים שומרי מצוות, והיו דנים אותם בגזיזה, בהצתה, בקיצוץ ובתלישה. כוונתם היתה להמית על ידי כך את רגשות הדת של היהודים האדוקים, כשם שזו היתה כוונתם בהצתת בתי הכנסת, קריעתם והשמדתם של ספרי תורה, הריסת בתי הקברות. הי' זה אמצעי בדוק לענות בו את היהודים עינוי הגוף. בשורה שלימה של ערים נעשתה גזיזת הזקנים בשיטה המונית . . . בכל ערי ועיירותי של פולין היו עורכים מצוד על יהודים, גוזזים את זקניהם. במקרים רבים היו מציתים את הזקן או חתכוהו בפגיון, בתוספת חלק מן הסנטר. יש והוליכו יהודים למספרה, ציוו את הספר לגלח את זקנם ואילצו את היהודים לשלם לספר את שכר עבודתו. בערים רבות היכו ועינו יהודים בעלי זקן, שנחטפו ברחוב . . .

24. "הפרדס", תמוז תשל"ח.

25. ס' התורה והמצוה - להרב יחיאל מיכל שטרן, ירות"ו, תשנ"ח - ח"א ספ"ו.

26. ס' בקדושה ובגבורה [לר' יהושע אייבשיץ, תל אביב, תשל"ו] פרק "המאבק על הדיוקן היהודי, עמ' 203.

תלשו את זקנו בידיהם

”כל יהודי בכל חתימת זקן הוכה, ראשית כל, מכות נאמנות, ולאחר מכן תלשו את זקנו בידיהם. אם הזקן הי' קטן, נחתך בפגיונם עם הבשר. רבים היו הפצועים. לפגיעה בזקן יפה היתה כל שעה: בשעה שפגשו ברחוב יהודי בעל זקן; בשעת חטיפתו לעבודה ברחוב או בבית; בשעת חיפוש בבית יהודים; בעת התנפלות לשם ביזה ושוד, בחשמלית, וברכבת הזעירה [קולייקה] ובכל מקום שידם מגעת.”^[27]

הכריחו אותן לגזוז זקנם של יהודים

”פעמים רבות קרה, שעם חטיפתם של יהודים בעל זקן עצרו גם בחורות יהודיות ונשים יהודיות לבושות הדר, והכריחו אותן, את הבחורות היהודיות, לגזוז את זקנם של היהודים ברחוב. הרבה פעמים אילצו את היהודים לבלוע את שערות זקנם הגזוז. במקרים רבים נתלו לגזיזת הזקנים צרות ופורענויות אחרות. לעתים קרובות חטפו יהודים והציתו את זקניהם.”^[28]

כל זאת באתנו

”רצוני ללכת מן העולם עם זקן”

על האדמו”ר רבי יהושע השיל מחנצ'ין הי”ד, שהתגורר באולקוש, מספרים חסידים:

”כשכבשו הגרמנים את פולין ונכנסו לאולקוש החלו להתעלל ביהודים, כמו במקומות אחרים בפולין. בתקופה הראשונה עודד האדמו”ר את חסידיו ונתן להם חיזוק, אבל דיכוי היהודים הלך וגבר. נודע לחסידים, כי אנשי הס.ס. מחפשים את האדמו”ר כדי לשלחו למחנה ההשמדה; ביקשוהו שיגזוז את זקנו, שמה על ידי כך לא יכירוהו הגרמנים.

”אולם הישיש ‘זקן האדמו”רים’, שעבר הרבה את גיל הגבורות, תפס בשתי ידיו את זקן-השיבה שלו ואמר: ‘כל ימי נהגתי לגנוז כל שיערה שנשרה מזקני בתוך הגמרא, וכעת רוצים אתם, שבמו-ידי אגזוז את זקני? הי' לא תהי'! אם נגזר עלי מן השמים למות, רצוני ללכת מן העולם כיהודי בעל צורה יהודית, עם זקן ופיאות...’

27. ס' 'קידוש השם - כתבים מימי השואה' להרב שמעון הוברבאנד - אה"ק תשכ"ט - עמ' 84-85; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 208-209.

28. ס' 'קידוש השם שם עמ' 86-87; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 210-211.

"אל תיגע בידיך הטמאות בזקני"

"מספרים: האדמו"ר נכנס לקרון-המוות כשידיו אוחזות בזקנו הארוך ופיאותיו. חייל גרמני תפס בזקנו והחל תולש אותו. האדמו"ר הישיש בן התשעים השמיע זעקה במלוא-כוחו: 'אל תיגע בידיך הטמאות בזקני!' לרגע נבהל הגרמני, אך מיד הוציא אקדח וירה באדמו"ר. נשמעה רק צעקת האדמו"ר: 'שמע ישראל!'"^[29]

29. ס' אדמו"רים שניספו בשואה לר' מנשה אונגר, עמ' 104.

סיפור נורא הזה נזכר גם בס' אור דניאל (להרב דניאל אוחיון) על פרשיות השבוע (אה"ק, ה'תשס"ב), חלק ויקרא, עמוד שיב: .

השומר פיאות הזקן והראש נחשב איש המעלה.

ומי שהוא איש המעלה משמר ביותר שלא יגע באיזו שערות הפאות והזקן לרעה (העמק דבר).

הנצי"ב מוולוז'ין זצ"ל מבאר כי השומר את שערות הפאות והזקן נחשב לאיש המעלה, ומוסיף: מי שאינו במעלה כל כך אינו משמר הרבה אבל מכל מקום חרפה היא להסירם לגמרי.

יהודים בדורות הקודמים ידעו שהפאות והזקן היו מהווים חותם ליהדותם ומגינה עליהם. והנה כיום אנו רואים כל מיני צורות שונות ומשונות, קרחות ו"שגעונות" שאיש לא היה מעלה על דעתו... ושטות זו אינה נחלתם הבלעדית של הנוער אלא אף של המבוגרים המנסים להתחקות אחר חוקות הגויים וחושבים שכך הם יראו טוב יותר.

תופעה זו יכולה לקרות לאדם ריק מתוכן ממצוות וממעשים טובים ומחפש לו תחליפים כדי לבטא עצמו. .

שמעתי שה'בבא סאלי' זצ"ל אמר, שאם אדם לא יגלח זקנו כלל הוא -- הבבא סאלי -- יבוא לבי"ד של מעלה וימחק לו מחצית עונותיו.

ומעניין אי השחתת הזקן אינה דורשת שום מאמץ מהאדם; זה בבחינת "שב ואל תעשה". אך מה רבו הפרצות בדרונו ואנשים אינם רואים חשיבות במצווה נעלה זו.

ומנגד, בשואה, שם היה צריך מסירות נפש בכדי להישאר עם הזקן. ועם כל הקושי וכל החשש יהודים היו מוכנים למסור נפשם על מצווה זו.

מעשה נפלא הובא בספר "קדושים":.

כשנכנסו הגרמנים לאלקוש שבפולין, החלו לענות שם את היהודים כבעיירות אחרות. מאות חסידים ברחו לאלקוש, כדי להימצא במחיצת האדמו"ר הישיש מחנטשין, ר' יהושע השל הורוביץ, זקן האדמו"רים.

בימים הראשונים ניחם הרבי את קהל חסידיו ועודד את רוחם, אך בנתיים נתחזקו הרדיפות והעינויים.

משנודע לחסידים, כי אנשי ה"ס" מחפשים אחר הרבי ומתכוונים לשלחו למחנה המוות, רצו אל האדמו"ר הזקן והתחננו לפניו, כי יגזוז את זקנו לבל יכירוהו. אך האדמו"ר מחנטשין, שהיה בן תשעים שנה בקירוב, החזיק בזקנו הלבן והארוך בשתי ידיו ואמר: "כל ימי חיי שמרתי על כל שורה שנשרה מזקני, ושמתיה בגמרא או בספר קדוש אחר. ועתה הנכם רוצים שבמו ידי אגזוז את זקני? היה לא יהיה! אם נגזר בשמים שעלי למות, רצוני לעבור מן העולם כיהודי, בעל צורה של יהודי, עם זקני ופיאותי!"

זמן מה הצליחו החסידים להחביא את הרבי, אך בגבור הגירושים נתפס גם האדמו"ר הזקן. עדי ראייה מספרים, שהרבי נכנס לקרון המוות, בהחזיקו בידיו את זקנו הלבן הארוך. חייל גרמני הבחין בו ותפסו בזקנו, והחל לתלוש את שערותיו. אך הרבי בן התשעים פתח בצעקה ככל כוחותיו: "אל תעזו לנגוע בידיך הטמאות בזקני!"

ברגעים הראשונים נבהל החייל מצעקות הרבי, אך לאחר מכן הוציא אקדח וירה ברבי, שנפל מתבוסס בדמו, כשהוא זועק "שמע ישראל!"

קדושי עליון אלו היו מוכנים להקריב את עצמם כדי לקיים את הציווי של הקב"ה, ואם נתבונן במעשה תאחזנו אימה ורעד למסירות נפשם של צדיקים אלו...

מי יודע, אולי במוותו הוא רצה להחיל לדורות הבאים את החשיבות של החותם היהודי -- הוא הזקן.

מי ישער גודל שכרו של יהודי שעלה השמימה בס(ש)ערה -- תרתי משמע.

עיר טומשוב-מזוביצק:**שמרו על זקנם עד הובלתם אל פתחי תאי הגאזים**

"היהודים התמימים הללו שמרו - בגבורה עילאית - על זקנם ופיאותיהם 'עד זיבולא בתרייתא' ממש, עד הובלתם אל המישרפות, עד פתחי תאי-הגאזים, כמו, למשל, בטומשוב-מזוביצק:

"בעת גירוש ההשמדה, אומר ר' עמנואל גרוסמן לילדיו: - לכו, ילדים הצילו את עצמכם! אולם זיכרו, הישארו יהודים וסיפרו נא, מה שהם עשו אתנו.

"והנה הולך ופוסע ר' גדלי' שוחט, מוקף בבני משפחתו, בנים ובנות, חתנים ונכדים. קומתו התמירה כפופה, זקנו שזור שערות שיבה מבצבץ מאחורי מטפחת העוטפת את פניו.

"לעתים ניגש גרמני אל יהודי מגודל זקן וחותר עם כידונו את הזקן יחד עם העור. עומד ככה ר' גדלי' רואה איך מעמיסים את החולים על העגלות וממיתים אותם בו במקום. הרוצחים משתוללים ומכים. מוריד ר' גדלי' את המטפחת מעל זקנו ופולט אנחה:

- 'ריבונו של עולם, יושב מרומים, אתה רואה ושותק?'.^[30]

"איבדתי את צלם האלקים"

"ביום שגזזו לסבי את זקנו הוא אמר: 'עכשיו חייב אני למות, כי איבדתי את צלם האלוקים'" (מקלר-זלצברג, דבורה-אפט; ספר יזכור עמ' 260).

"כל יהודי - גם יהודי שאינו מעוגן במקורות היהודיים, בגולה, גם הוא יכול להבין את הטרגדי העמוקה שפקדה אותו זקן יהודי בעיירה אפט שבפולין, עד שהכריז ברוב צער: 'עכשיו אני חייב למות, כי איבדתי את צלם האלוקים' - ואכן, מיד הוא מת מרוב צער ובושה".^[31]

"הושענא מרוטת לחי" - יהודים מחרפים נפשם על שמירת הזקן

הגה"ק בעל "אמרי אמת" מגור לא יכלו להסתגל למחשבה האיומה - להיפרד מה"דיקנא קדישא"

"אותם יהודים תמימים, שאפילו מסרק לא עלה מימיהם על זקנם, הם שהאמינו כי לכל שער ושער של הזקן יש לו מעין וצינור של שפע' ולכן נהגו

30. ספר טומשוב-מאז', עמ' 368.

31. ס' בקדושה ובגבורה שם, עמ' 177.

קדושה בשערות שנשרו מזקניהם וגנזום בין דפי הגמרא, אותם יהודים קדושים לא יכלו פשוט להסתגל למחשבה האיומה, להיפרד מה'דיוקנא קדישא', או מהלבוש היהודי, המסורת.

"הדברים זכורים לי גם מבחינה אישית. זוכר אני איזה רושם עצוב ומחריד עשתה עלי התמונה, כאשר נתקבצו בביתו של הרב ר' יצחק מאיר לוין ז"ל כארבעים איש ורובם זקניהם מרוטים ועל פניהם מטפחות כדי לכסות את חלקי הזקן שטרם נימרטו: הי' זה בחודש שבט שנת ת"ש. יום ששי אחד הוזמנתי על ידי ידידי ר' שמחה רפפורט הי"ד, חתנו של הרי"ם לוין, לטכס 'ברית מילה' שערך לבנו הרך הנולד, ובין הבאים הי' גם מרן אדמו"ר שליט"א מגור, כשחצי זקנו מרוט.

"או - בהזדמנות אחרת - כאשר ביקרתי באותו פרק זמן בביתו של האדמו"ר מסוכצ'וב וזקנו ממורט, חלקים-חלקים.

"הי' זה מאבק לא רציונלי. כשם שהקלגסים ו'המומחים' הגרמנים פעלו לא מתוך שיקולים רציונליים אלא, מתוך אינטואיציה מרושעת - נגד הלבוש 'היהודי' וגידול הזקנים - כך גם קשה להסביר באופן רציונלי את העיקשות ומסירות הנפש - או אם תרצו: גדלות הנפש - של היהודים בארצות הכבושות, במאבקם הממושך על שמירת הצביון היהודי - ה'דיוקן היהודי'.

"היהודים הללו לא רצו ליהנות מההיתרים אשר מורי ההלכה העניקו - לכל שואל - ופסקו כי מחמת הסכנה מותר להוריד את הזקן, אפילו בתער, ואפילו בידי יהודי (אם אין אפשרות אחרת)".^[32]

מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם

ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום הי"ד, מציין ביומנו:

"40.11.8: אני מלא התפעלות מהיהודים הדתיים הללו, אשר מקריבים את עצמם וממשיכים לגדל את זקניהם, חובשים כובעי קטיפה . . ." (כתבים פון געטא. א. עמ' 175)

השופט ד"ר משה בייסקי העיד במשפט אייכמן:

"רוב היהודים בדז'יאלושיץ גידלו זקנים ופיאות. לאחר ה'תרגילים' שערכו בהם הגרמנים, רבים מהם נורו ובתוכם רב העיירה, יהודי בן שמונים, רבי יצחק

הלוי סטשבסקי, כשהוא עטוף בטלית ותפילין.^[33]

יהודים גזרו על עצמם "מאסר בית" – ובלבד שלא יגלחו את זקנם

כתב ד"ר משה בייסקי: "בין הגזירות הרבות, היתה אחת שפגעה פגיעה קשה ביותר ברוב האוכלוסי' היהודית בדז'יאלושיץ'. הכוונה היא לצו האוסר על היהודים לגדל זקן. נראה לי כי הדבר הי' בסוף שנת 1941, וכן המועד שנקבע לגילוח הקולקטיבי.

"זכור לי יפה, מה גדולה היתה הבהלה בקרב בעלי הבתים שבעיירתנו. צו זה גרם סבל נפשי רב, לא רק לנוגעים בדבר, אלא אף למגלחים את זקנם מאז ומתמיד.

"... אולם לא מעטים הי' מספרם של אלה שלא צייתו לצו. בין אלה הי' גם אבי ז"ל, שגזר על עצמו מאסר בית למשך חדשים ארוכים, אבל את זקנו לא גילח. וכאשר הכורת אילץ אותו לצאת מידי פעם לרחוב, הי' עוטה פניו במטפחת, כאילו מחמת כאב שיניים, וכך עבר בזהירות את הרחוב שמא ייתקל באיזה גרמני. בסופו של דבר נתפס ונענש.

"וכשבא יום הגירוש, בו יצאו לדרך ללא שוב, היו יהודים שעלה בידם שלא לגלח את זקנם, וצעדו לתאי הגאזים כשאמונתם התמה לא נפגמה, לא מבחינה נפשית ולא מבחינת מראיתם החיצוני.

"אכן, קדושים אלה חידשו בגופם ובנפשם את מושג קידוש השם במלוא משמעותו איומת ההוד".^[34]

קהילת דונאסרדאהלי:

לא רצה בשום אופן להסיר זקנו מעל פניו

"גם יהודי הונגרי' הוכיחו מסירות נפש על ה'דיוקן היהודי':

"כשירדה השואה על קהילת דונאסרדאהלי יצא רבינו - הרב הלל ויינברג - בראש העדה הקדושה, בני עירו המגורשים לאושוויץ.

"כדאי להזכיר, שלמרות הפצרות בעלי הבתים וידידי הרבים לא רצה בשום אופן להסיר את זקנו, צלם האלקים מעל פניו. הוא הי' היחידי שזכה שלא גילחו את זקנו. וכך עלתה נשמתו הטהורה לגנזי מרומים, בצלמו ובדמותו היהודית".^[35]

33. גדעון האוזנר, היועץ המשפטי נגד א. אייכמן ימ"ש, עדויות, עמ' 176 ואילך.

34. ספר דז'יאלושיץ, עמ' 249-250.

35. ס' דונסטרדאהלי, עמ' 114.

העיירה סטויאנוב בגליציה: מסע הדיכוי במלוא היקפו

סירבו לגלח הזקן ונאלצו להסתגר בחדרי חדרים

כאמור, הקיף מסע הדיכוי "כל מקום" ו"כל זמן", למשל העיירה הקטנה סטויאנוב בגליציה:

"כאשר גרמני ראה יהודי מזוקן, הי' ממש יוצא מכליו. אין לתאר את האכזריות ואת הסאדיזם הרצחני בו 'טיפלו' הגרמנים ביהודי 'מזוקן'. תחילה צחקו ולעגו לו, אחר כך מרטו וחתכו לו את הזקן בסכין. קרו גם מקרים שהציתו אש בזקן . . .

"היתה גם דרישה מצד ה'יודנראט', שבכדי להימנע מיסורים מיותרים, מוטב והיהודים יגלחו בעצמם את זקניהם.

"בכל זאת היו מקרים שיהודים סירבו לגלח את זקניהם, ואז נאלצו היהודים הללו להסתגר בחדרי חדרים. רע ומר הי' גורלו של יהודי כזה, אם נתקל בו גרמני, כשזקן מעטר את פניו. היהודים שנאלצו לגלח את זקניהם יצאו לרחובות בלי זקניהם, הביטו זה בזה בדמעות, על העלבון והצער שנגרם להם".^[36]

מסירות נפש של יהודי העיר לודז' (פולין)

גידלו זקן - עם כל הסכנה שבדבר

"אתה שואל אותי על מסירות נפש של יהודי פולין, לגידול הזקן בתקופת השואה? - אומר לי הרב אהרנסון מפתח תקוה, ואני מרגיש בעליל שענינו מתלחחות מעט. המון רגשות וזכרונות מציפים אותנו. האיש הזה ראה הרבה, והוא גם זוכר הרבה. שום דבר לא נשכח מזכרונו הפנומנלי. הוא זוכר את כולם, את כל סבלותיהם ועינוייהם, את מסירות הנפש שלהם, מסירות נפש למען קיום מצוה בתנאים המחרידים, או כדי לעזור לזולת - ולא רק שהוא זוכר, הוא 'חי' את המאורעות מחדש . . .

"למרות כל הרידפות, חטיפות לעבודות השפלה, התעללויות, רציחות וגזירות אחרות, עדיין היו יהודי לודז' מנהלים אורח חיים דתי מובהק. היהודים עדיין גידלו זקן ופיאות (עם כל הסכנה שבדבר)".^[37]

36. ספר סוקול, רטאקוב וסטויאנוב, עמ' 490.

37. ס' בקדושה ובגבורה שם, עמ' 184.

המניעים הנפשיים לגבורה היהודית רבים מאוד - העדיפו להסתכן ולא להוריד הזקן

"מה הניע את אותם יהודים תמימים, את הרבבות בגיטאות ובמחנות הריכוז, לגלות מסירות נפש שכזאת, על שמירת ה'דיוקן היהודי', ובמיוחד בענין גילוח הזקן? האם אמנם רק הענין ההלכתי, הוא שהי' הגורם המכריע בנידון? או, שמא, היו עוד גורמים אחרים, שיקולים נוספים? ...

"ובכל זאת - למרות ההיתר המפורש שהורו מורי ההלכה לגלח את הזקן, לא תמיד נמצאה להם אוזן קשבת, ועדיין היו רבים מאוד שהעדיפו להסתכן ולא להוריד את הזקן. מה היו מניעיהם, של אותם יהודים שהסתכנו על ה'דיוקןא דיהודאה' שלהם?

"זכורה לי שיחה מעניינת שניהלתי בחורף שנת ת"ש, עם ידידו הטוב של אבי ז"ל, ר' אברהם מרדכי רוגובי הי"ד, עורך של ה'טאגלבלאט' החרדי. באחד הימים פגשתי אותו בווארשה המושלגת וההרוסה. היתה זו פגישה מקרית והפעם האחרונה שראיתי אותו.

"ליויתי אותו בדרכו ושוחחנו. תוך כדי שיחה אמר לי ר' אברהם מרדכי בעל הזקן השחור והארוך (פה ושם 'התגנבו' כבר שערות שיבה, מחמת הצרות), אשר רבים הוקסמו מיפי תארו ודימו דמות דיוקנו כדמות נביא קדום - אמר לי ר' אברהם מרדכי, כי למרות הפעילות העסקנית הענפה שהוא ממלא, הנהו ממעט לצאת מפתח ביתו, מפחד שמא חס ושלום יתפסו אותו הגרמנים ויגזזו את זקנו.

"שאלתי אותו: האם באמת כדאי הדבר שתסתכן? בגלל זקן?! (יתכן, שהי' בכך יותר מאשר חוסר-נימוס) ר' אברהם מרדכי, הי' כנראה מופתע משאלתי, הסתכל עלי בעיניו הטובות, חשב מעט ולבסוף אמר:

" - אתה צעיר, אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי כמוני הזקן, אולם שאל את אביך והוא יסביר לך!

"את אבי הי"ד, לא שאלתי, כי כבר לא זכיתי לראותו יותר, אולם השקפתו של אבי הי"ד הגיעה אלי בדרך עקיפה:

"לאחר כמה שבועות התראיתי עם אחיותי הצעירות יוכבד וליבצ'יה הי"ד, הן סיפרו לי על כל בני המשפחה, וכאשר שאלתי אותן, איך נראה אבא בימים אלה, במה הוא עוסק, יושב ולומד?

"ולפתע פרצו שתי אחיותי בבכי תמרורים. נבהלתי כהוגן ולא ידעתי מה הן מסתירות ממני, ורק לאחר שנרגעו קצת, הסבירו לי את סיבת התפרצותן, כאשר שאלתי 'איך נראה אבא', כי הגרמנים הארורים התנפלו על אבא ומרטו לו את

זקנו, יחד עם בשר החי שעל פניו ומאז, אבא ממש חולה, הוא פשוט אינו משלים עם המציאות - הוא בלי זקן?! ותוך כדי הסיפור, אחיותי שוב נתנו קולן בבכי, ואני גם אני צירפתי את דמעותי לדמעותיהן.

“רק אז הבנתי את דבריו של ר’ אברהם מרדכי רוגובי הי”ד: ‘אינך מבין, כנראה, מה זה בשביל יהודי, כמוני, הזקן!’”^[38]

העיירה קולבוסוב בגליציה: “הרגשתי טעמה של מיתה”

מהעיירה הגליצאית, קולבוסוב, בה כיהן לפני כרב בעל ה“אוהב ישראל”, יודעת הכרוניקה לספר: “יום לאחר הפסח - שנת תש”ב - הזמין אליו פשק רפפורט - ראש ה“יודנראט” - חמשה-עשר מחשובי העיר ומהנכבדים ביותר בקהילה; כולם אנשים קשישים מגודלי זקנים לבנים. פשק אמר להם, כי הם חייבים לגלח את זקניהם, אחרת צפוי להם עונש-מוות.

“אבא רעד כל-כולו והי’ חיוור כמו מת. הי’ זה בפעם הראשונה בחייו להוריד שיערה מזקנו. אבא הפליט: ‘כעת הרגשתי טעמה של מיתה’”^[39]

טומשוב-לובלסקי:

העדיפו וסבלו רעבון כדי שלא יאלצו לגלח זקנם

בטומשוב-לובלסקי, נאבקו היהודים במסירות נפש על שמירת הדת וערכי. “יהודים חרדים העדיפו וסבלו רעבון ומנעו עצמם לצאת החוצה כדי שלא יאלצו לגלח את הזקנים”^[40].

“אולם יש לציין: עם כל מסירות הנפש שהוכיחו היהודים הדתיים כדי לשמור על הדיקון היהודי, כאשר גם תחת לחץ של רעב ומצוקה לא יצאו לרחוב, שמא חס ושלום יבולע לזקן ופיאות שלהם, הרי במקרה של סכנה לזולת, לא היססו אפילו לרגע אחד. כדי להציל יהודי, מוכנים היו לעשות הכל, כמו בדרוהוצ'ין, למשל:

“שבת אחת, כאשר מצב הרוח הי’ קודר ביותר, נפתחה הדלת והרב נכנס לדירתו. הרב הופיע כשפניו עטופים במטפחת כדי לכסות את זקנו. הרב פנה אלי ואמר:

- “מנדל, אני רוצה שתשיג תעודת עבודה עבור ראש הישיבה שלנו. תרשום

38. ס' בקדושה ובגבורה שם עמ' 193-191.

39. פנקס קולבוסוב, עמ' 529-530, הו"ד בס' בקדושה ובגבורה עמ' 201.

40. ס' טומשוב-לובלסקי עמ' 483.

אותו בתור סנדלר, נגר - רק לא רב".^[41]

קראשניק: "אם נגזר עלי למות - מוטב עם הזקן"

בקראשניק: "ברגעיו האחרונים של הרבי מקראשניק, הי' זה בשבת ה-30 באוקטובר [1942] התאריך האחרון, בו חייבים היו היהודים לעזוב את קראשניק (מחוז לובלין) ולעבור לזקליקוב (משם הובלו להשמדה - בבלז'יץ).

"קראו אותי אל הרבי וביקשו ממני להביא אתי את כלי התגלחת. בנו של הרבי, ר' דוד'ל ווייסברוד פנה אלי וביקשני, כי אגלח לו את זקנו, וכן את פיאותיו. "בסופו של דבר, לא גילח את זקנו ולא את פיאותיו, הוא העדיף ועטף את פניו במטפחת (כדי להסתיר את הזקן והפיאות) וכך הוא נסע בעגלה לזקליקוב.

"הוא אמר לי: "אם נגזר עלי למות, הרי מוטב עם הזקן והפיאות..."^[42].

האדמו"ר מליסקה:

זלגו עיניו דמעות ובכה כילד קטן

"חסידים ששהו במחיצתו של האדמו"ר מליסקה בגיטו אוהל (הונגרי) מספרים:

"פעמים רבות שמענו מפיו של הרבי מליסקה, שנאנח אנחה כבדה ואומר: 'כואב לי הלב, למה אנחנו היהודים, נידונים לשריפה?!.. פעם תפסו אותנו הנאצים בגיטו של אוהל וגזזו את זקנו. חסידים מספרים, שבשעת מעשה זלגו עיניו דמעות והוא בכה כמו ילד קטן...'^[43]

הרב קיבל מאה מלקות לפדות את זקנו

"בכל מקום 'הם' גזזו את הזקנים גם לרבנים. בענין זה קרו מקרים מזעזעים. כן ידוע המקרה של הרב בראווה:

"בראוה פירסם השלטון צו, שעל כל יהודי העיר להתאסף בשוק, כדי לגזוז את זקנם באופן קולקטיבי. ידידות שררה בין הרב ובין הכומר הגרמני. באה בת הרב לפני הכומר בבקשה, שישתדל שירשו לאבי, הרב הזקן, לגדל זקן.

"קיבל עליו הכומר הגרמני להשתדל. ראשית כל קיבל הכומר נזיפה חמורה על השתדלותו לטובת יהודי. לאחר מכן הוציא ראש ה"גיסטאפו" פסק-דין,

41. ספר דרוהוצ'ין, עמ' 494.

42. קראשניק; ספר יזכור, עמ' 490.

43. ספר קדושים לר' מנשה אונגר, עמ' 224.

שהרב יכול לפדות את זקנו תמורת מאה מלקות, והרב קיבל עליו את גזר הדין. "התכווננו לביצוע עונשו של הרב הישיש בעל השיבה. כשהגיע מספר המלקות לעשור השלישי, התעלף הרב, הכניסו אותו לבית חולים, שם שכב יותר משבועיים, אולם זקנו לא נגזז..."

"הרב זילברשטיין, רבה של פראג נלקח מביתו לעבודה. הקצין הממונה ביקש להתעלל ברב ולגזוז את זקנו. הרב 'פדה' את זקנו תמורת זוג מגפיים טובים".^[44]

לוקוב

"מן הדין להוסיף, שבלוקוב אסור הי' לגדל זקן. אך בהשתדלותו של ראש הקהילה ויינטרויב, הורשו יהודים אחדים, כנגד תשלום הגון, לגדל זקן. יהודים אלה קיבלו רשיון, בכתב מיוחד"^[45]

צעיר כזקן מסרו נפשם למען הזקן

"האם רק יהודים קשישים, הם שמסרו נפשם על שמירת הזקן והפיאות - כדברי השופט ד"ר בייסקי - או, שמא, גם בחורים צעירים השתתפו במאבק-איתנים זה? מספר בחור צעיר מהעיירה גניבשוב, (העיירה בה נולד הגאון בעל ה"חידושי הרי"ם"):

"בשנת 1942 הוציאו הגרמנים צו, כי כל יהודי אשר יגדל את זקנו - יענש. כל היהודים הדתיים שבעיירה שלנו, ואני בתוכם, שלא רצינו לגלח את הזקן, לקחנו מטפחות ועטפנו לנו את כל הראש, כאילו אנו סובלים מכאב שיניים..."

"פעם קרה לי מקרה כאשר הלכתי ברחוב, למזלי הרע עבר לידי הגרמני ראטקה ('פאלקס-דויטש', מתושבי המקום), שהכיר אותי היטב. הוא השגיח כי פני עטופים במטפחת, והוא קפץ דרך גדר הגיטו והתחיל לרדוף אחרי דרך כל הגיטו. וכאשר סוף סוף התקרב אלי ולא נשאר לי כל מקום להימלט, הוא תפס אותי, הרביץ לי מכות רצח ולאחר מכן הוביל אותי דרך הגיטו ונכנס אתי אל המיספרה ופקד על הספר לגלח לי את הזקן רק מצידו השמאלי של הלחי ואילו מצד ימין - להשאיר ולא לגלח! גם את הפיאות שלי, הוא פקד, לגלח!"

"אולם לא נכנעתי, שוב עטפתי את פני במיטפחת עד שאותו חלק של הזקן - המגולח - הצמיח מחדש"^[46]

44. ס' קידוש השם שם ע' 85-86; ס' בקדושה ובגבורה עמ' 209-210.

45. ס' קידוש השם שם, עמ' 88.

46. ס' בקדושה ובגבורה עמ' 182.

“הבחורים הללו - הם שהצילו את הכבוד היהודי”

“כשאני ניגש לנתח את התופעה המופלאה, תופעה של גילויי גבורה ומסירות נפש של הבחורים הצעירים בתקופת השואה והחורבן, במאבקם על ה'דיוקן היהודי', על שמירת הזקן והפיאות, על הלבוש 'היהודי' - אני עושה זאת בדחילו ורחימו, בבחינת 'של נעליך'. זוהי מסרת הירוואית מלאת הוד וקדושה.

“כי הבחורים האלמוניים הללו היו מאוד בודדים ומבודדים, ללא כל שמץ של הבנה ועידוד - גם מצידם של יהודי הגיטאות. בעוד שהיו אנשים - לא דתיים - שהיו מוכנים לגלות קורטוב של הבנה לגבי יהודים קשישים ש'התעקשו' לגדל את זקנם - תוך סיכון רב - שונה הי' הדבר לגבי הצעירים; בפרט, כשגם הגורם הדתי, ההלכותי, לא 'תפס' כאן, כי הרי הרבנים התירו במפורש להוריד את הזקן, גם על ידי תער - אם לא היתה ברירה אחרת.

“במלחמתם העיקשת היו הבחורים הנועזים האלה מוחרמים ומנוודים. גם הציבור הדתי לא הזדהה אתם.

“אני מודה ומתוודה: גם אני, כאשר נתקלתי בתקופת השואה בבחורים הללו - לא הבנתי אותם ולא הזדהיתי איתם. אולי משום שאני בעצמי כבר מראשית המלחמה ויתרתי על המאבק לגדל זקן ולכן ראיתי אותם - באופן תת-מודעי - כאנשים 'המתחייבים בנפשם' (כלשון הרמב"ם), על דבר שאין לו כל הצדקה, מבחינת ההלכה.

“כיום, לאחר שהספקתי לעיין ולהרהר בכל הבעי, בפרספקטיבה של למעלה משלושים שנה, עלי לציין: הבחורים הללו, הם שהצילו את הכבוד היהודי, הם החדירו בתודעת הציבור היהודי את הרעיון שאין להכנע לגרמנים. לא במאבק של יום אחד, אלא משך שנים, יום אחרי יום, וכל זאת בלי כל שמץ סימפטי מצד הציבור. זאת מסוגלים לעשות רק אנשים בעלי תודעה עמוקה ביותר, בעלי רצון חזק ביותר. כאלה היו הבחורים האלמוניים הללו.”^[47]

מספר המהנדס מרדכי שקלארצ'יק מארה"ב, על ה"מחתרת" החסידיית בגיטו סלומניק; "הם, החסידים הצעירים, נחרתו בזכרוני כקדושים וכגיבורים. הם כלל לא ידעו מהו פחד ושום דבר לא החליש את להט אמונתם. הכרתי אותם בגיטו סלומניק.

- - - "המשטרה היהודית" דרשה מהם להתחשב בפקודות הגרמניות, ולגלח את זקניהם ופיאותיהם. הם אמרו: 'אנו מתכוונים לטובתכם, אנו רוצים להציל

את חייכם, מממש, כי במקרה שהגרמנים יגלו אתכם [עם הזקן והפיאות] הם יהרגו אתכם בו-במקום! - כך טענו אנשי המשטרה. ברם, הבחורים לא נבהלו והמשיכו בשלהם"^[48]

גם בעיירה מייכוב, העזו הבחורים החסידיים. מספר על כך יעקב ל. מנילה: "בחורף שנת תש"א, הודיעו הרשעים ל'יודנראט', שכל מי שיגדל זקן - אחת דינו למוות. עד אז העזנו עוד לשמור על הצורה היהודית. אמנם, מדי פעם היו באים חיילים גרמנים אל בתי היהודים כדי להתעלל בנו. פעם, תפסו אותי יחד עם גיסי, שנינו היינו עטורי זקן. לקחו הרשעים מספריים ועמדו על ידי שאוריד את זקנו של גיסי. אחר כך אילצו אותו שיגלח את זקני. אז זה הי' נחשב אצלם למשחק שעשועים. משבאה הפקודה על עונש המוות, הורדתי את זקני, כפי שעשו כל בני העיירה.

"נמצאו רק שני יהודים שהחליטו להסתתר ולא לקיים את הצו. הי' זה ר' הרשל שייקובסקי, והשני הי' מחסידי גור בשם קליין.

"אבל על כל אלה עלו הבחורים החסידיים. הם המשיכו וגידלו זקניהם ופיאותיהם, ולמרות כל החיפושים הנמרצים של הז'אנדארמים הגרמניים, הם המשיכו לגדל זקן ופיאות וכולם יחד, המשיכו לעסוק בתורה ובעבודת השם כמאז ומקדם."^[49]

"תירו בי - הרגו אותי - לא אתן לגזוז את זקני"

"ר' לייבל יוד מספר מעשה מופלא, מעשה בלתי ניתן לתפיסת אנוש, על אברך אחד, יאנצ'י גפן מווארשה, אשר גם תחת איום ברצח בו במקום, התנגד - פיסית - לגזיזת זקנו וצעקו לעומת הגרמני: 'תירו בי, הרגו אותי - אני לא אתן לגזוז את זקני!'"^[50]

עד לשעת הגירוש - הזקן והפאות נשארו

"גם ר' נח אדליסט, מתרגש כשהוא נזכר על גילויים של גבורה עילאית, של הבחורים החסידיים בגיטו צ'נסטחוב, במאבקם על שמירת הצביון היהודי, המקורי:

"רואה אני לנגד עיני את הארי שבחבורה, לייבל אלטר, נכדו של רבי מנדלי

48. ס' אלה שלא נכנעו, לר' משה פראגער.

49. ס' אלה שלא נכנעו שם.

50. ס' אלה שלא נכנעו שם.

מפאביאניץ, שברח מגיטו וארשה והגיע אלינו. כל הלילה הי' יושב ועוסק בתורה בהתלהבות מופלאה, ביחד עם יתר הבחורים - - - בשערות הזקן והפיאות סירב לנגוע, רק עטף את פניו, כל פעם שהי' נאלץ לצאת מן המחבוא החוצה.

”ניסיתי לדבר על לבו, כי באו מים עד נפש וזו ממש סכנת נפשות. סיפרתי לו, כי הקצינים הגרמנים וראשי פלוגות ההשמדה והחיסול, מתנקמים במיוחד ב'תלמודיסטים', הנופלים לידיהם, ירי' במקום או שילוח למחנה הרג. אבל כל טענותי היו לריק. עד לשעת הגירוש לא שינה את חזותו - הזקן והפיאות נשארן.”^[51]

כולם הופיעו בלי כל פגם בחזותם היהודית

לייבל אייזנר מתל אביב, נזכר בפגישה מרגשת בשנת תש"א, כשנקלע לגיטו בווארשה, ביום חורפי אחד:

”אחד אחד נתאספו האנשים, כאילו פחדו שלא יגלו את מקום המיפגש. כל אחד נכנס בפנים מעוטפות, ומתחת לעטיפה נתגלו הזקן והפיאות, כולם הופיעו בצורתם כהווייתם, בלי כל פגם בחזותם היהודית. אני הרגשתי עצמי לא בנוח, משום שהייתי לבוש באופן 'מודרני', ללא כל סימן היכר חסידי, אבל הפתעתי הרבה היתה, לא רק בגלל חזותם החיצונית. את לבי כבשה 'האווירה' החסידית, הטהורה והזכה שהשתררה בחדר הדל. כולם להטו באש קודש, כולם נתעלו בדרגות של מסירות נפש וקידוש השם.”^[52]

”כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית”

מעניינת, במיוחד, זווית ראייתה של גב' בלהה שרפהארץ, המספרת על בעלה, האברך החסידי שניספה ועל חבריו שהסתכנו - ושילמו בחייהם - על השמירה של הערכים הנשגבים, בהם האמינו בכל להט נפשם: ”הבית שלנו ברחוב נובוליפיה 39 בווארשה, נהפך בגיטו למעין 'מרכז חסידי'. כל פעם היו מגיעים אלינו שליחים מכל הקבוצות וה'שטיבלאך' של חסידי גור שבתוך הגיטו כדי לקבל עזרה וסיוע: מצרכי אוכל. אלינו הביתה היו מגיעות חבילות מזון שנשלחו מקרובי משפחתנו בגיטו ראדומסק, ובעלי הי' המחלק עבור הבחורים והאברכים הרעבים שישבו במקומות מחבוא ולמדו תורה, והתמרדו במשטר הנאצים” - - - ממשיכה הגב' שרפהארץ ומספרת על הגבורה הרוחנית, העילאית, של בעלה וחבריו:

”קשה לי לתאר את גבורתם של האברכים והבחורים הללו; גם אז הי' לי קשה

51. ס' אלה שלא נכנעו שם.

52. ס' אלה שלא נכנעו שם.

להבין זאת. כל הזמן התווכחתי עם בעלי, ולא הבינתי את התנהגותו, ואולי כן הבינתי, משום שהוא הסביר לי זאת פעמים רבות, אלא שקשה הי' לי להשלים עם זאת. הנה, למשל, ענין גידול הזקן בגיטו. הי' זה ענין של פיקוח נפשות, ממש. כל פעם שגרמני רוצח הי' פוגש יהודי בעל זקן, הי' מתנפל עליו ורוצחו במקום. "טענתי אז נגד בעלי: 'אנא, עשה זאת למעני, והורד את הזקן! סוף סוף אסור לסכן בגלל כך את החיים!'".

"והוא השיב לי בשקט ובנועם: 'דבר אחד למדתי, שכל מה שהגרמני פוקד עלינו, יש להתנגד לכך בהחלט! זה השטן המשחית, חס וחלילה להכנע ולהיבהל ממנו! אם רבון העולם ירצה, אשאר בחיים - ואם לאו, טוב למות כיהודי בעל צורה יהודית! ..."

"כאשה חלשה, עמדתי בכל זאת בהפצרותי. הוא נעתר לי בפשרה כזו, שהוא יכין בכיסו מספריים, כדי שבשעת הסכנה יוכל לקצץ את זקנו ברגע האחרון... "ואכן בא גם 'הרגע האחרון', אני עמדתי מולו, כאשר המרצחים ערכו אתן את ה'חשבון האחרון', ואז הוא אמר לי בלחש:

- "כעת, בודאי שחבל להשחית את הצורה היהודית!".^[53]

יש להסתכן בגלל הזקן

"דמות מיוחדת במינה, הי' רק זלמן הורוביץ הי"ד. יהודי פיקח ותלמיד חכם גדול. בין חסידי גור הי' נחשב כ'פאר' שלהם, ובמיוחד בעיר מולדתי ויילון, שם התגורר.

"מערכת יחסים מיוחדת שררו בין ר' זלמן ואבי ז"ל, שניהם היו ילידי פיוטרקוב, ואבי ז"ל בבחרותו, למד שנים מספר בצוותא חדא עם ר' זלמן.

"הי' זה טבעי איפוא, כשפגש אותי ר' זלמן ביום חורפי (ת"ש) בגיטו וארשה, שמח אתי ביותר. פניו של ר' זלמן (שהיו עטופות במטפחת עבה כדי להגן על שרידי זקנו שמרטו לו הגרמנים), קרנו ממש מנחת: יש לו לומר לי משהו, סוף סוף הוא מצא תירוץ על ריטב"א 'קשה' ביבמות, שעל פירושו נחלקו - הוא ואבי - מזה שנים רבות, וכעת שהוא פגש אותי, ביקש למסור לאבי את ההסבר שלו לריטב"א הנ"ל.

"לאבי לא מסרתי את התירוץ של ר' זלמן, כי לא זכיתי יותר לראותו. וגם את ר' זלמן ראיתי בפעם האחרונה. מה שנשאר חרות בזכרוני מאותה פגישה מקרית, הם הדברים המעניינים שהשמיע באוזני ר' זלמן החכם. דבריו התייחסו

למסע הברוטלי והאכזרי של הנאצים בגזיזת ומריטת הזקנים של היהודים, האם יש טעם לסכן את החיים (לפעמים הגיעו הדברים, עד כדי סיכון חיים, ממש) בגלל הזקן והפיאות, או אולי, מוטב להוריד את הזקן ולמנוע, ע"י כך את כל הסכנות. ר' זלמן הי' בדעה, שיש להסתכן בגלל הזקן, וטעמו ונימוקו עמו: מה כוונת הרשעים בגזיזת הזקנים? האם רצונם להכאיב ליהודים, או שיש להם בכך מטרה נוספת, והיא: להשפיל את מנהגי דת היהודיים. מאחר וכל מעשי הרשעים מוכיחים - אמר ר' זלמן - כי כוונתם להשפיל את מנהגי אבותינו הקדושים, הרי שאנו חייבים ומצווים להפר את זממם של הנאצים. ר' זלמן דיבר בהתלהבות רבה ופניו - מתחת לעטיפת המטפחת - קרנו והתלהטו. מעולם לא ראיתו במצב התלהבות כזה.

- "אם לא קצת מסירות נפש למען 'יידישקייט' - בשביל מה חיים, בכלל? -
סיים ר' זלמן את דבריו והלך..."^[54]

מסירות נפש של בחורי גור

"רובם של הבחורים, להוציא את בחורי חסידי גור, החליף בזמן המלחמה את הלבוש היהודי המסורתי בלבוש אירופאי. אך בחורי גור - ברובם הגדול - המשיכו בלבושם המסורתי: כובעי-משי, כיפות, זקן ופיאות."^[55]

בהגיטו דסאמבור

"כמעט אחד במדינה הי' באותו זמן שהלך לעולמו עטור זקן, בדיוקנא קדישא שלו, כי לא התחשב עם גזירת הנוגשים המזוהמים להסיר את זקנו."^[56]

מגדולי הרבנים שהקפידו שלא לחתוך כלל

שערות השפם (אפי' במצב סכנת נפשות)

אכן מצינו שכן היו מגדולי הרבנים שהקפידו שלא לחתוך כלל שערות השפם (אפי' במצב סכנת נפשות):

"בינתיים מסיבות שלא התבררו, שינה רבנו את החלטתו הראשונה והחליט בכל זאת ללכת למקום הריכוז. בעקבות זאת החליטו כך גם כמה יהודים אחרים. כיון ששמע על כך, מיהר ר"י מרכוס למקום-המחבוא שרבנו כבר הספיק להגיע

54. ס' בקדושה ובגבורה עמ' 215-216.

55. ס' קידוש השם, להרב שמעון הוברבנד הי"ד, ע' 79, הו"ד בס' בקדושה ובגבורה עמ' 63.

56. הקדמת בן המחבר ('עלים בוכים' עמ' 26) לשו"ת ברכת חיים (להג"ר חיים יצחק ירוחם, שהסתלק מן העולם בדרך הטבע בהגיטו דסאמבור ביום יט תשרי ה'תש"ג זמן מה קודם שהועברו כל יושבי הגיטו לבעלזעז' ונשרפו שם, הי"ד - נ"י, ה'תשט"ז).

אליו. הוא מצא אותו עומד לידי המדריגות. המעמד היה קודר ומדכא. רבנו היה לבוש בגדים רגילים ולא בבגדי-השיראין שהיה רגיל בהם. עמדו שם גם ר' פנחס חודרוב ובנו. שוב עברה על הנוכחים חויה מדכאת ביותר. מאז נאלץ רבנו לבקש לגלח את זקנו מפני הסכנה, היה ר"י מרכוס מגלח אותו מדי יום שישי בסם. הואיל ונאלץ לעשות כן, עשה זאת רבנו לענין של ערב-שבת. לפנות-בוקר גם הקפיד ללכת למקוה. **בשפם לא נגע אף פעם והוא נשאר בשלימות.** והנה, לפני שעמד לצאת למקום-הריכוז, חשש מאימת הקלגסים וביקש את ר"י מרכוס כי יגזוז לו במספרים את שפמו. אבל משהו פנימי קומם את מרכוס **ולא נתן לו לנגוע בשפמו של רבנו שמעולם לא נגעה בו יד אדם.** זו פעם ראשונה שלא יכל למלא אחר הוראתו של רבנו. אז לקח ר' פנחס חודרוב, שהיה תלמיד-חכם דגול ושימש את רבנו, את המספרים וניסה לגזוז את השפם, **והנה ידו וכל גופו החלו לרעוד, המספרים נשמטו מידי ופרץ בככי מר.** גם רבנו היה נרגש ביותר ודמעות ניקו בעיניו. וכך נפרדו מהם. רבנו, הרבנית ומרת מרכוס הלכו למקום-הריכוז, הסמוך למקום עבודתם במיתפרה, ואילו מרכוס חזר משם למקומו שלו, מן העבר השני של הרחוב.^[57]

הגאב"ד קאשוי:

"לא רצייתי לגלח פאות וזקן שלי"

... הורי בקאשוי הי"ד עשו כל הפעולות להציל אותנו, והדבר הוקשה מאד. אלו שברחו להונגריא בכלל ולקאשוי בפרט אם תפשו אותם, אז מסרום בחזרה לידי הרשעים הסלאוואקים... קאשוי היתה מהעיירות של גבול ומסוכנת ביותר מחמת רשעים צוררים שהיו בקרבה, ע"כ בקשו הורי הי"ד חשבונות לסדר אותי בתור אזרח שהרי נולדתי וגרתי שם עד חתונתי לטובה, ובדרך נס לא נכתב בקאשוי בפנקס הממשלה שעזבתי קאשוי, כמו שהוצרך להיות כן ע"פ פקודתם, ועי"כ השתדלו והי' קרוב היום שאקבל מכתב אזרחיות וישלחו לי למיהאלעוויץ, ולאזרח מחוץ למדינה לא עשו כלום. בין כך ובין כך כאשר המתננו בכליון עינים על הכתב הזה, כמעט בכל יום חשבנו שנקבלנו אולם ראינו שהמצב מסוכן כמו שהזכרנו, החלטתי שנברח הגם כי הי' כמעט מן הנמנע לפנינו, דהנה המבריחים בקשו סכומים גדולים ולא הי' כבר לא ביד חותני וכל שכן בידי שום רכוש, הכל נאכל ע"י הרוצחים הגזלנים שלקחו הרוב, והשוחד ושאר צרות אכלו השאר וגם הי' קישויים שהלכתי אני עוד בזקן ופאות, אשר בלעדי לא הי' בכל מיהאלעוויץ רק הרה"ג החריף מו"ה עזריאל הי"ד פר"מ, והרהגה"ק מו"ה שמואל רובין הי"ד,

57. קונטרס "פני משה" (תולדות הגה"ק רבי משה פרידמן זצוק"ל הי"ד - האדמו"ר מבייאן-קראקא), נדפס בסוף ספרו שו"ת דעת משה (ירוש"י, ה'תשמ"ד) עמ' רמ"ב.

ולא רצו ליקח איש עם זקן ופאות מעבר לגבול. וה' ברוב רחמיו וחסדיו הזמין לי א' שלקח אותנו עבור מ"ב אלפים קראנען אשר הי' שם הון רב לא ישוער . . . ואין בידי לפורטה רק שהבטחתי לשלם בהונגריא . . . בין כך ובין כך הוצרכתי גם אני לברוח מקאשוי שהי' חשש שיחפשו אודות הילדה שאמרו שנולדה בקאשוי. בפחדים נוראים כרכתי מטפחתי על פאות וזקן שלי כמי שחולה שינים הוא, נסענו דרך עקלתון . . . אלו שגרו כל ימי האפלה בהונגריא כבר גלחו זקנם כשנכנסו למחנה אולם אני גר וגם הלא חשבתי שיפטרוני לא רציתי לגלח פאות וזקן שלי ובפרט שהקב"ה הושיע שעברתי הגבול ג"כ עם זקן ופאות והייתי שם בהקאסערין בין כמה אלפים נפשות היחידי בצורה זו. בבוקר ש"ק יו"ד שבט, בא א' מן הפקידים לבקש איש שיהא ראוי למלאכות בזויות לעשות שם ומיד קירב אותי בראותו צורה שלי ואמר שאני הנבחר. בחדר שלי היו שם עשיריות מאחב"י אולם כמעט כולם מהחפשיים כרוב יושבי העיר בודאפעסט. ומיד כדבר הרשע הזה את דבריו עמדו על רגלם כמה וכמה ואמרו שהם מקבלים העבודה תחתי ויניח אותי שאני רב, ולא אחלל ש"ק, וגם למלאכות בזויות אין זו הדרך. וראיתי כי ישראל קדושים הם, וכן ראיתי הרבה פעמים בלי מספר, כי לא לחנם בחר ה' בעמו ישראל כי הריקנים שבו מלאים מצות כרמון, ובני ישראל נאים רק הצרות והעניות מנוולות אותם. ביום ג' באה פקודה שקראו בפני קהל עם ועדה שאם לא אגלח זקני ופיאותי יגלחוני בעל כרחך. ובאו אלי השכם ושלוח גם בימים שקודם לזה שלא אהא עקשן, והוצרכתי לקיים פסק זה ובקשתי א' מאחב"י שיגלחוני שלא אבא לידי גילוח בתער. בין כך ובין כך נפלאים דרכי ה' והזקן ופיאות גרמו לי ישועה שלא חשבתי מאז. ברעגימענטען הרבה הי' 'רב' שלא הוצרך לעבוד אלא לדרוש מוסר, ברעגימענט שלי אשר סדרוני שם בימים הראשונים הי' ג"כ רב מהנעאלאגען, איש צעיר ודרשן טוב בלשון המדינה, אני כמובן לא הי' לי שום כתב מהממשלה שאני רב של איזה קהילה שהרי פליט הייתי. והנה לבא למשרה כזו לא עלתה על דעתי שהרי הי' בסוג בלתי אפשרי בלי שום כתב, בלי השתדלות, ובלי כסף. כל השלשה מעלות אלו שהיו בי הי' די שלא אחשוב על דבר כזה. והנה כאשר באתי ונשארתי שם מיד הודעתי שאני חולה ל"ע ורוצה אני לילך לפני ביקור חדש, כדרכם בזה ועד שלא נתבקרתי לא הוצרכתי לעשות שום מלאכה. בערך שבוע שאחר היתנונו שם ובני הרעגימענט שלי החלו לעבוד בהעיר לצורך הממשלה ואז בימי השלגים וכפור הוצרכו לילך להעיר ולנקות הרחובות מן השלג. כשבועות אחרי היותי שמה נתבקרתי ע"י רופאים וכתבו שראוי אני למלאכות קלות, ואורו עיני בישועה זו אם כי לא פטרוני מ"מ לא ישלחוני חוץ למדינה, ואז היו המלחמות הגדולות אצל דאן שנפלו שם לאלפים מאחב"י בעבודת הצבא ל"ע, כיון שנפסקה מפי הרופאים שצריך אני להשאר במחנה העבודה בא אלי א' מן הפקידים על הרעגימענט ואמר לי שמחר ביום ש"ק צריך אני לילך להעבודה. אמנם תשועת ה' קרובה לבא וביום ש"ק

בבוקר באו להודיעני שנתמניתי לרב ברעגימענט ופטור אני מהעבודה, ונצלתי מחילול ש"ק. העניין הי' שהראש מהפקידים של רעגימענט שלי הי' ערל מחסידי אוה"ע וכשראה אותי בצורתי ושאני רב כתב להקאמאנד"א שאין צורך לשני רבנים ברעגימענט א' וימנו אותי לרעגימענט האחר ועי"כ קבלתי ההתמנות, מה רבו מעשי ה'... אחר פורים לקחו הגרמנים יש"ו הממשלה בידם... המהומה היתה נוראה מיד סגרו הדלתות בעד ישראל שאסורים לנסוע... בין כך ובין כך גם בפעסט תפשו בחרש אנשים מעט מעט מבית ומבחוץ, בשבוע הראשון לא יצאתי מפתח ביתי חוצה וישבתי משועמם שידעתי מה זה. יושבי פעסט לא ידעו לא הבינו ולא האמינו. בסוף שבוע בא אלי א' ממכירי הי"ו ואמר מה יהי' התכלית צריך לילך חוצה, וגילח במספרים זקן ופאות שלי. מיד בלכתי חוצה קבלתי שכרי שפגע בי מנוול צורר א' ונתן לי מנה אחת אפיים ל"ע ונשברו בתי עינים שלי...".^[58]

דרך ארץ בפני צלם אלוקים - הזקן

כתב הסופר החרדי גרשון נוף^[59]:

"בתקופת עליית הנאצים לשלטון, התגורר הרבי עם הרבנית בברלין. אירע פעם שבהלכם ברחוב ראו מרחוק שמתקרבת קבוצת נושאי מדים (לא ידוע לי אם היו אלה אנשי אס-אס או חיילי הצבא, או ארגון רצח אחר). לגבי יחסם של אלה כלפי היהודים, בפרט עם זקן, לא היו ספקות (וברוב המקרים לא היו יוצאים מזה בחיים...) לכן הציעה הרבנית להיכנס לחנות מסיומת עד שהקבוצה תעבור. הרבי סירב ואמר:

צריכים להרגיל אותם שתהיה להם דרך ארץ בפני צלם אלוקים של יהודי עטור בזקן.

הם המשיכו בדרכם, וכשהגיעה הקבוצה אליהם, למרבה ההפתעה פינו הללו מקום ונתנו לרבי ולרבנית לעבור בלי כל פגע."

ומסייג גרשון נוף:

"נ.א. שמע את הסיפור מהרבנית עצמה, והעיד שבעת שסיפרה את הדברים אחרי שנים כה רבות, עבר בה עדיין רעד וזעזוע."

58. הקדמת ספרו "טל שמים" (נדפס בהסכמת רבי עקיבא סופר - שרייבער אב"ד פרעסבורג, רבי יונתן שטייף אב"ד דקהל עדת יראים, רבי דוב בעריש וויידענפעלד אב"ד דק"ק טשעבין, רבי לוי יצחק גרינוואלד אב"ד דקהל ערוגת הבושם, ועוד ובמכתבי ברכה מאת הגה"ק רבי אהרן רוקח האדמו"ר מבעלז והגה"ק ר' יואל טייטלבוים מסאטמאר).

59. הו"ד בס' פרשיות עם הרבי - בראשית (אה"ק, תשע"ה) עמוד 26.

פרק ד

מסירות נפש שלא להסיר הזקן בברית המועצות

חסידי ליובאוויטש לא אבו לשמוע ואף לא להעלות על דעתם להסיר חס ושלום את ה'צלם האלקים', דיקנא קדישא

"ברוסיא של סטלין . . . כאשר באותה תקופה (משנת תר"צ ואילך) התנכלו השלטונות במיוחד לחסידי חב"ד עוד הרבה מבשנים הקודמות. רבים נהרגו ללא משפט; רבים נשלחו לארץ גזרה בלי שנודעו עקבותיהם; רבים נאסרו וענו קשות כדי לשבור את רוחם, למען יגלו פרטים אודות חבריהם העוסקים במלאכת הקדש של הפצת התורה, היהדות והחסידות ברחבי ברית המועצות; רבים מהם השיבו את נשמותיהם הטהורות ליוצרים מאחורי סורג ובריח, בלי 'קדיש' ובלי 'קבר ישראל', ללא שיהי' מושג כלשהו לצאצאיהם ולידידיהם על שעלה בגורלם. המצור סביב חסידי ליובאוויטש התהדק יותר ויותר, כאשר כל הכוחות האימתניים של המעצמה האדירה, רוסיא הסובייטית, מפעלים במלוא העצמה כדי להלחם בחסידים ובכל מה שהם מיצגים.

"החיים ברחבי רוסיא באותם ימים הפכו לבלתי נסבלים ליהודים שומרי מצוות בכלל, ובפרט לחסידי ליובאוויטש, שלא הסכימו לותר אף על קוצו של יו"ד גם לא כלפי חוץ וגם לא כאשר הי' בזה סכנת נפשות חמורה מאד כפשוטה. החסידים לא אבו לשמוע ואף לא להעלות על דעתם להסיר חס ושלום את ה'צלם האלקים', דיקנא קדישא, אף שישנם אופנים שרבים מתירים זאת על פי ההלכה, ואף שבזכות הזקן היו נכרים בחוצות והיו 'טרף קל' למבקשי נפשם. ולאידך. היציאה מאותה מדינה היתה בלתי אפשרית לחלוטין".^[60]

"את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!"

"פרופסור לא יהודי שהי' אתו בכלא סיפר פעם לרבנית:

"לעולם לא אשכח איש דגול זה, מוחו החריף, ידיעותיו המקיפות ואומץ-לבו הנדיר!

"ארבעה היינו בתא אחד ואנו, השלשה, הצלחנו להחזיק מעמד הודות לאומץ-רוחו והשפעתו הקוסמת לבל ניפול ברוחנו - למרות כל הצרות והגלים הזועפים העוברים עלינו.

”בתקיפות וללא חת עמד על עקרונות דתו. עובדה שהפליאה אותי ביותר היא - ממשיך המספר - ”שיום אחד הגיעה הפקודה לכל האסירים לגלח את זקנם. כמה מהאסירים, ביניהם רבנים ויהודים דתיים, ניסו להתנגד. אך, מאומה לא עזר להם והפקודה יצאה לפועל.

”לא כן הרב. כאשר הגיע תורו, עמד כצור חלמיש וקרא בתוקף: ”את זקני לא תורידו בשום פנים ואופן!“. דבריו, שנאמרו בתקיפות כה רבה, הבהילו אותם ועזבוהו לנפשו.

”כך הי’ הוא האחד שיד טמאה לא נגעה בדיקנא קדישא שלו, דבר שרבים קינאו בו על כך.“^[61]

היו מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב
 מסופר אודות הרה”ח ר’ דובער איטקין ע”ה (מעיר נעוול, ברוסיא) ע”י בתו (מרת שרה מלוקוב מאה”ק ת”ו): ”שנה וחודש אחריי נולדה לי אחות קטנה. השנה היתה 1936, שנה שבה עדיין לא ידעו הרבה אודות ניתוחים, וכל ניתוח כזה היווה סכנת חיים. הרופא הגדול המליץ על ניתוח, אבא שאל אם יש סיכוי ללידה טבעית ונענה על ידי הפרופסור שבמצב כזה רק אחת לאלף יולדות בלידה טבעית. אבא ישב כל הלילה ונדר להקדוש ברוך הוא שאם אימא תישאר בחיים, הוא לא יגזור לעולם את זקנו (אולי אינך יודעת, אבל בתקופה ההיא ברוסיא היתה סכנה קיומית ללכת ברחוב בזקן, והיו חסידים שאמנם לא גילחו את הזקן, אבל גזרו אותו. אבא נדר שאפילו את זה לא יעשה). אמנם, אחרי שנולדה אחותי בלידה טבעית ב”ה, וזקנו של אבא הי’ ארוך, היו אבא והרב לייבל קרסיק מסתתרים בלילות בגינות, בקור העז של רוסיא, מפחד הק-ג-ב שתפסו את היהודים הדתיים והענישו אותם.“^[62]

מסירות נפש בסמרקנד

”בנוסף לכך, הפחד מהק.ג.ב. הי’ גדול מאוד ונעשה מאמץ להסתיר כל סממן יהודי. כיון שלא רצה לגעת בזקנו, נהג ר’ יוסף ללבוש תמיד, גם בימי הקייץ החמים, צעיף שיכסה את זקנו.“^[63]

עוד עדות בענין מסירות נפש לא להסיר הזקן מאחורי מסך הברזל ברוסיא:

61. ס’ ”תולדות לוי יצחק” (תולדות הגה”ח והמקובל כו’ מו”ר לוי יצחק שניאורסאהן, מחבר ספרי ”לקוטי לוי יצחק” ואביו של הגה”ק האדמו”ר מליובאוויטש) ח”ב עמ’ 473 (אודות מאסרו בידי הנק.ו.ז.ד. ברוסיא) .

62. ירחון ”משפחה חסידית”, גליון 1235, פרשת במדבר תשס”ז, עמ’ 9.

63. קורות חייו הסוערים של הרה”ח ר’ יוסף גרינברג ע”ה, נדפס בשבועון ”כפר חב”ד” יב שבט תשס”ט, מספר 1315, עמ’ 19.

“פעם מצאתי עבודה מסוים כמכונאי במפעל גדול, וכיון שהייתי יעיל מאוד בעבודה (במיוחד בהשוואה לשאר העובדים הגויים), וכן בגלל שנתתי שוחד למנהל העבודה, הוא הסכים להעלים עין משמירת השבת שלי. שבתות רבות כלל לא הופעתי לעבודה, ובמקצת שהופעתי, הסתובבתי במפעל בחוסר מעש ולא חיללתי את היום הקדוש. עם הזמן הוגבר הפיקוח על העבודה בשבת, עקבו במיוחד אחרי יהודים שיש להם חזות יהודית-דתית, זקן וכו'. מנהל העבודה חשש ופחד מהתנהגותי בשבת, והוא אמר לי: 'אם תגלח את זקנך, ולא תהי' לך חזות יהודית - אסכים שתמשיך לא לעבוד בשבת. אחרת הנך מפוטר מיידית מהעבודה'. כיון שלא הסכמתי לגלח את זקני, וכמובן שלא לחלל את השבת, נאלצתי להתפטר מהעבודה, ושוב חזר מצבנו הכלכלי לעוני מחפיר, ורעב קשה. משנותרתי בביתי בלי כל פרנסה, התחלנו למכור את הריהוט שבבית, ובכסף לקנות מזון מנמלי, פת לחם לקיום. כשאזלו כל חפצי הריהוט יצאתי לרחובות לחפש מזון, והנה אני מוצא את עצמי נובר בפחי אשפה למצוא שיירי מזון וחפצים ישנים. לרגע אחד לא הרהרתי בלבי לגלח את הזקן או להפסיק בשמירת שבת חס וחלילה, כך חונכנו שקיום התורה והמצוות אינו נתון לשום פשרות ולשום היתרים או וויתורים, בכל מצב שהוא, גם כשהמצב קשה מאוד ואפילו כשרעבים לפת לחם.”^[64]

“תחתכו קודם את הראש”

“החסיד ר' יחיאל יוסף ריבקיין . . השלטונות הקומוניסטים . . אסרו אותו. בבית הסוהר סבל יסורים רבים, כפי שמתאר בהתרגשות רבה בנו ר' זושא: “בתחילה רצו הרשעים לחתוך את זקנו שעיטר את פניו, אבל אבא התנגד בכל תוקף. הוא לא חשש מהם ואמר בעוז - 'אם אתם מתעקשים לחתוך את הזקן, תחתכו קודם את הראש' . . כשראו את עמידתו התקיפה, עזבוהו לנפשו.”^[65] *

החסיד שעבר התקף לב כשגילחו את זקנו

החסיד הרב דובער לברטוב (בערל קאביליאקער) ע"ה, שנפטר בז' אלול תש"ט... בשנות המהפיכה הראשונות ברוסיה... ערך בריתות במחותרת... עקב פעילותו נקרא מספר פעמים לחקירה ב.ק.ו.ד... בתיק מפורטים גם “פשעים” רבים אחרים... עריכת בריתות... בכלא, אבא נחקר ללא רחמים... חוקי הכלא חייבו את כולם להתגלח. אבא נצטווה לגלח את זקנו, אך סירב בתוקף. רבים

64. בס' “גבורה יהודית במלכות הרשע” (ויכרונות הרב יצחק אייזיק קרסיק ז"ל בעריכת נכדו הרב יוסף קרסיק - תשרי, תשס"ד) עמ' 85.

65. שבועון בית משיח גליון 473.

ניסו לשנות את דעתו, כי אסור היה לזלזל בחוקי הכלא, אבל אבא לא יתנדנד. כחסיד, הוא הרגיש מאוד שיהודי חייב להיות בעל זקן מלא, ויהיה מה. אפילו בזמן התפרצות טיפוס במלחמת העולם הראשונה, כאשר ניתנו פקודות קפדניות לכולם להתגלח מסיבות היגייניות - המחלה הקטלנית נישאת בעיקר על ידי כינים - אבא לא שמע עליה. על ידי שמירה על זקנו, הוא יכול היה בקלות לתפוס אותן, אבל זה לא הדאיג אותו כלל. אפילו כששכב חולה מוות בבית החולים בבשקיריה, הוא אחז בזקנו בשתי ידיו גם בזמן שינה כדי לסכל כל ניסיונות של צוות בית החולים לגלח את זקנו. אבל בכלא השוטרם לא יסבלו את סירובו של אבא להתגלח. יום אחד הם אחזו בו והחזיקו אותו למטה בזמן שגילחו את זקנו. לאבא היה שבור לב. זה היה יותר מדי בשביל הגוף השברירי שלו לשאת. תוך זמן לא רב, בחיק חברו, רבי חיים זלמן, נפטר מצער. התאריך היה ז' באלול, תש"ט.^[66]

למה בכה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל

היתה קבוצה של חסידים שהצליחה לצאת מרוסיה, לאחר שנלכדו שנים ארוכות מאחורי מסך הברזל. שניים מתוכם, ר' יענקל נוטיק ור' מוטל קוזלינר, נשלחו אז על-ידי הרבי מליובאוויטש לבקר את הפוסק הידוע הגאון רבי משה פיינשטיין. הם נכנסו אליו, ור' משה רואה שני חסידים עם פאות וזקן שיצאו עכשיו מרוסיה הקומוניסטית. ר' משה הכיר היטב את המצב שם, והוא לא היה יכול לכלוא את פליאתו. הוא שאל: תסבירו לי, איך שמרתם שבת? איך הצלחתם לחנך את הילדים? ור' יענקל נוטיק ענה כך: ברירה אחרת היתה לנו? לא היתה לנו ברירה! וכשר' משה שמע את זה, הוא התחיל לבכות.

מה כל-כך מרגש בתשובה הזאת, "לא היתה לנו ברירה"? כדי להבין את זה

66. In the chronicles of Chassidim and their struggles under the Soviet tyrant, there were many 'heroes'. Many who risked their lives and died *al kiddush Hashem*. In addition, the sacrifices made by their wives and children is indescribable. But it isn't every day when we write of a chossid who died of heart failure when they forcibly shaved his beard in prison...Such was Reb Berel Levertov, known among Lubavitcher *chassidim* as Berel Kabilaker. "Now that the intense efforts needed to win the war were over, the Soviet authorities resumed their persecution of Yiddishkeit. A new wave of arrests followed...on August 13, 1947, Father was arrested... In prison, Father was interrogated mercilessly to extract information about others involved in the Chassidic 'counter-revolutionary underground,' and to get him to 'confess' to serious crimes...The prison rules required everyone to shave. Father was ordered to shave off his beard, but adamantly refused. Many tried to change his mind, for the prison rules were not to be trifled with, but Father would not be swayed. As a Chassid, he felt strongly that a Jew must have a full beard, no matter what. Even during a typhus outbreak in World War I, when strict orders had been given for everyone to shave for hygienic reasons — the fatal disease is carried mainly by lice — Father would not hear of it. By keeping his beard, he could easily have caught it, but it did not concern him at all. Even when he lay deathly sick in hospital in Bashkiria, he clutched his beard with both hands even while sleeping to thwart any attempts by hospital staff to shave his beard. But in prison the officers would not tolerate Father's refusal to shave. One day they grabbed hold of him and held him down while they shaved his beard. Father was heartbroken. It was too much for his frail body to bear. Before long, in the arms of his friend, Reb Chayim Zalmen, he passed away from grief. The date was 7 Ellul, 5709 (1949)" (*The Man Who Mocked The KGB*, by Rabbi Moshe Levertov [Author], Rabbi Daniel Goldberg [Editor], January 2002).

צריך לחשוב על המציאות ברוסיה באותם ימים. כשאתה נמצא במצב של סכנת נפשות ופיקוח נפש, שבו אם לא תלך לעבוד לא יהיה כסף ולא אוכל, ואם הילדים לא ילכו לבית הספר אתה תפוסר ויזרקו אותך לבית הסוהר - במצב כזה החיים הם מלאי ספקות. לפעמים אתה מחליט שאתה מתעקש, ולפעמים אתה אומר: אין מה לעשות - פיקוח נפש. היו הרבה יהודים טובים ואפילו רבנים שהלכו לעבוד בשבת ושלחו את הילדים לחינוך קומוניסטי. זאת היתה המציאות.

נכון שהיו גם כאלה שהתגברו כארי ולא נכנעו, אבל כשר' ינקל ענה "לא היתה לנו ברירה", ר' משה תפס פתאום שאצלו זה היה בפשטות. כמו שאדם לא צריך לחשוב כדי לנשום - ככה היתה אצלו היהדות. לא היה פה איזשהו מעשה גבורה - פשוט לא היתה ברירה. אצלו היהדות לא היתה משהו מחוץ לחיים: אתה חי ואוכל וישן, וחוף מזה יש גם אידישקייט, אלא אלה החיים - כי הם חיינו. ומזה התפעל ר' משה כל-כך, עד שבכה.^[67]

גידול הזקן למרות לחצים חברתיים ומסירות נפש לגידול הזקן בתקופת מלחמת עולם הראשונה

אברך צעיר התנצל בפני אדמו"ר [ה"בבא סאלי"] כי קשה לו לגדל את זקנו מחמת החברה שבה הוא נמצא וגם בני משפחתו מתנגדים לגידול הזקן ולוועגים לו. ענהו רבינו אספר לך איזה מסירות נפש לגידול הזקן היתה בדור שלפנינו. בעלותי ארצה בשנת ה'תרפ"ג עת הייתי בטבריה סיפר לי אדם בשם ר' יצחק אבטן ז"ל במלחמת העולם הראשונה כאשר גוייסו לצבא כל היהודים נתיני תורכיה המתגוררים בארץ הם חוייבו לגלח את זקנם. אותם יהודים שהקפידו שלא לגלח זקנם התחבאו בתוך בורות מים כשחצי גופם התחתון שקוע במים במערות ובנקרות צורים ברעב ובחוסר כל במשך ארבע שנים רצופות. וכל זאת כדי שלא לנגוע בזקנם. המספר היה אחד מאותם אנשים. ופעם גילו התורכים אחד מאותם המתחבאים ורצו לגלח את זקנו. הלה התנגד בכל תוקף. מה עשו התורכים הרשעים קשרוהו בזקנו לזנב סוס והריצו את הסוס והוא נגרר על גבי קרקע. ואתה, פנה אדמו"ר לאברך, אינך יכול לעמוד בנסיון קל כזה ופוחד אתה מלעג השאננים...*

* בנו של ה"בבא סאלי" הרה"צ רבי ברוך בספרו "הסבא קדישא אדמו"ר סידנא בבא סאלי" ח"א עמוד רג.

פרק ה

מסירות נפש על גידול הזקן בארה"ב

שמר אבא על צלמו החסידי, ומעולם לא נגע בזקנו, ואפילו במקצת - גם כאשר ממש לא הי' לנו מה לאכול

"אבי-מורי, הרב משה יוסף שוורץ ז"ל . . השתייך לחסידי מונקטש, והי' קשור אל הרה"ק בעל מנחת אלעזר זצ"ל. כשהגיע לגיל 22 ראה שמצב הפרנסה דחוק מאד, והחליט להגר לארה"ב כדי לסייע בכלכלת המשפחה . . אמר המנחת אלעזר . . ליהודי הזה יש עקשנות ועזות דקדושה, הוא לא יתפעל לעולם מאמריקא ולא יתקלקל שם! . . וכך הי'. גם לאחר שהיגר לארה"ב, שמר אבא על צלמו החסידי, ומעולם לא נגע בזקנו, ואפילו במקצת . . גם כאשר ממש לא הי' לנו מה לאכול, והעניות בבית היתה נוראה, אבא לא ויתר אפילו על דקדוקי מצוות. עוד בהיותו בהונגרי' הוציא קבלה על שחיטה. בילדותי, היתה תקופה שהציעו לאבא לעבוד כמשגיח כשרות בבית מטבחים בפאר-ראקוויי, ניו יארק. חברי ועד הכשרות היו אנשים מודרניים והם דרשו מאבא שיקצץ מחצית מזקנו וילך עם חליפה קצרה. אבא אמר להם שאת החליפה הוא מוכן לשקול אם לקצר, אבל את הזקן - בשום אופן לא"^[68].

סבל רבות בגלל הזקן שגידל

"באותם ימים [שנת תר"ץ], יהודי עם זקן הי' מראה מאד נדיר בערי אמריקה, ואבי [הרב אברהם שארפשטיין ז"ל] סיפר לנו שסבל רבות בגלל הזקן שגידל, במקרים רבים זרקו עליו אבנים או גידפו אותו כשהלך ברחוב"^[69].

איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול הזקן לפני בואו של הרבי הריי"צ לארה"ב

"...זכה הרב פאגעלמאן להיות נוכח במעמד המרגש, כשהרבי הריי"צ הגיע לארה"ב בט' אדר-שני ת"ש. 'אני זוכר כמו היום את מראה פניו הק' של הרבי הריי"צ כשירד מהספינה. מה שבלט באופן מדהים היו העיניים שלו. ראינו רק את העיניים, זוג עיניים חודרות לב. פניו הקדושות הביעו מראה מאויים. זה הי' מעמד מאויים, נורא הוד... מיד הודיע הרבי הריי"צ שלא הגיע לארה"ב כפליט שמחפש מנוחה ומרגוע, אלא כדי לעבוד קשה על הפחת רוח חיים של יהדות בקרב יהודי אמריקה... באותו יום הודיע הרבי הריי"צ על ייסוד ישיבת 'תומכי תמימים' בניו-יורק... לאחר חג השבועות הרבי הריי"צ זימן אז אליו תלמידים

68. ראיון עם הרב נפתלי שוורץ, מזקני חסידי צאנז, שבועון כפר חב"ד, ט' אדר"ר תשס"ח, עמ' 14.

69. שבועון כפר חב"ד שם, חדשות, עמ' 14.

אחדים מ'תורה ודעת' שלמדו חסידות אצל הרב ג'ייקובסון. לשלשה מהם הורה לעבור ללמוד ב'תומכי תמימים'. אבל גם אלה שלא עברו ל'תומכי תמימים' הושפעו מיד באופן עמוק מהגעתו של הרבי. 'הרבי דרש, מיד עם בואו, שכולם יגדלו זקן ופיאות. באותו זמן זה נשמע גרוע יותר מדרישה לחבוש תרבושים טורקיים. אי אפשר הי' להעלות על הדעת אפשרות כזאת. להסתובב באמריקה עם זקן ופיאות?! הרי זה לא ייתכן! הגר"י הוטנר, שהי' אז ראש ישיבת ר' חיים ברלין, הגיע אל הרה"ג ר' שמואל לויטין וניסה להשפיע עליו שידבר עם הרבי הריי"צ שיוותר על הרעיון המשוונה שלו. 'חייבים להסביר לרבי', כך טען, 'שבאמריקה זה פשוט לא ילך. לא היו בניו יורק בחורים שיסכימו לגדל זקנים; אבל המציאות הוכיחה אחרת. אני זוכר את הבחור הראשון שראיתי שהעז לגדל זקן, זה הי' הרה"ח ר' שלום בער גורדון ז"ל, שעשה זאת ממש במסירות נפש. אי אפשר לתאר זאת כיום, איש לא העז לגדל זקן באותם ימים, מציאות כזאת פשוט לא היתה קיימת. גם ראשי-ישיבות ורבנים. . התהלכו מגולחי זקן. איש לא העז לחשוב על אפשרות של גידול זקן, לפני בואו של הרבי הריי"צ נ"ע לארה"ב. ומובן שזו היתה האווירה גם בישיבת 'תורה ודעת'. הזקנים הראשונים שצמחו בישיבה היו של הבחורים החב"דניקים'. אבל לא רק בזה התייחדו הבחורים שהתקרבו לחב"ד ולמדו עדיין ב'תורה ודעת'. 'הם בלטו בכל הנהגתם החסידית ויראת שמים שלהם. הם בלטו גם בהקפדתם על הידורי מצוה שונים. איש לא שמע בכלל על הדברים הללו עד שהגיעה ליובאוויטש לאמריקה".^[70]

לגדל הזקן להוציא מלבם של אותם המגלחים זקנם

"מרגלא בפומי" דמין הגאון מסאטמאר זצ"ל, את דברי הרשב"א במס' ברכות (יא.) על דברי הגמרא 'משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל, אמר להם יהי כנגד המשחיתים', ופי' הרשב"א וז"ל כלומר אומר לאחד מפני מה אתה מגדל זקנך, אמר להם כנגד אותם שהם משחיתים זקנם ולהוציא מלבם, וכן היא שנוי בתוספתא (פ"א ה"א) ובירושלמי (ה"א) אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל, אמר להם כנגד המשחיתים עכ"ל הרשב"א, ואמר מרן זצ"ל דארץ אמריקה הוא מקום למשחיתים, שהמשחיתים טוענים ואומרים שאין לנו לשנות ממנהגי הגוים כאן באמעריקא, אלא צריכין לילך בדרכי הגוים המושחיתים רח"ל, ולכן עלינו להתאזר לעשות כנגד זה אף בדברים שהן יותר מן המחויב כפי עיקר הדין, וללבוש כלבושי החסידים ולילך עם פאות ארוכות וזקנו מגודל מלא על כל גדותיו, כדי להוציא מלבן של המשחיתים".^[71]

70. זכרונותיו של הרה"ג הרה"ח ר' צבי הירש פאגעלמאן, מייסד ומנהל מוסדות חב"ד בעיר וואוסטר שבמדינת מאסצ'וסטס במשך בערך שבעים שנה (משנת תש"ב) - נדפס בשבועון כפר חב"ד, ה' שבט תשס"ט, מס' 1314, עמ' 22. וע"ע אג"ק ח"ט עמ' רמז (ממכתב כ"ה מנ"א תשי"ד): "רק חניכי ליובאוויטש מילדי אמריקה מקפידים על זה וענינים כמו אלו".

71. מבצר תורה ויראה פרק ו, עמוד פא.

פרק ו מסירות נפש לגדל זקן למרות לחצים

הג"ר זלמן סורוצקין:

**אפילו אם תהי' א' ומיוחד בעיר או במדינה שיש
לך דיקנא יקירא - לא תשחית פאת זקנך**

"לא תקפו פאת ראשכם, מדבר אל רבים. ואח"כ: ולא תשחית את פאת זקנך - מדבר אל יחידי... ואולי יש בזה רמז ע"ז, כי האלילים ועובדיהם ומנהגיהם כרות יכרתו ולא יהי' עוד בישראל ואפילו באומות העולם מקיפי פאת הראש, כאשר אנו רואים בזמנינו; ואפשר יהי' לקיים אזהרה זו ברבים בגלוי ובפרהסיא, אבל פאת הזקן ישחיתו הגוים ורשעי ישראל אפילו לאחר שיבטלו מנהגי האלילים, ויעשו זאת מטעמי יופי והדר (נגד המקובל אצלנו, שהזקן תפארת לבעלי - אבן עזרא), ויבוא ימים, שמי שיש לו זקן הוא ללעג ולקלס בגוים ומרים עליו באצבע ולכן בא הציווי בלשון יחיד ולא תשחית את פאת זקנך, אפילו אם תהי' א' ומיוחד בעיר או במדינה שיש לך דיקנא יקירא - לא תשחית פאת זקנך."^[72]

אבותינו במצרים מסרו נפשם על שלימות הזקן ולכן זכו לגאולה

"ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם ... י"ל דהנה היצה"ר מפתה לב האדם בפרט במרירות סוף הגלות האחרון הלז כי נתחבר לעצת הציאניסטאן הכופרים ח"ו ולילך בדרך גוי (שהוא נאציאן) היינו לאומיות בלא הדת כראוי ואם כי כחשם על פניהם יענה בלי זקן ופאות ואין להם צורת יהודי יאמרו הרשעים האלו כי לאומות ישראל הוא תקוע בלבותם ואין כדאי להתגרות באומות וברשעי ישראל לילך בזקן ופאות ומלבושי ישראל רק העיקר טמונת הלב וכיוצא בטענת היצה"ר... ונגד כל אלו הטענות הזרות של היצה"ר נאמר בזה כי ישראל קדושים נזהרו בזה במצרים בעצם שורש קדושתם הגם כי היו ערום וערי' וידעו קט כח עצמותם בנפשם עכ"ז החזיקו א"ע בכל האפשרות וזה שכתוב ויהי שם לגוי (אבל לא גוי נאציאנאלער יו"ד בלבד שהוא פתרון מלת גוי כנ"ל, רק) מלמד שהיו ישראל מצויינים שם (בזקן פאות ומלבוש כשארז"ל במדרש [פס"ו שמות פ"ו] שבזכות זה נגאלו שלא שינו שמם ומלבושם וכל רואיהם הכירום כי זרע ברך ה' המה בני ישראל..."^[73]

72. הג"ר זלמן סורוצקין (בעהמח"ס שו"ת אונים למשפט וס' הדעה והדיבור ועוד) בספרו "אזנים לתורה" (קדושים יט, כז).

73. שער יששכר (להגה"ק בעל שו"ת מנחת אלעזר ממונקטש), מאמרי חודש ניסן, מאמר אגדתא דפסחא אות נט.

בעקבות משיחא יהי' דור אשר הזקנה והלובן שער תהי' עבודה של מסירת נפש גם בבני תורה

"...וזהו ואברהם זקן בא בימים, דהנה קיים אברהם אבינו ע"ה את התורה כולה עד שלא ניתנה, וכל עניני עבודתו של אאע"ה היו באופן דמסירת נפש ועבודה זו בחר לבניו אחריו, והיינו דלבד זאת אשר הי' הראשון שפתח הצנור דמסירת נפש בעבודת הוי' הנה בחר בהעבודה דמסירת נפש ולכן בחר בשעבוד גליות תמורת העונש דגיהגם ומהאי טעמא תבע הזקנה, שראה אשר בעקבות משיחא יהי' דור אשר הזקנה והלובן שער תהי' עבודה של מסירת נפש נם בבני תורה לכן תבע זאת^[74] והתפלל עליהם שיוכלו לעמוד בנסיון".^[75]

תשובת מרן הגראי"ל שטינמן לתלמידי ישיבות כשכל הבחורים בישיבה אינם מגדלים את זקנם

"בתקופה האחרונה נשאל רבינו מכמה וכמה בני ישיבה, אם במקום שכל הבחורים בישיבה בו הוא לומד אינם מגדלים את זקנם, ראוי שיעשה כמותם או לא. ולכולם השיב רבינו שלא להתחשב בזה כלל, רק הי' כמה נוסחאות. יש שאמר לו 'מוטב לאדם שיקרא שוטה כל ימיו ואל יהי' רשע שעה אחת לפני המקום', ויש שענה חריף יותר - האם כשכולם אוכלים חזיר גם אתה תאכל עמם?! ולאחד ענה בהאי לישנא - אף אחד לא הפסיד מזה שגידל זקן".^[76]

הג"ר אברהם קלמנוביץ, ראש ישיבת מיר: הבחור היחידי בישיבת סלבודקה שגידל זקנו

"השפעות מערביות חדרו לישיבות של אז, והפכו את ... פרצופים חסרי זקן לנורמה לכן הרב קלמנוביץ סירב להתגלח, וראש הישיבה וחבריו כיבדו אותו על כך".^[77]

מרן הגר"ח קניבסקי: "הייתי כמעט היחיד שלא גילחתי הזקן"
"סח רבינו (הגר"ח קניבסקי), כשהייתי בישיבה הייתי כמעט היחיד שלא גילחתי הזקן. הי' עוד אחד מירושלים ותו לו. היום ב"ה יש הרבה בני תורה עם זקן, פעם כמעט לא היי".^[78]

74. ראה ספר הדרת פנים זקן ערך "מדרש רבה".

75. הגה"ק מוהריי"צ מליובאוויטש בספרו "ספר המאמרים - ה'תש"ב" ד"ה ואברהם זקן (עמ' 62 ואילך).

76. קובץ "פרי חיים מרבינו מרן בעל אילת השחר" - גליון קלג, ב' תמוז תשע"ב.

77. "Western influences had infiltrated the Yeshivos of that time, making ... beardless faces the norm Rav Kalmanowitz therefore refused to shave, and the Roshei Yeshivah and his friends respected him for it" (A Blazing Light in the Darkness: Rabbi Avrohom Kalmanowitz, Gaon in Torah, Hatzalah Legend and Torah Builder, published by ArtScroll/Mesorah Publications; May, 2019, ch. 1, p. 40).

78. *ס' קונטרס מנחת תודה - תורה, פכ"ט עמ' רפ"ט .

פרק ז

מסירות נפש לגדל זקן למרות בעיות מצד כיבוד אב ואם^[79]

תשובת מרן החפץ חיים

לאביו של בחור שהי' לו קשיים גדולים בענין שידוך מחמת זקנו המגודל

"שמעתי מרב מופלג אחד נ"י, שבעיר ראדין מקום משכן הגאון צדיק הדור בעל החפץ חיים היה מעשה כזה, שאחד מבחורי חמד יצא מן הכלל, כי שם לא היה המנהג כן אצל הבחורים כידוע ומפורסם, הניח זקנו מגודל, והיה ידוע ומפורסם לכל שע"י זה יש לו קשיים גדולים בענין שידוך, ובא אביו לפני הח"ח זצוק"ל שיצווה לבנו להסיר זקנו כדי שיהיה בידו להשיא אשה לבנו כאשר מצווה על זה, ועל גודל תמיהתו השיב לו הח"ח שבת ישראל הרוצה באותו בחור עצמו אם יגלח זקנו, ואותו בחור בעצמו איננה רוצה כשזקנו מגודל, אין בה סימן ברכה ואין לו להצטער במה שהיא אינה רוצה בו, וה' יזמין לו זיווג יותר טוב והגון".^[80]

תשובת מרן החזון איש לבחור כשהוריו היו להם צער מגידול זקנו

"שאלתי: מידת חסידות שההורים יהיה להם צער מזה, מה עדיף? ושאל: איזו מידת חסידות? אמרתי לו: גידול זקן. ואמר: גידול זקן אינו מידת חסידות, אלא עיקר. מידת חסידות היא הנהגה שהתורה דורשת רק מיחידים, מחסידים, אבל מה שהוא דרך התורה לכולם, הוא עיקר. והוסיף: למה שיצטערו ההורים, אדרבא, הם צריכים לשמוח".^[81]

שיטת הגאון רבי אהרן קוטלר

בדין בחור שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

"בחור מן הישיבה שגידל זקן, שטח לפניו [היינו לפני רבינו הגר"א קוטלר], באחד הימים את עגמת נפשו, באשר הוריו מתנגדים לכך בצורה נחרצת, ודורשים ממנו שיגלח את שערות זקנו, אמר לו רבינו: לגדל הזקן הוא מלבוש יהודי, כה נהגו אבותינו ואבות אבותינו. ומכיון שמדובר ב'אל תיטוש תורת אמך',

79. בהבא לקמן, ראה ספר הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו: "מניעות מחמת כבוד אב ואם".

80. שו"ת באר משה ח"א סימן ס"ב אות י"ג.

81. מרשימות הגה"צ רבי דב יפה זצ"ל, ספר לעבדך באמת אמונה עמי ש"ג.

אינך מחויב לציית להם".^[82]

הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש:

"דער בפועל דארף ניין מיט דעם גרעסטן תוקף"

במענה על שאלת תלמיד שאמו דרשה ממנו להוריד את זקנו ("און אָן דעם וויל זי ניט טראַכטן וועגן שבת") השיב: "כבוד הורים הנה במדה ידועה תלוי" גם בהסגנון ואופן הדבור כאמרם ז"ל, איז דער ריידן באַדאַרף זיין זייער איידיל מיט א אמת'ן דרך ארץ, אָבער דער בפועל דארף זיין ניין מיט דעם גרעסטן תוקף".^[83]

הגה"ק מוהרי"צ מליובאוויטש: "הוריך ישלימו אתך מתוך נח"ר"

"במענה על מכתבו, אמת הדבר כי צער גדול הוא בשעה שההורים יחיו מרחיקים בזרוע ומרגיש הנני בצער. יודע אני שעל כמה דברים הבן צריך לוותר בכדי לעשות נח"ר להוריו ומה גם בכדי למנוע לגרום להם אי נעימות, אבל כל זה במילי דעלמא אבל לא במילי דשמיא דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו וידוע דרשת חז"ל על פסוק זה.

"ועל יסוד זה הודגש באחת השיחות פי' הכתוב כאלו הי' כתוב איש אביו ואמו תשמרו - לכבדם בכל מיני כיבוד הורים כמו שהוא ע"פ דיני התורה ועוד בהפלגה גדולה כמסופר בדברי חז"ל במעלת המהדרים בכבוד הורים. אבל עם זה הנה - ומקדשי תיראו שצריכים להתגבר במדת יר"ש, שאם ההורים מונעים לקיים הידור מצוה או סייג לעבירה - לאיזה טעם שיהי' - צריכים לירא מן המקדש אשר שם שכינתו ית'.

"והנה בענינו הפרטי אשר החליט בעזה"י בהחלטה טובה שלא להעביר שערות זקנו - הנה הגם שאנכי לא הגדתי לשום תלמיד מתלמידי תת"ל לעשות כן מבלי לנגוע בשערות זקנו, מטעם כי ענינים כאלו צריך התלמיד לעשות מהכרתו על דעת עצמו ולא ע"י פקודה"^[84], אבל הכל יודעים עד כמה ענין זה ושאר עניני יר"ש בהנהגת התלמידים שי' יקרים לי במאד מאד וגורמים לי נחת רוח רב - והנני אומר לו יישר חילו והנני מברכו כי יצליח לו השי"ת בלימוד וביר"ש, נוסף על רוב

82. ס' "אש התורה" - מאת הרב אהרן סורסקי - ח"ב עמ' רסה, בשם "אחד מוטיקי תלמידי הגר"א קוטלר זצ"ל בלייקוואוד, ת"ח מופלג ומרביץ תורה".

83. אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, ח"ג עמ' תקה.

84. עד"ז בזכרונותיו של הרב אברהם סנדר דובוב (נד' ב'כפר חב"ד" גליון מס' 947, י"א ניסן ה'תשס"א): "בחור שניגש לרבי ואמר לו שיש לו חבר שאינו מעוניין לגדל זקן, אך אם יאמר לו הרבי שיתחיל לגדל בוודאי יסכים - ענה לו הרבי: 'אני רוצה שהוא יגדל זקן ואם אני אומר לו, לא יהי' רצונו שלו וממילא לא הוא יגדל את הזקן...".

טובה בגשמיות וברוחניות בבריאות ובהסתדרות באהלה של תורה בהצלחה, ואבקשך אשר לכל לראש תסיר כל צער מלבך וב[עז]ה"י הכל יסודר בכי טוב והוריק י שלימו אתך מתוך נח"ר, ואתה שקוד בלימודך ובעבודתך מתוך שמחת הלב . . והשי"ת יעזר לך בגשמיות וברוחניות".^[85]

פסק הגר"י קמנצקי - אין להוריו לגעור בו

"וכן יש להורות למעשה שאין זה סתם חומרא, ובחור שרוצה להחמיר על עצמו שלא להשתמש במכונת גילוח, אין להוריו לגעור בו ולומר עליו שהוא מחפש חומרות בעלמא".^[86]

לא יפסיד את ההתקשרות לאביו

"יתכן שבגלל קיום רצונו של הרבי, לא להסיר את הזקן וכדומה, ירגזו עליו אביו ואמו. אבל, בידעו ש'אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת', לפי ש'אביו הביאו לעוה"ז ורבו . . מביאו לחיי העוה"ב' (ב"מ לג, א - במשנה), צריך להיות נוגע לו (שלא להפסיד) ההתקשרות לרבו יותר מאשר (שלא להפסיד) ההתקשרות לאביו . . ונוסף לזה: האמת היא שכאשר יתנהג כרצונו של הרבי לא יפסיד את ההתקשרות לאביו [שהרי קיום רצונו של הרבי הוא מ"ע או מל"ת של תורה, והתורה היא זו שציוותה על כיבוד או"א], ובסופו של דבר יראה שהי' זה נסיון בלבד, כי, הרוגז אינו אלא לשעה קלה ביותר בלבד, ואח"כ יפעל על אביו שגם הוא יהי' חסיד של הרבי!^[87]

שיטת הגה"ק מקלויזנבורג:

"אינו חייב לשמוע לאביו... לכו"ע אל ישמע לו"

בנדון אב המצווה לבנו לגלח זקנו האם הבן חייב לשמוע לו, האריך בשו"ת דברי יציב חיו"ד סק"ה לבאר גדרי מצות כיבוד אב ואם במקום חשש איסור, והעלה שם סק"ה דבנדון דידן דגילוח במספריים, להשיטות דרק בשייך בגויה צריך לשמוע לו והראשונים והפוסקים הכי ס"ל, וודאי דאין צריך לשמוע לו, שאין זה שייך לאביו ודו"ק.

ועוד נראה דכיון שלהמעשה רוקח במשניות מכות יש איסור תורה בגילוח במספריים אלא שאין לוקין, ובצמח צדק חיו"ד סי' צ"ג ג"כ פסק דהוי' איסור

85. אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ ח"ז עמ' שט-שי.

86. ספרו על ד"ח השו"ע "אמת ליעקב" (קליבלנד, תש"ס) ושם ביו"ד סקפ"א ס"י.

87. תורת מנחם - התועדויות - כ"ף מנ"א ה'שי"ת, עמ' 164.

תורה והחרדים לדבר ה' הולכים בזקן מגודל, ובפרט מעת שרבו המגלחים בתער רח"ל ויהיה נגד המשחיתים, א"כ לא גרע מקדיש שפסק היש"ש שאל ישמע לו, ועדיף מיניה דהתם עובר על מצות אביו בקום ועשה, והכא רק בשב ואל תעשה, ובדבר שלקצת הפוסקים הוי' מן התורה, ובפרט שהזוה"ק וספרי המקובלים החמירו מאוד בזה, בכה"ג הקבלה מכרעת. (ראה ס' הדרת פנים זקן במילואים לח"ג טענה ומענה ב') ושם בסק"ו כתב במסקנתו וא"כ בנידון דידן כיון שעצם הדין דגילוח הזקן במספריים תליא בפלוגתת הפוסקים הנ"ל, וכיון שנוגע לדין תורה, אף שאביו רוצה לפסוק כהמקילין בוודאי שהרשות ביד הבן לפסוק כהמחמירים, ושויא אנפשיה כחתיכה דאיסורא, ושוב אינו חייב לשמוע לאביו לעשות דבר שהוא פוסק להחמיר, ובפרט כשנוגע לדאורייתא, וא"כ לכו"ע אל ישמע לו ודו"ק.

וע"ש בסוף התשובה שכתב תקותי בטוחה שיתקיים באביך שיחי' לאוי"ט בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג ט"ו) ואדרבה יהי' מרוצה וחשוב בעיניו התנהגותך כדעת תורה, ובשכר זאת יזכהו השי"ת לראות מאתך בתוך כל יוצ"ח רוב נחת אמת, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות עד יזכה בקרוב מאוד לראות בנחמת ציון וירושלים אכיה"ר.

פסק השו"ת מנחת יצחק - אינו מחוייב לעשות רצון האב

ב"ליקוטי תשובות מנחת יצחק" (י"ל ע"י בן הגאון המחבר שו"ת מנחת יצחק) סק"ה דן בענין כיבוד אב כשהאב מתנגד שהבן יגדל זקן והעלה דע"פ מ"ש המשנה למלך (פ"ד מהלכות מלוה ולוה ה"ב ד"ה ואני תמי') ועיין בספרו בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סס"ד או"י"ג), דב' איסורי דרבנן בקום ועשה - חמורים מאיסור א' דאורייתא בשב ואל תעשה, וגם נודע דברי הר"ן (יומא דף עב) דריבוי באיסורים קלים חמור מאיסור א' חמור. וא"כ י"ל דלעשות רצון האב ולעבור בתדירות בקום ועשה על דבר האסור מדברי קבלה, נחשב עכ"פ כעובר איסור דרבנן בפעם א', דבזה אינו מחוייב לעשות רצון האב. וסיים שם "וביותר בגדלות הזקן הוי' סייג לכמה עניני התנהגות דקדושה, וצ"ע".

פסק הגרי"ש אלישיב - אין לשמוע לאביו

דברי הגרי"ש אלישיב דאם האב דורש מבנו לגלח זקנו במכונת גילוח, אין לשמוע לו - ראה ספר הדרת פנים זקן במילואים לח"ב פ"א ("מכונות גילוח").

דעת מרן הגראי"ל שטיינמן

בדין בחור שהוריו מבקשים ממנו לגלח זקנו עם מכונת גילוח או סם "גילוח הזקן במכונה. . . בודאי אסור, ואפילו לגלח עם משחה אין ראוי מפני מראית העין, שנראה שגילח עם מכונה. ואפילו אם הוריו מבקשים ממנו לגלח,

[88]. לא ישמע להם.

שאלתי למו"ר זצוק"ל אודות בחור פלוני שעד עתה היה מגלח זקנו, אלא שעתה איוותה נפשו לגדל זקנו, דא עקא שאמו ביקשה הימנו שלא יגדל זקנו, אם צריך לשמוע לאמו, ואמר לי מו"ר זצוק"ל שהוא יכול לגדל זקנו ואינו חייב לשמוע לאמו.^[89]

פסק שו"ת תשובות והנהגות: בודאי אין לו לשמוע לאביו

גם בשו"ת תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך (ח"א סתקכ"ט) נשאל בנדון בחור שאביו ציוהו לא לגדל זקן ופאות ארוכות אם לשמוע לו והשיב דחיוב כיבוד אב ואם אין כאן שזהו רק להאכילו ולהשקותו ולעשות לו צרכיו, אבל כאן שמבקש מבן לעצמו אין חיוב. ואפילו לשיטת הגר"א בביאורו ליו"ד סו"ס ר"מ דאף שאין חיוב כבוד אב ואם מ"מ מצוה יש גם כה"ג (רק לא אלים לדחות ל"ת שאין בזה חיוב) - מ"מ אם גידול זקן ופאות מחזיקו יותר לשמור עצמו מחטא ועון וגדר לחטא [ראה ספר הדרת פנים זקן ח"ב פ"ה אות ד], עדיף לקיים המצוה לשמור לעשות התורה והיינו לעשות גדרים וסייגים בשמירת התורה ומצוות, ואין לו לקיים מ"ע קיומית דכיבוד אב, וראוי לו לשאול רב ת"ח המכירו. והוסיף שם דיש גם לחלק בין זקן לפיאות ארוכות [כמ"ש גם בשו"ת באר משה הנ"ל ח"ב פט"ו], - שבזקן, במכונת גילוח גדולי עולם אסרו [ראה ספר הדרת פנים זקן ח"ב פ"א] ובודאי אין לו לשמוע לאביו, וגם בסם או מספריים יש אוסרים משום לא ילבש גבר שמלת אשה [ראה ספר הדרת פנים זקן ח"ב פ"ג], אבל הפאות הארוכות אינו אלא מנהג וחיוב מצוה ויכול לוותר במקום כיבוד אב ואם (והביא שם חיווק לזה מהמובא שהאריז"ל ויותר על טבילה בצווי אמו כשאין בזה אלא חומרא).

דין בעל תשובה שהוריו מתנגדים לגידול זקנו

העלה בס' ואין למו מכשול (פ"ד ס"ב) בענין בעל תשובה שהוריו מבקשים ממנו שיגלח את זקנו, מפני שלטענתם אין הזקן יפה לו, ויש להם צער מכך, יש מחלוקת בפוסקים האם צריך לשמוע להם או לא, ואם אותו בחור מרגיש שהזקן עוזר לו להתחזק ביראת שמים, ומבדיל אותו מהחברה הרעה שבה הוא נמצא, ואם יגלחנו, יכול הדבר לפגוע ולהזיק לו בעבודת ה', אינו מחויב לשמוע להוריו (לכו"ע), כיון שחיינו הרוחניים קודמים לכבוד הוריו. וישתדל לרצות את הוריו ולפייסם כדי שיסכימו לכך בלב שלם.

88. בשם הגרא"ל שטיינמן ע"י החברותא שלו, הרב משה יהודה שניידר, במכ"ע כיכר השבת, כה שבט תשע"ו.

89. מרשימות הרב משה חליוה, נדפס בקובץ "דרישה וחקירה" גליון ס"א.

פרק ח

מסירות נפש לגדל זקן למרות בעיות בשלום בית^[90]

מֵרֵן הַחֲפֵץ חַיִּים:

ע"י קישוט הזקן - הפסד שלום בית והפסד פרנסה.

“לשמחה מה זו עושה”

“וגם עוד כמה סכלות נמצא בחשבון הזה מעיקרו שאף לפי דעתו שנוגע לו זה לזווגו הלא עליו לדעת שאף אחר השגת זווגו צריך הוא לעזר מה' שתהא לו זווגו לנחת רוח ושיזמין להם פרנסתם ויזכו לבנים הגונים ושיראה טוב וחיים עם האשה אשר הוכיח לו ה' וא"כ הגע עצמך מי שיש לו שני עבדים אחד עובד אותו באמת ובתמים וכל דברי אדונו יקרים הם אצלו וזהיר לקיימם והשני הוא בהפכו אינו חושש על דבריו כלל ונשכיל לדעת למי יחפוץ האדון יותר להיטיב הלא מובן לכל כי לעבדו הנאמן הסר למשמעתו יחפץ לאשרו ולהיטיב מעמדו כן בענין הזה האיש אשר מתחזק שלא לעבור על מצות השי"ת ושם בטחונו בה' בודאי יוכל לקוות לו שיזמין לו זווג הגון אשה משכלת ויראת אלקים ושתהי' לו לעזר בימי חייו (כמאמרם זכה עוזרתו) ושיזכו לדור ישרים וישמח בהם סביב לשלחנו משא"כ מי שאין שם בטחונו בה' וסר מדרך המצוה הלא לא ירצה ה' להיטיב אשר תחת אהבה וכן שקוה להשיג ע"י קישוט זקנו יהפך לו חלילה למרה ולענה לבסוף ע"י חסרון פרנסה ושאר סיבות המצויים ע"י שלא תהי' ברכת ה' שורה בתוכם ולפעמים יגיע שיתנוודד למרחוק למצוא טרף ביתו ואז לשמחה מה זו עושה.

ובאמת כ"ז מבואר בכתבי הקודש שעבור שיתחזק לקיים מצות ה' זוכה

לדור ישרים.^[91]

הגה"ק ה"בבא סאלי:

“אם לא תמנע בעלה לגדל זקן יתכפרו מחצית מעוונותי”

“מרגלא בפומי”, שמי שיקבל על עצמו שלא לנגוע בזקנו, ואף לא לסרקו ע"מ שלא לתלוש אף שערה, מובטח לו שחצי מעוונותיו ימחלו לו. פעם בא אליו אברך בעל תשובה, וסיפר לו שעז רצונו לגדל זקן, כי שמע על ענין מחילת העוונות שאמר הרב, אך מה יעשה שאשתו מתנגדת, ענה לו הבבא סאלי שיכול הוא להבטיח לאשתו שגם לה יתכפרו מחצית מעוונותי, אם לא תמנע אותו

90. בבבא לקמן, ראה ספר הדרת פנים זקן ח"ב פט"ו: מניעות מחמת שידוכים ושלום בית.

91. מֵרֵן הַחֲפֵץ חַיִּים בספרו קונטרס תפארת אדם פ"א.

לגדל זקן.^[92]

מענות לאנשים שביקשו לגדל זקנו, אך אשתו התנגדה לכך

”יסבירה (באם רוצה - בשמי) שהתיקוני דיקנא ממשיכם ברכות השם בגשמיות ורוחניות לכל המשפחה, כמאמר חז”ל.^[93]”

”במה שכותב אודות שערות הזקן - יסביר לזוגתו שתליט”א דברים הברורים שכותב כ”ק אדמו”ר הצמח צדק (פוסק בנגלה דתורה ובפנימיות התורה) אשר ”י”ג תיקוני דיקנא מהם נמשך והוא רחום כו’ הם רחמים גדולים כו’ ומכח התיקוני דיקנא ממתיק הדינים ונעשה נעים וממותק (רשימותיו על התהלים, ברוקלין תשי”ג, ע’ תרכז).^[94]”

”אל ייבוש מפני המלעיגים” בגידול הזקן

”...[זה עשוי להיות קשה במיוחד] בפרט, על פי מה שהורו חכמינו ז”ל, כשפוגע בבני אדם שעדיין לא הגיעו למצב האמור [שעדיין לא התקרבו לדרך התורה כמוהו], ומשתדלים לחזק את עצמם בעיני עצמם ובעיני הבריות [אנשים אחרים] על ידי לעג והשפלת אלו שהתקדמו יותר מהם והגיעו לשלב יותר גבוה השקפת עולם [על פי] תורתנו ואמונתנו. והרי כמה הזהירו חכמינו ז”ל שלא להתבייש מפני המלעיגים, בIODעם [את] טבע האדם אשר [עבור כל אדם] ניסיון [אתגר] לא קל הוא [לעמוד ללא בושה מול אנשים שלועגים [לדרכו]. כוונתי גם לפרט מיוחד [מסוים] בדבר, והוא בנוגע [ל]גידול הזקן. אשר נראה בבעלה שיחיה במשך שהותו כאן שהתחיל לגדל [את] הזקן - שהוא [הזקן]. בלשון חכמינו ז”ל ’לבושו של הקדוש ברוך הוא’ ומשרה על איש היהודי צלם אלוקים, כמסופר בכמה מדרשים, ו[לכן חשוב כל כך לגדל אותו. וזה] דבר אשר עלה לבעלה שיחיה בהיותו כאן לא בקל [זה לא בא לו בקלות], בעיקר מטעם האמור, מפני המלעיגים [אנשים שצחקו עליו]. ובכל זה [זאת], ומבלי כל השפעה מבחוץ [בלי לחץ חיצוני] [אלא מעצמו ומבחירה אישית שלו] התחיל בזה. וכנראה שגם זה הוסיף אצלו בביסוס [ה]שלוה הפנימית וההכרה [ש]הוא עומד על בסיס חזק של התורה והמצווה. וזהו מעיקרי מטרת מכתבי זה, לְבַקֵּשׁ [לבקש ממנה] ולהביע [את] תקוותי אשר גם בזה [היא] תסייע אותי [לבעלה] ותעודדו להמשיך [לגדל את זקנו] גם להבא, ומתוך שמחה ושלווה. מובן

92. ס’ מאור ישראל - תולדות הגה”צ ה”בבא סאלי” זיע”א, עמוד 89 .

93. ספר ’פתקים משולחנו של הרבי” (קה”ת, תשע”ז), ח”א עמוד .

94. אגרות-קודש, ח”ט עמ’ צא.

שידוע לי שישנם כמה מבני ישראל מקיימי התורה והמצווה ו[בכל זאת] אין [הם] מגדלים זקן... [אך] המדובר בנידון זה [בנושא שלנו] הוא לא רק מנקודת הפסק-דין [ההלכתי בשאלה האם חובה לגדל זקן או לא], כי אם [אלא] בעיקר מהתוצאות [שיש להחלטה הזו] בחיי [האדם] היחיד אודותו מדובר [בעלך] - שהן [התוצאות שגרמה ההחלטה בחייו] לא רק משביעי רצון כי אם הרבה יותר מזה. ונצטרף ענין גידול הזקן לשאר התופעות הטובות [שקרו] בחייו במשך [ה]שנים האחרונות, כולל גם היחס שלה [אליו] וכולי - [שכל אלה יחד הביאו] להוסיף אור וחיים בחייו, [וחשוב לציין] אשר בוודאי ובוודאי ניתוסף על ידי זה גם בחייה היא [בחיים שלך עצמך]. ומובן שאין ערוך [אין מה להשוות] להישג זה ולעלייה זו בחיים, לעומת הלעג מ[אנשים] אחדים בסביבה. [ויש לזכור] אשר, כאמור, תוכנו [של הלעג הזה] הוא הצדקת עצמו של המלעג בעניין שמצפונו מבלבל אותו מזמן לזמן [מדי פעם], והדרך הקלה [לאדם] כזה שמצפונו מייסר אותו היא השפלת אותם [אנשים] שגם בהערכתו [לפי הערכתו] [של אותו אדם] שלועג עליהם] - נעלים הם ממנו. ובוודאי אין צורך באריכות ב[עניין] האמור, [כי הדברים מובנים מאליהם]. ו[ארצה] רק להוסיף עוד נקודה, ובנידון [בנושא] האמור [שעליו אנו מדברים] גם היא [נקודה] עיקרית, [והיא] ציטוט דברי רבינו ה'צמח צדק' - אשר גידול הזקן סגולה מיוחדת לו להמשיך [להביא] [את] ברכת ה' בריבוי, הן בכמות והן באיכות. שמזה מובן אשר כל הזקוק לתוספת ברכה מה', אם בענייני בריאות או בענייני ממונות [כספים] ועל אחת כמה [ובוודאי] אם מדובר על צורך [ברוחניות] - עליו לאחוז בהתקדמות זו [להמשיך לגדל את הזקן] ביותר וביותר. ובפרט, שבכל כגון [דבר כמו] זה הובטחנו ש'הבא לְטָהֵר - מסייעין אותו מלמעלה' סיוע רב.^[95]

מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה

שבעלה יגדל זקן? דעת הג"ר אביגדור מילר -

"שאלה: החפץ חיים כתב קונטרס שלם על איסור הגילוח, וגדולי ישראל רבים כתבו הרבה על כמה יקר הזקן. מה אדם צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שבעלה יגדל זקן?

"תשובה: מה יהודי צריך לעשות באם אשתו אינה רוצה שיגדל זקן? ובכן, אם הוא יכול להרשות לעצמו לקנות טבעת יהלום, שיעשה זאת. באם אינו יכול, לאט לאט ובדרך ארץ, הוא יכול לשכנע את אשתו שזקן הוא דבר טוב. דברים רבים זקוקים לדרך ארץ וארץ אפיים, ואם הוא יעשה זאת בחכמה בוודאי

95. אגרות קודש, כרך כו, אגרת ט'תשו, עם מילים שעוזרות לשטף הקריאה או שמבארות מושגים או מילים.

שהוא יצליח לשכנעה לאחר זמן מה עלינו לדעת ש"הדרת הפנים" יהודית יותר יפה בגלל זקן. זקן אינו מוריד מהיופי של הפנים; להיפך, פני האישה נראות יותר טוב כאשר יש עליהן זקן על דרך שער האישה. כאשר האישה היא ללא שיער [קירחת], זה גורע מיופיה. יהודי ללא זקן על הפנים אינו נאה. עם זאת, לא תמיד יכול הבעל להתחיל לגדל זקן מיד. יכול להיות שהוא צריך להיות בסבלנות. אם הוא באמת חפץ לגדל זקן, הוא יכול להתייעץ עם ידידים מבינים, ולאט לאט, ובאמצעות דרכים שונות הוא יצליח לשכנע את אשתו שתסכים שיגדל זקן.^[96]

מורן הגר"ח קניבסקי: "לא אמרתי שאשתך תגדל זקן"

"אבא [הגר"ח קניבסקי] מבקש [בפני שוחרי ברכתיו] משהו קטן שקשה להם לקיים. הוא מסביר, שאם האדם יתאמץ מעט, משמים יתאמצו להמשיך עליו ישועה. אם אדם אמר לו: 'אבל אשתי לא מאפשרת לי לגדל זקן', הוא מגיב: 'לא אמרתי שאשתך תגדל זקן, אתה תגדל זקן'. מה זה נוגע לאשתך? תראה להקב"ה שהוא מתאמץ בשבילו, והוא יתאמץ בשבילך."^[97]

הגר"ח קניבסקי:

אל תגע בו יד לקצר הזקן - אפילו עם יתערער שלום בית עי"ז

שאלה: "זוג מארה"ב חשך בנים, ולפני כמה חודשים רבינו נתן עצה לבעל - לגדל זקן. זה מאד מפריע לאשתו והשלום בית התערער מזה, עד כדי כך שבריאות הבעל יורדת על ידי כך, והרה"צ רבי מתתיהו סלומון [המשגיח של בית מדרש גבוה בלייקווד] שלח מכתב [אל הגר"ח קניבסקי] שזה חשוב שיהי הוראת שעה להקל לו ורק רוצה לסדר [לקצר קצת] זקנו, אבל רבינו לא הרשה לו גם את זה. אבל הבעל אינו רוצה להפסיד את הברכה, ושואל.

תשובה: "רבינו לא הסכים בשום פנים ואופן - "אל תגע בו יד!"^[98]

לגלח זקנו לצורך שידוכים: "חס ושלום"

שאלה: מי שעדיין לא מצא זיווג, ושמע שיש נמנעים מלהשתדך עמו, כי יש לו זקן לבן, הגם שהוא צעיר, האם מותר לגלח זקנו?

תשובה: חס ושלום.^[99]

96. הג"ר אביגדור מילר (מלפנים משגיח רוחני דשיבת חיים ברלין) שאלות ותשובות יום חמישי, קלטת מספר E-139.

97. הרה"ג ר' אי"ש קניבסקי בשם אביו בעיתון "משפחה", י"א תשרי תשע"ו, עמ' 5.

98. ס' כל משאלותיך, אה"ק, תשע"ח, עמוד קעז - עם פרטים נוספים מבעל המעשה.

99. ספר שי"ח שיחך מהדורת "ארטסקרול", ארה"ב תשפ"ב, תשובה 92 בסוף הספר.

פרק ט

מסירות נפש שלא לגלח הזקן בצבא

כדי שלא יגלחו זקנם - חבלו בעצמם ונעשו בעלי מומין וחסרי אבר
 ראה דרשת הגאון רבי שלמה קלוגער לר"ה שנת תק"פ (נד' בס' קהלת יעקב על המועדים, ראש השנה, ירות"ו, תשס"ב, דרוש כג, עמ' קמ) בנוגע המסירות נפש בעת גזירת המלכות שלקחו בני ישראל לעבודת הצבא ומגלחים להם הפאות והזקן - שכו"כ חבלו בעצמם כדי שלא יקחו אותם, ומלשונו שם: "...מגלחין אותנו הפאה וזקן צורת ותואר ישראל וצלם אלקים . . ואמר 'פניך האר בעבדיך', שהנה כל הפנים של האדם מראשו ועד רגליו הכל הוא פני אלקים ותוארו, כדכתיב (בראשת ט, ו) בצלם אלקים עשה את האדם, והנה אומות העולם שמגלחין זקנם ופיאות, המה מחשיכין תוארו ית' מאתנו. ואף אותן שאין נתפסין, המה עושין בעלי מומין את עצמן... וזהו שאמר דוד 'פניך האר בעבדך' שיחזור הקב"ה להאיר פניו אתנו, דהיינו שלא נצטרך לחבל בעצמינו, ולא יגלחו הגוים פאה וזקן שלנו, ויהיו פניו ית' מאיר בנו שיהי' בנו צלם אלקים...".

מרן החפץ חיים: אין לאנשי הצבא לגלח זקנם, אפילו במספרים
אף אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעיגינים עליו עבור זה
ואפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו
 ספרו "מחנה ישראל" הוא מהחיבורים הכי ראשונים שכתב החפץ חיים, והוא "מיוסד על ההלכות וההנהגות השייכים לאנשי צבא כל ימי היותם בצבא" (נוסח השער).

הנה להבין שיטת מרן החפץ חיים בדין גידול הזקן ע"פ הכתוב בספרו "מחנה ישראל", ראוי להקדים ולעיין בהקדמתו להספר, שבה הגדיר החפץ חיים ערך פסקיו בחיבורו הזה, וז"ל: "ותפשתי בכל פרט ופרט אולי נמצא ע"פ דין איזה תקנה ועצה להקל להם באיזה דבר והצגתי לפניהם כי אנשים כאלו בודאי כבשעת הדחק דיינינן להו".

[ועד כדי כך, שהתיר להם החפץ חיים לכתחלה לעשות מלאכה גמורה בעש"ק אחר שקיעת החמה (שם פ"ה)].

אעפ"כ, כתב מרן החפץ חיים (שם פי"ג) בדין גידול הזקן, שאין (אפילו) לאנשי הצבא לגלח זקנם, אפילו במספרים "כי כתבו המקובלים שבזה עוקר צנורות הקדושה מלמעלה". והמשיך דיתירה מזו, "באשר שידוע שכהיום הממשלה הרוממה בחסדה הטוב נותנת רשות לאיש הישראלי להיות עליו פאת זקן" -

לכן אין להאנשי צבא לגלח זקנם בשום אופן "אף אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעייגים עליו עבור זה". ולא עוד אלא "אפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו ג"כ דינא הכי". ואך ורק "אם אינו יכול לכוף את יצרו בשלימות או במקום הדחק" הנה רק אז "עכ"פ טוב לו להקטינו [לבד] במספרים" [משמע שלא כעין תער או אפילו לא שלא כעין תער^[100]]. אבל לסמוך על המתירים מעיקר הדין לגלח במספרים כעין תער, זהו דוקא "אם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא הישראלי שלא לילך בפאת זקן".

יש להעיר מהקדמת ספר "חפץ חיים על התורה" (נסמן לקמן אות ח'):

"... ספרי החפץ חיים זצ"ל... התיבות ואפילו האותיות היו ספורות ומנויות, ואפילו מדברי אגדות שלו אפשר ללמוד הלכה למעשה".

והרי כתב מרן החפץ חיים בדיוק לשונו ד"אם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא הישראלי שלא לילד בפאת זקן" דוקא אז יוכל להקל ולגלח במספרים כעין תער, משא"ב שאר אנשי צבא (אף לאחר - בלשון החפץ חיים בהקדמתו הנ"ל - "חפשי בכל פרט ופרט אולי נמצא ע"פ דין איזה תקנה ועצה להקל", עכ"ז) אין להם אפילו להקטין הזקן במספרים, אפילו "אם האינם יהודים או שאר רשעי ישראל מלעייגים עליו עבור זה... אפילו אם ע"י עיכוב הגילוח יגיע לו הפסד גדול בממונו".

ולהעיר עוה"פ דבאיסור עשיית מלאכה בשבת קודש (שבמצות שבת מחמירים ומקפידים טפי אפילו משאר מצוות התורה) הקיל להם החפץ חיים לכתחלה לעשות מלאכה אחר השקיעה, משא"ב בדין העברת הזקן כתב להקל דוקא בשעת הדחק והגזירה.

וא"כ לפי"ז אנו שאין עלינו גזירת הממשלה שלא לילד בפאת זקן ואין אנו בשעת הדחק ואין אנו אפילו אנשי צבא - על אחת כמה וכמה שאין אפילו "להקטינו" במספרים.

ויש להעיר מפתחת החפץ חיים לספרו הלזה: "וראוי ונכון לכל מי שהוא בן תורה להיות בקי בספר הזה כדי ללמד דעה ליוצאי חלציו...".

הגאון ה"סטייפלער" - לא נגע בזקנו, אף בבחרותו ואפילו בצבא הרוסי

"ספר לי הגר"ח"ק שספר לו מו"ר שהקפיד שלא לגזוז את זקנו ואף פעם לא גזזו (חוץ מהמקרה דלהלן), וגם בהיותו בצבא הרוסי התייחסו אליו טוב והרשו לו ללכת עם הזקן רק אח"כ כשהי' בצבא הפולני והם אנטישמיים גדולים והכריחוהו להוריד את זקנו ואח"כ גדלו ויותר לא נגע בו (א"ה, מזה נראה שנלקח פעמיים לצבא פעם הרוסים ופעם הפולנים)^[101]."

מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב

בנוגע לבחור שגוייס לצבא ארצות הברית, ודרשו ממנו להסיר את זקנו (בשנת ה'תשי"ג) מבואר בס' תורת מנחם - התוועדויות ח"ז עמ' 17 (בין השאר): "למרות גודל הירידה, ההסתר וההעלם שבזמן הגלות... ועד כדי כך שכאשר יהודי נמצא ביניהם מצווים עליו להסיר את ה'צלם אלוקים' - בכוחם של בני ישראל שלא להתפעל מההעלם והסתר ולעמוד על עומדם בתכלית השלימות, וכמו אברהם אבינו שלא זו בלבד שלמצרים לא היתה שום שליטה עליו, אלא אדרבה, פעל חלישות בקליפת מצרים - כך גם בנידון דידן, כאשר אומות העולם רואים שיהודי עומד בתוקף ואינו נכנע לדרישתם להסיר את ה'צלם אלוקים', הרי זה פועל חלישות בהקליפה שלהם."

וראה לקמן בסמוך ב"הוספה" לרקע אירוע זה ולהסבר המפורט של הגה"ק מליובאוויטש על עמדתו בסוגיה זו

101. ס' ארחות רבנו (מארחות חייו הקדושים של רבנו הגאון החסיד רבנו ומאורן של ישראל מרן הגר"י קניבסקי זצלה"ה בעל ה"קהלות יעקב" - בני ברק, ה'תשנ"א) עמ' ר (אות יז).

הוספה

עמדתו של הגה"ק מליובאוויטש

בענין מסירת נפש למען הזקן בצבא דארה"ב^[1] [אלול, ה'תשי"ב]

ב"ה^[2].

ראשי פרקים - ביאור על השטעלונג שלי

- 1) ברור בעיני שבהשתדלות במרץ הראוי ובתקיפות מצד הטשאַפּלין^[3] והרבנים - יפטרו את הני"ל מדרישתם ולא יהי' כאן מקום לאונס כלל. אם לא יחלישו את תוקף הרבנים ע"י אמירה שמותר לו אם יאנסוהו.
- 2) גם אם לא יהי' כנ"ל - אף שברור הוא בעיני - אין אפשריות של קריאה למשפט ענין דיהרג ואל יעבור^[4], ובפרט שפס"ד יכול להיות פטור, או אם אפילו לחיוב - אבל רק אזהרה או עונש ע"י עבודה נוספת וכה"ג.
- 3) גם אם כ"ו עונש תפיסה, הרי תפיסה שלא על עסקי נפשות אין זה בגדר

1. מתוך כרכי ס' "אגרות קודש" שמכינים לדפוס; ברשיון המערכת

2. "ראשי פרקים" דלהלן נכתבו (כמכות כתיבה) על נייר חלק וללא תאריך, כשבשולי הגליון מופיעה שורה בכתי"ק.

והוא בקשר למוה"ר אליעזר צבי זאב צירקינד (כרשום מעבר-לדף של ה"ראשי פרקים"), אשר עם גיוסו, אלול תשי"ב, לצבא ארה"ב (ע"מ להילחם במלחמת קוריאה) - הורו לו לגלח פאותיו וזקנו, ומשמעמד על כך בתוקף עוז נזה נוגד לדתו, וסירב בהחלט למלא את הפקודה - אף שאיימו עליו לדונו במשפט צבאי ולענשו ב-10 שנות מאסר - התערב ה-Jewish Welfare Board [ארגון הדואג, בין השאר, לרווחת היהודים המגויסים לצבא ארה"ב], והוסכם, שישאלו חו"ד כמה רבנים כשביניהם יכול הוא לבחור ברב משלו: א' מהרבנים שפנו אליהם בזה הוא הרה"ג כ' מוה"ר יוסף אליהו הענקין, אשר צידד, שאם כי בנוגע לפיאות הראש - אסור לו לגלחם, הרי שבנוגע לפיאות הזקן - אם הדבר עלול להביאו לידי סכנה* (ופירט: כגון 10 שנות מאסר) יכול הוא להתפשר בזה, אך מנגד, כשנכנס לרבינו עם משלחת מארגון הני"ל - עודדו רבינו לעמוד בתוקף על זכותו לגדל זקנו (למרות תמיחתם ותעומתם של חברי ורבני המשלחת), ואמר לו (תוכן)*: יונגעראמאן, כיון שקיבלת ע"ע פס"ד כ"ק אדמו"ר הצ"צ (כנסמן להלן ד"ה באיסור) - הרי זה עבורך "יהרג ואל יעבור" (כפי המפורט להלן סעיפים 4-7).

ענין הני"ל נזכר במרומו בשיחת ש"פ חיי שרה, מבה"ח כסלו, ה'תשי"ג (תו"מ התוועדויות ח"ז - תשי"ג ח"א - ע' 171, ובנהסמן שם). וראה עוד בענין גידול הזקן בצבא ארה"ב - לעיל חל"ב אגרת יב'קצז. שיחת י"ט כסלו ה'תשל"ו (שיחת קודש תשל"ו ח"א ס"ע 340 ואילך).

* ראה גם דבריו בספר היובל "עדות לישראל" ע' 145 ואילך (מדור ההלכה, אות נ - "פיאות הראש והזקן": נעתק גם בשו"ת גבורות אליהו ח"יד סני"ו): "הדוין [=שאינו חייב .. אלא בהשחתה וגלוח .. בעתך] שהוא בנגוד להטעם [=שיהו ישאל נבדלים מהאומות במראיהם], הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק .. אבל אין זה היתר לכל כו"י" (עיי"ש - הובאו דבריו בספר "הדרת פנים זקן" ח"א (לקוטי דעות) בערכו (ע' שיו ואילך)).

** כן הוא בזכרון כמה מצאצאיו. אלא שיש בזה גירסא נוספת, והיא, שרבינו אמר לו (תוכן) [וייתכן שנאמר זה בתור הוספה על הני"ל, לאחר שחברי ורבני המשלחת הביעו תמיחתם כו'] - שכאן מדובר ב"מלחמה" בין ארה"ב להלכה, ולכן, הרי זה כמו "ערקתא דמסאנא" (ראה סנהדרין עד, ריש ע"ב. טשו"ע י"ד רסקניז) ש"יהרג ואל יעבור".

3. הטשאַפּלין: = איש דת.

4. ענין דיהרג ואל יעבור: ראה סנהדרין עד, א ואילך. רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה. טשו"ע י"ד סקנ"ז.

- דיהרג וכו'. וכדמוכח גם מזה שאין מברכין גומל רק בחבוש על עסקי נפשות^[5] (או לדעת רבנו הזקן^[6] - אפילו ממון, אבל מעונה בכבלי ברזל), ובפרט בתנאי בית האסורים בארצה"ב.
- 4) חסיד ויר"ש יכול להחמיר על עצמו^[7] ביהרג ואל יעבור ממש אם רואה קדה"ש בזה באיזה ענין שיהי, ואפילו כשהעכו"ם מכוון להנאתו (פרישה^[8] מג"א^[9] וכו').
- 5) לדעת הרמב"ם החינוך וכו'^[10] השחתת פאות הזקן הוא מנהג כומרי ע"ז, והביא זה ביד"ו (ולא רק במו"נ), וא"כ כל השייך לזה הוא בגדר אביזריהו^[11]. ובפרט
- 6) לדעת כמה מאחרונים יש בהשחתת זקן לאו דוחקותיהם לא תלכו^[12] - אמרי אש^[13]. אוצה"ח^[14]. עיין צ"צ ס"צ סצ"א^[15].
- 7) כיון שהנ"ל פירסם שזהו עיקר הדת אצלו, ואישרו דבריו בזה הרבנים ואדמורי"ם באופן רשמי בפני ב"כ הצבא, ונודע גם לבני"י - ה"ז פרהסיא, ואם יעבור ע"ז ח"ו עתה בהכרח ה"ז בפני עמא דבר חה"ש ח"ו.

5. שאין מברכין גומל רק בחבוש על עסקי נפשות: שו"ע או"ח סרי"ט ובמג"א שם סק"א.
6. לדעת רבנו הזקן - אפילו ממון .. בכבלי ברזל: סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ב. לוח ברכת הנהנין פ"ב ה"ח.
7. חסיד ויר"ש יכול להחמיר על עצמו כו': ראה נמוק"י סנהדרין שם ("אבל אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים, בשלומו .. אבל מלך א"ה [=אומות העולם] - אם אפשר לו לקצר .. יקצר .. ואם א"א לו יפסיק"); "מלך א"ה. ומתירא שמא יהרגו ואל יעבור ס"ד (כרך כב ע' צח ואילך). וש"נ. ספר "הדרת פנים זקן" ח"ב פ"ד ("מסירות נפש" שלא להעביר הזקן - ע' תקכח ואילך; ע' תשפה [תצדך] ואילך). וש"נ.
8. ואפילו כשהעכו"ם מכוון להנאתו (פרישה: שם סק"ג. וראה גם ש"ך שם סק"ב. ובכ"מ.
9. מג"א: אולי הכוונה למג"א או"ח סק"ד סק"א (בדין השו"ע שם ש"לא יפסיק בתפלתו, ואפי' מלך ישראל שואל בשלומו .. אבל מלך א"ה [=אומות העולם] - אם אפשר לו לקצר .. יקצר .. ואם א"א לו יפסיק"); "מלך א"ה. ומתירא שמא יהרגו .. ואם חייב להפסיק במקום סכנה - עבי"ד [=עיין ביו"ד] ר"ס קנ"ז ובטור" (ובמחצה"ש שם: "עבי"ד ר"ס קנ"ז. דיש מחלוקת הפוסקים בעבירה הדין שיעבור ולא יהרג - אם רשאי להחמיר על עצמו ליהרג ולא לעבור"). וראה גם מגן אבות (להמאיר) ענין יט: "דכל שבקדוש השם אין עבירה בעשיית לפנים משורת הדין אע"פ שאינו מחוייב בכך, אדרבה יש לו בכך שבח מרובה".
10. לדעת הרמב"ם החינוך וכו' השחתת פאות הזקן .. כומרי ע"ז: ראה רמב"ם הל' ע"ז פ"ב ה"ז. סהמ"צ מל"ת מד. מו"נ ח"ג פ"ז. חינוך מצוה רנב. וראה גם הנסמך בספר "הדרת פנים זקן" ח"א (לקוטי דעות) בערכם (ס"ע סח ואילך; ע' קיב). ח"ב פ"ז (טעמי המצוה - ס"ע תעג ואילך). - בהבא להלן (כסעף זה) ראה גם שיחת ש"פ שמיני, מבה"ח אייר, ה'תשי"ג (תרי"מ התועודיות ח"ח - תשי"ג ח"ב - ע' 144).
11. אביזרייה: ראה רמ"א יו"ד שם ס"א ("וכל איסור עבודת כוכבים .. אע"פ .. רק לאו בעלמא - צריך ליהרג כו") ובני"כ שם. וראה גם אנציקלופדיא תלמודית שם ס"ב (ע' פכ ואילך). ערך אביזרייהו (כרך א ע' נח ואילך). וש"נ.
12. לדעת כמה אחרונים .. לאו דוחקותיהם לא תלכו: אחרי יח, ג. - וראה גם הנסמך בספר "הדרת פנים זקן" ח"ב פ"ד (איסורי חקות גויים בהעברת הזקן - ע' תלח ואילך; ע' תשמא [תתכה] ואילך).
13. אמרי אש: למהר"ם א"ש (מגדולי תלמידיו של החת"ס) - שו"ת חיו"ד סנה" (בסופו).
14. אוצה"ח [=אוצר החיים]: להרה"צ כו' מקאמאראנא - מצוה רנג; רסג (חומש היכל הברכה - קדושים יט, כו; כ, כג).
15. עיין צ"צ ס"צ סצ"א: ושם בארוכה בקשר לגזירת הלבושים שגזר הצאר ניקאָלאַי על יהודי רוסיא* - אם יש בזה משום יהרג ואל יעבור (שו"ת חיו"ד ס"צ), ובגדר האיסור ד'ובחוקותיהם לא תלכו" (שם סצ"א).
- (* ראה סקירה ב"היכל הבעש"ט" גליון יב (תשרי תשס"ו) ע' צו ואילך.

באיסור גילוח הזקן^[16] אפי' במספרים שלא כעין תער עיין שו"ת צ"צ^[17].
מנחת אלעזר ח"ב^[18] ובס' שהובאו שם באריכות. וא"כ מי שנהג כן הוא נדר
 שאין לו היתר כיון שכמה פוסקים מחמירים^[19].
לעיין^[20] מ"מ בס' ז' ארזים^[21] - להרא"ז שי' מרגליות.

16. באיסור גילוח הזקן אפי' במספרים כו': ראה גם הנסמן בספר "הדרת פנים זקן" ח"ב פ"ב-ג (אזהרת "לא תשחית את פאת זקנך" ואזהרת "לא ילבש גבר שמלת אשה" בהעברת הזקן - ע' שפו ואילך; ע' תשלא [תתיא] ואילך).
17. עיין שו"ת צ"צ: שם ס"ג. וראה בארוכה לעיל ח"א אגרות ג-ד.
18. מנחת אלעזר ח"ב: סמ"ח.
19. נדר שאין לו היתר כיון שכמה פוסקים מחמירים: ראה מג"א או"ח סתקנ"א סוסק"ז ("אבל במקום שנהגו למעט בכל משה ומתן [=בתשעת הימים] - לא מהני התרה, כיון דיש פוסקים ס"ל הכי כו"). שיירי כנה"ג לטויו"ד סרי"ד אות יא. וש"נ. שו"ת חת"ס חיו"ד סק"ז. מהר"ם שיק חאו"ח סרמ"ט. ובכ"מ. וראה בארוכה תשובת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע* - יגדיל תורה נ"י. חוברת נד (סיון-תמוז תשמ"ג) ע' רעו ואילך. וראה גם ספר "הדרת פנים זקן" ח"ב פ"ח (מנהג המקום ומנהג אבות בהעברת הזקן - ע' תעו ואילך; ע' תשסא [תתנו] ואילך). וש"נ.
- (* הוא "קונטרס בענין תספורת הזקן" - ראה לעיל אגרת ג' י"א שבת, התרצ"ב, ובהנסמן שם.
20. * לעיין מ"מ כו': שורה זו נתוספה לאחר-זמן בכת"ק בשולי הגליון.
21. בס' ז' ארזים - להרא"ז שי' מרגליות: הוא ספר "עמודי ארזים" (ירושלים, תרצ"ז), הכולל ז' עמודים ("עמודי שבעה"). וראה שם עמוד הז' - "הדרת פנים זקן" - נ, א ואילך. וראה גם לעיל ח"ו אגרת א'תשצא (בשולי האגרת - "בס' עמודי ארזים (להרב מרגליות ירות'י) בסופו - קיבץ דעות האחרונים וכו' שבהנ"ל"). חכ"ב אגרת ח'רצו (ס"א - "הארץ בכ"ז בספר עמודי ארזים להרב מרגליות שי' (ירושלים)"). ח'תרסב (ע' תצ - "זקבץ כמה דיעות בהנ"ל ובארוכה בספר עמודי ארזים להרב מרגלית שי' מירושלים עיה"ק ת"ו").

מסיכת גז במלחמת יום הכיפורים

במהלך מלחמת יום הכיפורים הגיעה ידיעה מהמטכ"ל: "המצרים עלולים לתקוף בנשק כימי, וצריך לצייד את כל הלוחמים במסיכות אב"כ. כמו כן חייבים כל החיילים בעלי הזקנים להתגלח, כדי שהמסכה תהיה אטומה ומהודקת היטב על הפנים".

החיילים בקשו לשאול את הרבי מליובאוויטש אם מדובר כאן במקרה שכרוך בפקוח נפש או לא.

המזכיר הקריא להרב טוביה בלוי את תוכן תשובת הרבי, וזה תוכנה:

א. ברור שלא תהיה התקפת גזים.

ב. החייל יכול עכשיו לקחת מסכה וללבוש, ולהוכיח שאין הזקן מפריע. אלה שסוברים אחרת הרי זה מחסרון ידיעה, או מפני שאינם נכנסים לעומק הבעיה משום שאין זה נוגע להם כל-כך.

ג. החייל יאמר את הנקודות הנ"ל, אך אם הדבר לא יתקבל, הרי ליתר שאת, גם לפי דעתם - יכול הוא לוותר בכך שיחזיק אצלו מספריים. הרי אם יהיה צורך יוכל להוריד את הזקן בדקה אחת כשם שלוקח זמן ללבוש המסכה - כלומר, בשעת התקפה כזו שהם חוששים ממנה.

עוד אמר הרבי, שבמלחמת העולם הראשונה היה שימוש נרחב בגזים, וכל הצבאות, ובכללם האנגלים, השתמשו במסכות. בכל זאת התיירו להודים משבט "סיקי" שנלחמו בשורות האנגלים, לא להוריד זקנם, והללו הצטיינו במלחמתם במיוחד.

עד כאן למסור לחיילים, ואפשר לפרסם מיד.

דברי סיום

"בבית הישן שלנו... לא רק ענקי הרוח היו מעוטרים בזקן, הם לא היו יוצאים מן הכלל ונדירים. כל יהודי פשוט, אפילו שואב המים שנשא את האסל על כתפיו והחזיק בידיו כדי מים כבדים היה מעוטר בזקן. הסבל שהתפרנס מנשיאת משאות כבדים ופניו מעוטרים היו בזקן. האופה, זקנו היה לבן יותר מן הסינר שכיסה עליו. הסנדלר, המקופל מסביב לסדנו, החייט הכפוף על מגהץ הברזל שלו, יהודים עמלים ומיוגעים מה היה להם? לא זהב ולא כסף, כי אם שערות כסופות של זקנם היה אוצרם. שלא לדבר כבר על יהודים בני תורה, יהודים של גמרא, יהודי-משניות, יהודי-עין יעקב או מנורת המאור - מה היה לכולם, הזקן.

היו יהודים שנזוהרו שלא לתלוש בכוונה שיערה אחת מהזקן, שהרי כך נאמר בקבלה, המזהירה שלא לתלוש שערות הזקן. כך כותב האריז"ל (ראה ספר הפ"ז, שהופיע זה לא מכבר). שיערה שנפלה או נתלשה מהזקן, נזהר היהודי שלא לזורקה, חלילה, אלא, בדחילו ורחימו, בזהירות בדיוק כמו בדבר שבקדושה, הוא החביאה בתוך ספר. ויהודים רבים היו מאספים את שיער זקנם ומצווים שלאחר מאה ועשרים יטמינו אותך בקבריהם, בדיוק כפי שעשה היהודי עם אבר שנכרת ממנו.

הזקן אצל היהודי היה כאבר אינטגרלי שלו, חלק מגופו, אבר חי המעניק חיות לאברים אחרים. האנטומיה אמנם אינה מכירה בזקן כאבר הנחוץ לחיות האדם.

אך אצל היהודי, הזקן היה זה 'אבר שהנשמה תלויה בו'. היהודי מסוגל היה להבין יותר בנקל, שאפשר לחיות בלי יד או בלי רגל, אך לא בלי זקן.

בפולין הוכו יהודים במשך מאות שנים. את היהודי הכירו מיד, קודם כל בזקנו, ואמנם יהודים עטורי זקן סבלו במידה הרבה ביותר. הרבה עצות חיפשו איך להשתיק את החיות הללו, אך לעולם לא חשבו, אולי צריך לגלח את הזקן ולהקל בכך במעט על צרות היהודים. סבלו, שפכו דם אבל לא נגעו בזקן.

אבי ז"ל ומאות אבות אחרים מסרו נפשם בעד הזקן, שלא תיקצץ חס ושלום ע"י הגרמנים ימח שמם. ברחוב נהגו לחטוף יהודים עם זקנים לעבודות פרך. מה עשה אבי? הליט את פניו בצעיף, הסתיר את הזקן, וכך הילך בדרכי סכנה ובעיקר כדי להציל את צורתו היהודית, את הזקן.

מסירות נפש שכזאת אכן היתה בקרב יהודים למען שמירת הזקן המעטר את פניהם בבית הישן שלנו.

להוותנו, אלף שנות יהדות פולין, מאות שנות יהדות הונגריה וליטה - כאלה נכרתו ע"י אותן חיות פרא של הגרמנים הנאצים. הם החריבו יהדות עם צורה מקורית, חשוב ונחוץ וחיוני לכן לבנות ולשקם שוב יהדות עם צורה, ומהי צורתה של היהדות -- גם הזקן הוא מרכיב ביצירת דמותה של היהדות.

ספר אמרי שמחה (ברוקלין, תשמ"ט), ח"א עמוד שט-שיא

לזכר נשמת

דודי זקני החשוב והיקר והאהוב

מו"ה דוד פנחס ע"ה בן זקני מו"ה מרדכי ע"ה
ראזענבערג

מתלמידיו הראשונים של רבינו הקדוש בעל ויואל משה זי"ע
כאן בארצות הברית

אביו מו"ה מרדכי ע"ה נולד בעיר זידיטשוב
ועוד זכה ליכנס לבריתו של אברהם אבינו על ברכי
הרה"ק יצחק אייזיק מזידיטשוב זי"ע
והי' מקורב אצל
הרה"ק מרן ר' אורי אדמו"ר מסאמבור זי"ע,
ועוד צדיקים נ"ע

ד ורות ישרים העמיד, דור של תורה ויר"ש, וזכה לראות נחת רוח בעמלתו
ו גם פתח ביתו היתה פתוח לנדכאים ושכורי לב, וחיוק ברכים כושלות בנועם אמרתו
ד רך אבותיו ורבותיו בחר, ולא הלך אחר רוחות הסערה שנשפו בימי ילדותו

פ נה הודה זיוה והדרה בהלקח אבינו עמרת ראשינו אבידה בלי תמורה
נ חמתינו בהעלותינו על לבבנו האמונה הטהורה אשר השריש בקרבינו כשורה
ח ינד והעמיד תלמידים הגונים, בהיותו מלמד תשב"ר כמה שנים
ס בר פנים יפות האיר לסוכביו בחן ובנעימות, ושמתח החיים על הפנים

ע ל צאצאיו ובני משפחתו היקרה ימליץ טוב במרומים
ה רחמן יקימהו לתחיה בקץ הימין בעת יקיצו נרדמים

נפטל לבית עולמו בשנת פ"ה לימי חיי
ביום י"ז לחודש טבת שנת תשפ"ג לפ"ק

ת.נ.צ.ב.ה.

שם אמו חנה

לעילוי נשמת

אמנו מורתינו

ליבא חי' (לענקע) ע"ה

מארך-טשעסני

בת הורי' הנכבדים

ר' דוד ומרת רודיא מארך ז"ל

מעיר בודאפעסט במדינת הונגריא

אהובה על כל רואי' וחקן נסוך על פני'

אהבתה למשפחתה לא ידעה גבולות

בשנות השואה, מסרה נפשה שוב ושוב

להציל משפחתה ושכני' ממיתה ורעב

שימשה דוגמא חי' לאומץ לב, אהבה, וכבוד הבריות

במשך כל שנות חי' שזכינו בהן להסתופף בצלה

נפטרה ביום ט"ו טבת תשע"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

והקיצו ורננו שוכני עפר והיא בתוכם

הוקדש ע"י

בנה ר' דוד טשעסני

ובתה מרת אסתר טשעסני-לעמבערגער

سید